

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ
ΤΟΥ
“ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ”

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ
ΤΟΥ ΑΒΙΔΖΑΝ

ΜΑΡΙΕΛ ΚΡΕΜΛΗ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ | ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ | 2015
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ_ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ "ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ": Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΠΟΛΕΩΝ ΣΤΟ ΑΒΙΔΙΑΝ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ_ ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ_ ΜΑΡΙΕΛ ΚΡΕΜΛΗ

στον Ali

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον Σεπτέμβρη του 2013 πραγματοποίησα ένα επαγγελματικό ταξίδι στο κοσμοπολίτικο Abidjan, στην Ακτή Ελεφαντοστού προκειμένου να συνεργαστώ με έναν Ελβετό αρχιτέκτονα για το σχεδιασμό και τη διεκπαιρέωση ενός project κατοίκησης για λογαριασμό μιας γαλλικής οικογένειας. Έχοντας μεγαλώσει μέσα σε μια οικογένεια με αφρικανικό υπόβαθρο και επιρροές, η Αφρική ήταν για μένα πάντα ένας τόπος ενδιαφέροντος και απύθμενου μυστηρίου. Η παραμονή μου σε μια χώρα όπως η Ακτή Ελεφαντοστού, ειδικότερα όπως τη συνάντησα στην προσπάθειά της για οικονομική ανάκαμψη μετά τον δεύτερο εμφύλιο πόλεμο που έληξε τον Απρίλιο του 2011, δεν θα μπορούσε να μην μου κινήσει το ενδιαφέρον για να εμβαθύνω τη μελέτη μου και τις σκέψεις μου πέρα από τη δυτική πραγματικότητα, αναζητώντας μια άλλη αλήθεια του κόσμου. Το προφίλ μου δεν είναι άλλο από αυτό του ευαίσθητου Ευρωπαίου που οραματίζεται τον εαυτό του να προσφέρει κοινωνικό και ανθρωπιστικό έργο, συγκινείται κάθε φορά αθώα με την αδικία που υπάρχει στον κόσμο, θυμώνει και θέλει να αντιδράσει. Κοινώς ακολουθώ τη μόδα της χιλιετίας που προωθεί εθελοντική εργασία της τάξεως των 1000ευρώ και μερικών εμβολίων και malagone μακριά, καθώς από ότι φαίνεται όλοι οι φτωχοί, τυφλοί και υποσοσιτισμένοι εξαφανίστηκαν από τη χώρα μας και για να αποδείξουμε τις κοινωνικές μας ευαισθησίες θα πρέπει να ταξιδέψουμε μέχρι τη Zimbabwe. Η αλήθεια είναι ότι πρέπει πλέον να παραδεχτούμε πως η εθελοντική βοήθεια στην Γκάνα είναι το νέο trend, και περιλαμβάνει επιπλέον και ένα ηρωικό στοιχείο, αυτό του ατρόμητου ακτιβιστή. Αναρωτηθήκαμε όμως ποτέ γιατί μια φωτογραφία του εαυτού μας περιτριγυρισμένη με χαρωπά ταλαιπωρημένα μαυράκια αξίζει πιο πολύ από άλλες μορφές ανθρωπιστικών προσφορών?

Δυο πράγματα με ταρακούνησαν σε αυτό το ταξίδι τα οποία και υπήρξαν κινητήρια δύναμη και αφορμή για την εκπόνηση αυτής της ερευνητικής που κινείται σε δυο ταχύτητες. Το πρώτο είναι το πώς αντιλαμβανόμαστε την αφρικανικότητα, καθώς αυτός ο διαχωρισμός Δύσης-Αφρικής είναι μια πάγια κατάσταση που επικρατεί από τότε που εξερευνήθηκε η αφρικανική ήπειρος και ο δυτικός άνθρωπος άρχισε να επεκτείνει την κυριαρχία του στα αφρικανικά εδάφη. Έκτοτε έχουμε γαλουχηθεί μέσα σε μία προπαγάνδα που μας εξυψώνει ως ανώτερα όντα που ώντας αυθεντίες έχουν τη δύναμη, αλλά κυρίως γνωρίζουν καλύτερα το συμφέρον όλων, συνεπώς και έχουν χρέος να επιβληθούν σε ό,τι λιγότερο “ισότιμο”. Παράλληλα θα απομυζίσουν ό,τι “διαφορετικό” συναντήσουν στο δρόμο τους στο βωμό της έρευνας, κουλτούρας και τέχνης. Κάπως έτσι είναι το καμουφλάζ του δυτικού. Ο διαχωρισμός λευκού-έγχρωμου που συνάντησα στην καθημερινότητά μου κατά την παραμονή μου στο Abidjan, με παρακίνησε να ερευνήσω τις απαρχές αυτής της σχέσης και να μελετήσω πώς εξελίχθηκε σε βάθος χρόνου.

Το δεύτερο ζήτημα που με απασχόλησε είναι τα slums. Ένας κόσμος κλειστός, όπου ο δυτικός δεν διανοείται να έχει πρόσβαση, είναι ανεπιθύμητος. Ουσιαστικά κρυμμένες πόλεις μέσα στην πόλη. Ίσως για αυτό και να είναι τόσο ελκυστικό θέμα για τον Ευρωπαίο, καθώς ακόμα δεν έχει καταφέρει να τον παραβιάσει, συνεχίζει να του εξάπτει την περιέργεια. Οι πληροφορίες και το υλικό που συγκέντρωσα για τα slums του Abidjan, προέρχονται κατά κύριο λόγο από τον οδηγό που μας προήγαγε για τις μετακινήσεις μας η οικογένεια για την οποία δουλέυαμε καθώς όντας λευκοί οι κινήσεις μας ήταν περιορισμένες έως ανύπαρκτες για λόγους ασφαλείας. Με μια φωτογραφική μηχανή μιας χρήσεως και τις κατάλληλες οδηγίες, ο Ali θα μας δώσει μια αρκετά ξεκάθαρη εικόνα για το πώς συγκροτείται το “bidonville” όπως ονομάζεται στα γαλλικά το slum, στο οποίο διαμένει αυτός και η οικογένειά του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Η ανακάλυψη του “πρωτόγονου” στον δυτικό πολιτισμό. Με ποιο τρόπο επέδρασε ο “πρωτογονισμός” στο δυτικό άνθρωπο και πώς συνέβαλε στη διαμόρφωση της δυτικής κουλτούρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.1

Η γνωριμία της Δύσης με Ανατολή και Αφρική, και η θεμελίωση των απαρχών αυτής της σχέσης.

1.1.1. Οι πρώτες ιμπεριαλιστικές τάσεις. Εκκίνηση της επεκτατικής πολιτικής στην αφρικανική ήπειρο και η σύσταση αποικιών.

1.1.2. Εθνολογική και ανθρωπολογική προσέγγιση των “πρωτόγονων” με αναφορά πάντα το δυτικό πρότυπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.2

Το αποτύπωμα της αφρικανικότητας στη δυτική κουλτούρα και η επιρροή της σε διάφορους κλάδους.

1.2.1 Η εισροή του αφρικανικού στοιχείου ως πηγή έμπνευσης στις τέχνες (ζωγραφική, γλυπτική, art performance).

1.2.2 Ο “πρωτογονισμός” γοητεύει συγγραφείς της εποχής και πρωταγωνιστεί ως θέμα στα λογοτεχνικά κείμενα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Οι απαρχές της εμφάνισης παραγκουπόλεων και πώς αυτά εξελίχθηκαν ως αστικές δομές. Πώς αλληλεπιδρούν με την πόλη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.1

Ιστορική αναδρομή: η πρώτη εμφάνιση slum στο Βικτωριανό Λονδίνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.2

Η συνεχής αύξηση της αστικοποίησης μεταφέρει το φαινόμενο της “παραγκούπολης” στην Αφρική, όπου αναπαράγεται άναρχα η ίδια πραγματικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.3

Η δυναμική της αστικοποίησης ως δομική μεταμόρφωση. Τα αποτελέσματα ως προς το ζήτημα της αστικής φτώχειας και πώς μεταβάλλεται το τοπίο και η έννοια της πόλης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Case Study Abidjan, Cote d’Ivoire. Με ποιο τρόπο επεμβαίνει η Δύση για την καταπολέμηση του προβλήματος “παραγκούπολη”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.1

Case Study Abidjan: bidonville Abobo Avocatier.

3.1.1 Σύντομο Ιστορικό της πόλης Abidjan.

3.1.2 Περιγραφή και γενικά χαρακτηριστικά.

3.1.3 Εκτενής ανάλυση του πώς διαρθρώνεται το “bidonville” Abobo Avocatier.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.2

3.2 Πώς αντιμετωπίζει η Δύση το πρόβλημα των παραγκουπόλεων και με ποιους τρόπους επεμβαίνει προκειμένου να περιορίσει το πρόβλημα και να προβεί σε βελτιώσεις.

Ο πρωτογονισμός είναι στα μουσεία και τα σπίτια μας, στις ντουλάπες και στα κοσμήματά μας, στις καρδιές και στο μυαλό μας. Ο πρωτογονισμός είναι πανταχού παρών στη νεωτερικότητα και στον μεταμοντερνισμό.. Δεν έχουμε καμία ανάγκη να "γίνουμε πρωτόγονοι" καθότι είμαστε ήδη "πρωτόγονοι" από το γεγονός ότι έχουμε γεννηθεί στην κουλτούρα μας..Φανταζόμαστε "αυτούς" προκειμένου να φανταστούμε "εμάς", "πρωτόγονες" διάνοιες να οδηγούν σύγχρονες ζωές.

Mariana Torgorovick

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Η ανακάλυψη του “πρωτόγονου” στον δυτικό πολιτισμό.
Με ποιο τρόπο επέδρασε σε αυτόν και πώς συνέβαλε στη
διαμόρφωση της δυτικής κουλτούρας.

“Ο ιμπεριαλισμός ενοποιεί το μείγμα πολιτισμών και ταυτοτήτων σε παγκόσμια κλίμακα. Αλλά το χειρότερο και το πιο παράδοξο δώρο του στην κοινωνία ήταν να επιτρέψει στους ανθρώπους να πιστέψουν ότι υπάρχει μόνο, αποκλειστικά, άσπρο ή μαυρο, Δυτικό ή Ανατολικό. Ωστόσο, ακριβώς όπως τα ανθρώπινα όντα δημιουργούν τη δική τους ιστορία, κατά τον ίδιο τρόπο δημιουργούν τον πολιτισμό τους και την εθνική τους ταυτότητα. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τις διαρκείς συνέχειες της μακράς παράδοσης, των υφιστάμενων κατοικιών, των εθνικών γλωσσών, και των πολιτιστικών γεωγραφικών περιοχών, αλλά παρόλα αυτά δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιος άλλος λόγος πέρα από φόβο και προκατάληψη για να επιμένουν για το διαχωρισμό και την ιδιαιτερότητά τους.

Edward W.Said
Culture and Imperialism

ΕΙΚΟΝΑ ΔΕΞΙΑ ΠΑΝΩ:
Pablo Picasso, παρωδία της “Olympia” του Manet
με τον Junyer και Picasso, 1902.

ΕΙΚΟΝΑ ΔΕΞΙΑ ΚΑΤΩ:
Edouard Manet, “Olympia”, 1863

πηγή: <http://www.wikiart.org/>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.1

1.1.1. Οι πρώτες ιμπεριαλιστικές τάσεις. Εκκίνηση της επεκτατικής πολιτικής στην αφρικανική ήπειρο και η σύσταση αποικιών.

Ήδη από το δεύτερο μισό του 15ου αιώνα η Ευρώπη άρχισε να ενδυναμώνει τις σχέσεις της με άλλους πληθυσμούς και να προχωρεί σε εξερευνήσεις εδαφών έξω από τα σύνορά της, εγκαινιάζοντας έτσι, ένα καινούργιο κεφάλαιο στην παγκόσμια ιστορία. Γοητευμένη από τις νέες δυνατότητες εντοπισμού νέων λαών και τόπων, η περιέργειά της και η όρεξη για περιπέτεια θα αρχίζουν να διαδίδονται και να μεγενθύνονται, ενώ στοιχεία αυτής της τάσης θα εντοπιστούν ακόμα και στη μυθολογία της εποχής. Βέβαια, όπως θα επισημάνει αργότερα και ο Saïd, δεν πρόκειται για μια τόσο μεγάλη ανατροπή στη μέχρι τότε θεώρηση του κόσμου, καθώς η Ευρώπη ήδη από την αρχαιότητα είναι γοητευμένη με το «διαφορετικό», με μια Ανατολή κυρίως, καθώς η τελευταία σηματοδοτεί για αυτήν έναν τόπο ρομαντισμού, εξωτικών πλασμάτων, αξέχαστων αναμνήσεων, τοπίων και σημαντικών εμπειριών.¹ Η καινούργια αυτή εποχή που ανατέλει, η οποία και θα ονομαστεί εποχή της Ανακάλυψης ή Εξερεύνησης, και θα ξεκινήσει παράλληλα με την Αναγέννηση, εμπεριέχει γεωγραφικές, γεωλογικές και διάφορες άλλες ανακαλύψεις.

Μέχρι και το τέλος του 16ου αιώνα, όλες αυτές οι ανακαλύψεις θα έχουν πλέον καταγραφεί στους ευρωπαϊκούς χάρτες προκειμένου να επεκταθούν οι απεικονίσεις και οι αναπαραστάσεις των προηγούμενων χρόνων.

Κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου μέχρι και τον 17ο αιώνα, καθώς η Ευρώπη θα βρεθεί αντιμέτωπη αυτοπροσώπως με διαφορετικούς πληθυσμούς και μέρη εκτός των συνόρων της, όπως ιθαγενικοί πληθυσμοί της Αμερικής, της Νότιας Αφρικής, Ινδονησίας, Ωκεανίας και Κεντρικής Ασίας, θα αρχίσει να εμβαθαίνει την γνώση της και να αποκτά μια πιο ρεαλιστική εικόνα για τον κόσμο πέρα από αυτή και των προυπάρχοντων χαρτογραφήσεων που έχουν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν. Εν γένει, τα ταξίδια που θα λάβουν μέρος από το 1490 και μετά, θα έχουν ένα ισχυρό αποτύπωμα πέρα από την οικονομική και πολιτική τους σημασία στην ευρωπαϊκή αντίληψη. Σταδιακά λοιπόν, η ζωή στην Ευρώπη θα αρχίσει να μετατρέπεται σε υλιστικό, πολιτιστικό και πνευματικό επίπεδο σε μια διαρκή και αυξανόμενη δια-ατλαντική και δια-πολιτισμική συναλλαγή, παράγοντας αυτό που ονομάζουμε «Columbian exchange». Αναλυτικότερα, ο όρος «Columbian exchange» αναφέρεται σε συναλλαγές διαφορετικού τύπου και περιεχομένου, πάντα μεταξύ Ευρώπης και Νέου Κόσμου, όπως θα μπορούσε να είναι η ευρεία μεταφορά ζώων, φυτών, πολιτισμού, ανθρώπινων πληθυσμών, τεχνολογίας και ιδεών, αλλά ακόμη και η μετάδοση ασθενειών.²

Όλες αυτές οι ανακαλύψεις, τα ταξίδια και οι δια-πολιτισμικές αλλαγές θα καταλήξουν και θα συνοψιστούν στη δημιουργία του φαινομένου της αποικιοκρατίας, η οποία θα αποτελέσει και το τελευταίο στάδιο της ευρωπαϊκής επέκτασης που ξεκίνησε την εποχή των μεγάλων ανακαλύψεων του 15ου και 16ου αιώνα όπως προαναφέραμε. Σε αυτή τη νέα φάση, θα συμμετάσχουν σχεδόν όλα τα μεγάλα ευρωπαϊκά έθνη. Η Αγγλία θα είναι αρχικά πρωτοπόρος σε αυτή την καινούργια κούρσα, αλλά αργότερα θα ενεργοποιηθούν και άλλες χώρες όπως η Γαλλία, η οποία από το 1830 με την κατάκτηση της Αλγερίας θα ξεκινήσει να χτίζει και αυτή με τη σειρά της την αυτοκρατορία της.

---

2. http://en.wikipedia.org/wiki/Columbian_Exchange | 13-05-2015

Άλλα κράτη θα είναι λιγότερο ενεργά σε αυτή τη φάση, όπως για παράδειγμα η Ισπανία και η Πορτογαλία, οι οποίες παρότι έχουν χάσει τον έλεγχο των κτήσεών τους στην Λατινική Αμερική, θα προσπαθήσουν να υπερασπιστούν όποια εδάφη μπορούν να ελέγξουν στην Αφρική.³

Σύμφωνα με τον Wolfgang Reonhard, η αποικιοκρατία από άποψη ιστορίας των ιδεών αποτελεί μια «διαφορετική ανάπτυξη» και αυτό οφείλεται στον «έλεγχο ενός λαού από έναν ξένο».⁴ Αντίθετα με την πιο δυναμική, αλλά εξίσου πιο επικριτική και συναισθηματικά επιφορτισμένη μορφή του ιμπεριαλισμού, η αποικιοκρατία, μπορεί αρχικά να γίνει κατανοητή ως μια θέση που θεσπίζει το κάθε ξένο κράτος απέναντι σε ένα άλλο. Έχει υπάρξει σχεδόν σε όλες τις περιόδους της παγκόσμιας ιστορίας σε διαφορετικούς βαθμούς έκφρασης. Άλλωτε δεν είναι τόσο σπάνιο φαινόμενο τα ισχυρά κράτη ενίοτε να νοσούν από ένα είδους επεκτατικού πυρετού είτε αυτός είναι κυριολεκτικός είτε έχει να κάνει με το γεγονός ότι υπάρχει η ανάγκη να μετατοπίσουν την ισχύ και δύναμή τους, και να προεκταθούν εκτός των συνόρων τους με άλλους τρόπους. Η κινητήριος δύναμη αυτού του φαινομένου δεν είναι μονοδιάστατη καθώς όλο αυτό το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυχθεί αποικιοκρατία και ιμπεριαλισμός, και στις δυο του μορφές, τυπική και άτυπη, θα ευνοηθεί από ποικίλα αλλά κυρίως από διαφορετικής φύσεως αίτια. Βέβαια από ένα σημείο και έπειτα, ελλοχεύει ο κίνδυνος για μια ενδεχόμενη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ μεγάλων δυνάμεων αλλά αυτό είναι ένα θέμα που δεν θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα σε αυτή τη μελέτη.

Για παράδειγμα το 1870-1880 στην Ευρώπη θα ξεκινήσει μια μεγάλη ύφεση, ένας έντονος ανταγωνισμός ανάμεσα στα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη για την αποικιακή κατάκτηση εδαφών σε Ασία και Αφρική.

Εξαιτίας αυτής, οι χώρες της Ευρώπης αναστατωμένες για το πώς θα καταφέρουν να προστατέψουν τις οικονομίες τους, θα ξεκινήσουν μια αναζήτηση για νέες αγορές και επενδύσεις. Η απαίτηση των βιομηχανικών οικονομιών για πρώτες ύλες και νέα υλικά, η αναζήτηση καινούργιων επιχειρηματικών ευκαιριών, η επιθυμία διαφόρων κυβερνήσεων να διατηρήσουν την επιρροή τους θα διογκώσουν την ανάπτυξη του ιμπεριαλισμού.

Από το 1880 και μετά, η αποικιοποίηση θα γίνει το βασικό θέμα των διεθνών σχέσεων των δυτικο-ευρωπαϊκών χωρών και πηγή έντονης διαμάχης, χωρίς βέβαια να λαμβάνονται ποτέ υπόψη, οι άμεσα ενδιαφερόμενοι, οι αυτόχθονες κάτοικοι. Κρίνοντας πόσο μάλλον από το γεγονός ότι ο άνθρωπος σε όλη την ιστορία του αντιμετωπίζει το ξένο ως υποδεέστερο από τον εαυτό του δεν θα είναι δύσκολο να υποθέσουμε την αστείρευτη και απροκάλυπτη εκμετάλλευση που θα επακολουθήσει εις βάρος των ανακαλυφθέντων ιθαγενικών πληθυσμών. Στο παρελθόν όλες εκείνες οι περιοχές που ήταν δύσκολα προσβάσιμες λόγω τεχνικών δυσκολιών, πλέον με τη βοήθεια των τεχνολογικών επιτευγμάτων θα καταπατηθούν στο βωμό της δίψας για εξουσία και εθνικής κυριαρχίας. Διάφοροι παράγοντες θα ευνοήσουν την εδραίωση των ευρωπαϊκών δυνάμεων στα καινούργια εδάφη όπως είναι η ανάπτυξη της ναυσιπλοίας (ατμόπλοια αντικαταστήθηκαν από ιστιοφόρα με αποτέλεσμα τη γρηγορότερη πρόσβαση σε μακρινούς προορισμούς), η τεχνική πρόοδος (τεχνικά έργα όπως πχ. Η διώρυγα του Σουέζ το 1869), η πρόοδος της μεταλλουργίας και η εξελιγμένη τεχνολογία στην κατασκευή όπλων θα διευκολύνουν τις επεκτατικές εκστρατείες, όπως επίσης και η ανάπτυξη της ιατρικής καθώς, η καταπολέμηση της μαλάριας και άλλων τροπικών ασθενειών θα επιτρέψει στους ευρωπαίους κατακτητές να διεισδύσουν πλέον με μεγαλύτερη ασφάλεια και αποδοτικότητα στην αφρικανική ήπειρο.

Ο ιμπεριαλισμός θα αρχίσει να κορυφώνεται από τον 19ο, όπου η αποικιοκρατική δύναμη της Ευρώπης έχει ενισχυθεί σημαντικά, γεγονός το οποίο θα ξεκινήσουν να το εκμεταλλεύονται τα εκτελεστικά όργανα της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας, προκειμένου να εξυπηρετήσουν διάφορες πολιτικές σκοπιμότητες.⁵

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της Γαλλίας: ταπεινωμένη από την ήττα του γαλλοπρωσικού πολέμου το 1870 θα αναζητήσει την αποικιακή κατάκτηση που θα ξανακάνει το έθνος περήφανο. Οι νίκες της στην Αφρική απέναντι στους άοπλους κατοίκους θα λειτουργήσουν ως παυσίπονο για τις ήττες του γαλλικού στρατού από την Πρωσία. Βέβαια, πάντα εμπλέκεται στη μέση και ο χρόνιος αγγλο-γαλλικός ανταγωνισμός ο οποίος συνηγορεί σε άλλη μια ισχυρή επιθυμία της Γαλλίας και έντονου άγχους να προλάβει να συναγωνιστεί τα βρετανικά ιμπεριαλιστικά επιτεύγματα.⁶ Είδαμε λοιπόν ότι, οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ επωφελούνταν με τη δημιουργία συνθηκών υποστήριξης της αποικιοκρατίας ενώ μια ετερόκλητη συμμαχία βιομηχάνων, ανθρώπων της οικονομίας, στρατιωτικών, επιστημόνων και πολιτικών με κοινά συμφέροντα κινείται και αυτή προς αυτή την κατεύθυνση. Πέρα όμως του πολιτικού παιχνιδιού που στήνεται εκείνη την περίοδο, είναι εξίσου σημαντικό να οργανωθεί παράλληλα, μια πολιτική με στόχο την χειραγώγηση της κοινής γνώμης για την ωφελιμότητα και την κρατική σημασία όλων αυτών των κινήσεων, προκειμένου η τελευταία να σταθεί και αυτή με τη σειρά της υπέρ της αποικιακής επέκτασης. Όπως θα καταγράψει αργότερα και ο Edward W.Said, προς αυτή την κατεύθυνση θα ξεκινήσει μια εκστρατεία προώθησης της ιδέας των ανακαλύψεων, της επιθυμίας για περιπέτεια, ενώ ταυτόχρονα θα ξεκινήσει να καλλιεργείται εντονότερα η ιδέα του εξωτικού.

5. Bayly, Christopher A. (2006): Die Geburt der modernen Welt (The Birth of the Modern World, 2004) | Frankfurt/New York: Campus

6. Edward W.Said, (1996): Οριενταλισμός, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ | σελ. 263

Για παράδειγμα, στο Παρίσι, το *journal officiel* της κυβέρνησης θα χρηματοδοτεί τα τεύχη του το ένα μετά το άλλο επικεντρώνοντας στις αρετές και τα οφέλη των γεωγραφικών εξερευνήσεων και των αποικιακών περιπετειών. Στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου, το *School of Oriental and African Studies*, οι ιδέες για τις ανατολικές σπουδές απορρέουν λογικά από έναν ολόκληρο αιώνα βρετανικής ωφελμιστικής διαχείρισης και φιλοσοφίας σε σχέση με τις ανατολικές αποικίες. Ακρογωνιαίος λίθος ολοκλήρου του συστήματος είναι μια όλο και λεπτότερη γνώση της ανατολής, έτσι ώστε να μη χαθεί ο πατερναλιστικός βρετανικός έλεγχος, ούτε τα απορρέοντα οικονομικά οφέλη, καθώς οι παραδοσιακές κοινωνίες θα ωθούνταν βίαια να γίνουν σύγχρονες εμπορευματικές κοινωνίες.⁷

Αυτό που μπορούμε να υποθέσουμε εμείς, είναι ότι το περιεχόμενο αυτών των σπουδών και αυτής της εκπαίδευσης, δεν έχει και τόσο θα λέγαμε καθαρά ακαδημαϊκό χαρακτήρα καθώς πρόκειται κυρίως περί εργαλείων εθνικής πολιτικής και διεθνών σχέσεων. Θα ήταν σχεδόν αδύνατο όλη αυτή η στοχευμένη προπαγάνδα να μην βρει πρόσφορο έδαφος στους υψηλούς κύκλους εφόσον εξυπηρετεί συμφέροντα και παρέχει τη δυνατότητα αύξησης του πλούτου με νέες επιχειρήσεις εκτός συνόρων, γεγονός που αυτομάτως στρέφει την εύπορη τάξη σε διαρκή συμμαχία με την εκάστοτε εξουσία και την καθιστά θετική σε πολιτικές αποφάσεις που θα διακυβέβονται υπέρ των συμφερόντων της ανά διαστήματα. Παράλληλα, με το να αναγάζονται οι μη-δυτικοί πληθυσμοί και η κουλτούρα τους σε μια μορφή μόδας, συνηγορείται ένα αποικιακό φαντασιακό το οποίο θα προσελκύσει πέρα από τον πνευματικό κόσμο και τον απλό λαό.

---

7. Edward W.Said, (1996): Οριενταλισμός, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ | σελ. 258-259-263

Σιγά σιγά θα ξεκινήσει μια μετανάστευση στην Αφρική όπου οι καινούργιοι δυτικοί κάτοικοι θα εξυψωθούν στις αποικίες από τους ντόπιους, δημιουργώντας μια δική τους ελίτ πιο εύκολα προσβάσιμη από όσο θα ήταν η ίδια πολυτελή ζωή στην Ευρώπη. Η κάθε μονάδα, εκμεταλλεζόμενη την υπάρχουσα κατάσταση των δύστυχων ιθαγενών, τελικά θα επιβληθεί στην ντόπια φυλή προκειμένου να συνθέσει την προσωπική πλασματική υπερπολυτελή φούσκα της, μέσα στην οποία θα ζήσει πλουσιοπάροχα στη νέα γη της επαγγελίας. Όλη αυτή η συμβίωση στην ιστορία θα είναι άνιση και άδικη, καθώς ο δυτικός θα καταπατήσει όσα περισσότερα ανθρώπινα δικαιώματα του ιθαγενή μπορεί και τον εξυπηρετούν, ενώ την ίδια στιγμή θα τον πείσει ότι χωρίς την κηδεμόνευσή του από αυτόν, δεν θα υπήρχε προοπτική ανάπτυξής του.

Όπως θα υπογραμμίσει και ο Edward Said, έχουμε ως δυτικοί αναλάβει την ευθύνη να παρέμβουμε στην εξέλιξή τους, ορισμένες φορές χωρίς να τους συμβουλευτούμε. Ισχυριζόμαστε, ορθά ή εσφαλμένα, ότι εκπροσωπούμε έναν ανώτερο πολιτισμό (μια αυθεντία θα προσθέσω εγώ), και εξαιτίας του δικαιώματος που μας δίνει αυτή η ανωτερότητα, την οποία συνήθως την επικυρώνουμε με τέτοια βεβαιότητα που την κάνει να φαίνεται αδιαμφισβήτητη στα μάτια των αυτόχθονων, έχουμε αμφισβητήσει όλες τις αυτόχθονες παραδόσεις τους.

1.1.2. Εθνολογική και ανθρωπολογική προσέγγιση των “πρωτόγονων” με αναφορά πάντα το δυτικό πρότυπο.

Είδαμε λοιπόν στο προηγούμενο κεφάλαιο, ότι τα συμφέροντα των πολιτικών και οικονομικών ελίτ επωφελούνται από τη δημιουργία συνθηκών υποστήριξης της αποικιοκρατίας, με αποτέλεσμα να ενισχύεται ο διαχωρισμός μεταξύ Δύσης και «πρωτόγονων» πολιτισμών. Στην αρχή, μια δυσπιστία για την αναγκαιότητα αυτής της επεκτατικής πολιτικής θα καταβάλει την κοινωνία, καθώς μέχρι τότε δεν είχε καταφέρει να εξοικειωθεί με το διαφορετικό. Και καθόλου παράλογο για τα δεδομένα εκείνης της εποχής κατά την άποψή μου, καθώς αν σκεφτεί κανείς ότι το ξένο όσο παραμένει άγνωστο θα συνεχίζει να τρομάζει γιατί είναι ανοίκειο.

Στο “How I Found Livingstone”(1874) ο Henry M.Stanley θα δει στις “πρωτογονικές” κοινωνίες ό,τι και ο Οδυσσέας στα ταξίδια του. Όπως ο Οδυσσέας που έχει στόχο να γυρίσει στην πατρίδα του, έτσι και ο Stanley θέλει να βρει τη Livingstone, το κορυφαίο παράδειγμα της καλοπροαίρετης και και πεφωτισμένης ιεραποστολής του για τη Δύση ενώ παρεπιπτόντως και οι δυο τους κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους θα αντιμετωπίσουν άγνωστους λαούς.

“How I Found Livingstone”
Henry Morton Stanley & Tribesman

πηγή:
<https://www.flickr.com/photos/fiddlers-greenstudio/6379912995/in/photostream/>

Για αυτόν, η γη και οι άνθρωποί της δεν έχουν, παρά μόνο γεωγραφικό και εθνολογικό ενδιαφέρον, ενώ θα αντιμετωπίσει οτιδήποτε καινούργιο θα συναντήσει, ως καινοτομίες ή “περίεργα” πράγματα, ως εμπόδια ή ενισχύσεις στην προσπάθειά του, αλλά κυρίως πάνω από όλα ως δυνητικούς πόρους για τη Δύση. Στις παρατηρήσεις του, που έκανε το 1870, αντανακλούνται οι βικτοριανές ανησυχίες, και θα δει στην Αφρική τα δυο αυτά πράγματα που στην εποχή του εκτιμώνται πιο πολύ: ευκαιρίες για εμπόριο και ευκαιρίες για να εκχριστιανίσει τους “αγρίους”. Θα πει επίσης, ότι το τοπίο ικανοποιεί την “ποιητική φαντασία”, και στην πραγματικότητα συχνά την περιγράφει, μέσα από τα μάτια της Δύσης, ως πανέμορφη. Αλλά η γη πρέπει να αξιοποιηθεί από άνδρες σαν και αυτόν για να εκπληρώσουν το πεπρωμένο τους. Η ρομαντική “ποιητική φαντασία” θα δώσει τη θέση της στο σκληρό πνεύμα του εμπόρου και κατακτητή.⁸

Αυτή τη στάση θα προσπαθήσει να την εξηγήσει ο Franz Boas ο οποίος θα ισχυριστεί ότι η φυλετική απομόνωση και ο διαχωρισμός μεταξύ Ευρώπης και άλλων φυλών δημιούργησε μια «ενστικτώδη» αποστροφή, την οποία ο ίδιος βρίσκει κατανοητή, καθώς η πολιτιστική τους ζωή είναι κατώτερη από την ευρωπαϊκή, χωρίς αυτό βέβαια να βασίζεται σε κάποια επιστημονική γνώση αλλά σε απλές συναισθηματικές αντιδράσεις και κοινωνικές συνθήκες, επηρεασμένες από το γεγονός πως οι συνήθειές τους δεν συμμορφώνονται με την ευρωπαϊκή αίσθηση ορθότητας.⁹

Βέβαια σταδιακά, με την υποστήριξη όλων αυτών των αναρίθμητων ερευνητικών ταξιδιών, εμπορικών και πολεμικών επαφών, θα αρχίσουν να θέτονται τα θεμέλια για την αναθεώρηση και μετέπειτα έναρξη αυτής της σχέσης. Φυσική παρενέργεια θα έλεγε κανείς, αν σκεφτεί ότι η τριβή με το καινούργιο, απομάκρυνε σταδιακά όλους τους προηγούμενους ενδοιασμούς και φόβους ενώ ταυτόχρονα έστρεψε τον πνευματικό κλάδο να τοποθετεί σε αυτό το χάρτη της εξέλιξης. Μια καινούργια επίγνωση των “πρωτόγονων” πολιτισμών έχει αρχίσει λοιπόν να αναδύεται, και η όλο και πιο στενή επαφή του δυτικού κόσμου με νέους πληθυσμούς, θα εγείρει θεμελιώδεις ιστορικές και εθνολογικές ερωτήσεις. Προκειμένου να κατανοηθεί σε βάθος αυτή η διπολική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ αυτών των δυο κόσμων θα σπεύσουν προς αυτή την κατεύθυνση διάφορες επιστήμες. Αυτές οι σημαντικές πτυχές της καινούργιας γνώσης στη ποικιλία των ειδών των ανθρώπων και των διαφορετικών κοινωνικών σχηματισμών, θα επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την ευρωπαϊκή σκέψη όσον αφορά το πώς αντιλαμβάνεται τη φύση, την ανθρώπινη κοινωνία, την κουλτούρα, τη θρησκεία, την ιστορία και τον πολιτισμό. Ενσωματώνεται σταδιακά στην ευρωπαϊκή κουλτούρα η τάση να αναλύει διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινωνικές συμπεριφορές, η οποία αργότερα θα συνοψιστεί στις αρχές αναπτυσσόμενων επιστημών όπως είναι η εθνολογία, η συγκριτική ανατομία, η εθνογραφία, η ανθρωπολογία και η ιστορική κοινωνιολογία.

---

9. Franz Boas(1911): The mind of primitive man | εκδόσεις The Macmillan Company | σελ.3-4

Όπως θα συμπληρώσει και η Marianna Torgovnick, μια θεμελιώδης βάση του δυτικού ενδιαφέροντος εξαρτάται από την αρχαϊκή και εξελικτική έννοια της λέξης «πρωτότυπη» ή «φυσική» κατάσταση των πραγμάτων.

Μέσα από αυτές τις έννοιες, οι εξερευνήσεις και οι αναπαραστάσεις των «πρωτόγονων» θα μπορούσαν να αντιληφθούν ως αναζητήσεις της καταγωγής και σήμανσης των προτύπων που θα μπορούσαν να αποκαλύψουν την αλήθεια σχετικά με την ανθρώπινη φύση και την κοινωνική οργάνωση. Η άποψη ότι οι «πρωτόγονες» κοινωνίες αποκαλύπτουν προέλευση ή φυσική τάξη εξαρτάται από μια εθνοκεντρική λογική των υφιστάμενων «πρωτόγονων» κοινωνιών και εκτός του γραμμικού χρόνου, και σε μια αντίστοιχη υπόθεση ότι η “πρωτόγονες” κοινωνίες υπάρχουν σε ένα αιώνιο παρόν το οποίο αντικατοπτρίζει το παρελθόν του δυτικού πολιτισμού.¹⁰ Αυτή η χρονική ψευδαίσθηση υπήρξε μια από τις πιο επίμονες πτυχές του “πρωτογονισμού” στη δύση –τόσο στην υψηλή όσο και στην λαϊκή κουλτούρα, όπως τα μυθιστορήματα του ταρζάν.

Είναι πολύ ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο θα προσεγγίσει ο δυτικός κόσμος τους «πρωτόγονους». Πάντα με κάποιο συσχετισμό με βάση τον εαυτό του ή ίσως και ως ένα είδος υποκατάστατου του, σπάνια όμως θα επιχειρήσει να τον μελετήσει αποκομμένος από αυτόν, κόβοντας τον ομφάλιο λώρο που τους συνδέει, χωρίς συγκρίσεις και αναφορές στο άτομό του. Αλλά από την άλλη πλευρά ίσως και να μην είναι τόσο παράλογο καθώς σε κάθε έρευνα μπορεί μεν να υπάρχει πάντα κάποιος βαθμός καθαρής αυθαιρεσίας στον τρόπο με τον οποίο οριοθετούνται οι διαφορές ανάμεσα στα πράγματα, αλλά καθότι κάθε έρευνα είναι ταυτόχρονα προσωπική, ίσως αυτή η σύγκριση που προκύπτει σε σχέση με το δυτικό πρότυπο ζωής θα ήταν αδύνατο να αποφευχθεί.

Κορίτσι από τη Νέα Γουινέα ποζάρει κρατώντας στα χέρια της κορμούς πάντανου. Γύρω από το λαιμό της κρέμονται κολιέ από κορδέλες που συγκρατούν γλόμπους. Φωτογραφία από τον ορνιθολόγο E. Thomas Giliard, 1950
πηγή: <http://www.denisdutton.com/mythologies.htm>

Όταν ο Levi-Strauss θα εκμυστηρευτεί σε ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό τις αμφιβολίες του για το Δυτικό πολιτισμό, ενώ παράλληλα θα προτίνει μια νέα λύση για το ανθρώπινο πρόβλημα, εμπνευσμένη από τους αγρίους, οι απόψεις του θα βρουν πρόσφορο έδαφος. Και καθώς στην πρωτεύουσα της παγκόσμιας μόδας, το Παρίσι, τα φιλοσοφικά ζητήματα γίνονται και αυτά αμέσως «της μόδας», και επιπλέον φορτίζονται με αρκετό συναισθηματισμό, οι προτάσεις του Levi-Strauss θεωρήθηκαν αμέσως φανερή πρόκληση ενάντια στην κυρίαρχη την εποχή εκείνη Γαλλία της φιλοσοφίας του υπαρξισμού.¹¹

---

11. Marianna Torgovnick, (1991): *Gone Primitive: Savage Intellectuals, Modern Lives* | University of Chicago Press | 13 Αυγούστου | σελ. 12

Διάφοροι άλλοι εθνογράφοι όπως είναι ο Malinowski, θα σπεύσουν και αυτοί προς αυτή την κατεύθυνση, επιχειρώντας να καταγράψουν οικεία τη προσωπική ζωή των «πρωτόγονων» προκειμένου να μάθουν την αλήθεια τους. Πάντα βέβαια πίσω από την ασφάλεια του απλού παρατηρητή, θα προσπαθήσουν να συλλάβουν τον κοινό σύνδεσμο. Βέβαια, αυτός ο περιορισμός που εμπλέκεται σε τέτοιου είδους έρευνες δεν είμαι σίγουρη κατά πόσο θα μπορούσε να μην νοθεύσει σε κάποιο βαθμό κάποιο ενδεχομένως πιο αντικειμενικό αποτέλεσμα. Η συναισθηματική εμπλοκή με το αντικείμενο της έρευνας, όσο να ναι είναι ένας παράγοντας που αλλοιώνει το βλέμμα και ενίοτε μεταφράζει τα δεδομένα υπό άλλη σκοπιά. Ο σύνδεσμος αυτός που ενώνει αυτούς και εμάς συχνά εξαρτάται από εξελικτικές υποθέσεις, και όπως θα πει και ο Φρουντ «ένα απαραίτητο στάδιο της ανάπτυξης από το οποίο κάθε φυλή έχει περάσει».¹²

Σε παρεμφερή κατεύθυνση θα κινηθεί και ο Vierkandt, ο οποίος θα υποστηρίξει ότι αν θα πρέπει να καταλάβουμε ορισμένα πράγματα για τους “πρωτόγονους”, η πιο εύκολη και απλή προσέγγιση είναι η ομοιότητα με τους εαυτούς μας.¹³ Η άποψη του Vierkandt είναι μια εξίσου λογική άποψη για μια πιο διαλεκτική προσέγγιση, καθώς είθιστε να χρησιμοποιείται σε ερευνητικό επίπεδο ένα σταθερό σημείο αναφοράς που ίσως μετέπειτα ανααιρεθεί ή συγκριθεί ή συχρητιστεί με το αντικείμενο μελέτης, το οποίο θα μπορούσε να είναι σε πρώτη φάση ο δυτικός άνθρωπος και ο πολιτισμός του. Όπως μπορούμε να διακρίνουμε, αρχίζει να διαφαίνεται στις σχετικές μελέτες και έρευνες των εθνογράφων μια πιο ψυχολογική προσέγγιση η οποία θα υπογραμμίζει διάφορες θεμελιώδεις αρχές και αντιλήψεις στην ψυχολογία και ψυχανάλυση. Ο προσανατολισμός ως προς την ανάλυση της ψυχολογικής πλευράς του θέματος θα εγείρει πολλά ερωτήματα.

12. Sigmund Freud(2001): Totem and taboo: Some Poits Agreement Between the Mental Lives of Savages and Neurotics | σελ. 29

13. Robert Goldwater, (1986): Primitivism in Modern Art | original editions published by Random House, Inc. | σελ. 34

Ο Freud για παράδειγμα, θα θέσει το ερώτημα του «ωκεάνιου» αισθήματος, την αίσθηση ότι κάτι είναι απεριόριστο, ατελείωτο, μόνο και μόνο για να το απορρίψει στη συνέχεια ως μια βρεφική εμπειρία που πρέπει να μείνει πίσω, προκειμένου ο εαυτός να φτάσει στην ωριμότητα και να εισαχθεί στην πολιτισμένη κοινωνία. Ο Freud όπως και ο Malinowski, επιθυμούν να διαχωρίσουν τους δυτικούς εαυτούς τους από τους «πρωτόγονους» που μελετούν. Αντίθετα, ο Levi-Strauss, δεν επιθυμεί ο πολιτισμός ή η θεωρία να ενεργήσουν ως προστασία από την έλξη που προκαλεί ο «πρωτόγονος» ή το ωκεάνιο. Η ίδια η Torzgonnick στο βιβλίο της «Πρωτόγονα Πάθη» θα εξερευνήσει το «βασικό στοιχείο για την γοητεία της Δύσης με το “πρωτόγονο”, δηλαδή την επιθυμία για το ωκεάνιο, για τη διάχυση του εαυτού και των ορίων του, για μια συγχώνευση με το σύμπαν.¹⁴

Για τον Gianni Vattimo, πλέον αντί μιας αγνής, αυθεντικής ετερότητας του “πρωτόγονου”, αυτό που έχουμε σήμερα είναι “ένα σύνολο από σύγχρονους “πρωτόγονους”, υβριδικά ίχνη και υπολείμματα που έχουν μολυνθεί από τη νεωτερικότητα”. Αντί του “συναντώντας το Άλλο, με όλο το θεωρητικό του μεγαλείο”, βρισκόμαστε “αντιμέτωποι με μια μικτή πραγματικότητα στην οποία η ετερότητα έχει εντελώς εξαντληθεί. Με άλλα λόγια, η ετερότητα εξαφανίζεται μέσα σε έναν υβριδισμό: ο “πρωτόγονος” δεν υπάρχει πλέον στην αυθεντική, αγνή εμπειρική μορφή του, δεδομένου ότι μπορεί μόνο ο ίδιος να παρουσιάσει τον εαυτό του, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης”, με τη μορφή της επιβίωσης, περιθωριοποίησης και μόλυνσης.¹⁵

---

14. Victor Li, (2006): The Neo-primitivist Turn: Critical Reflections on Alterity, Culture, and Modernity | University of Toronto Press | σελ. 75-76

15. όπως παραπάνω | σελ.33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.2

1.2.1 Η εισροή του αφρικανικού στοιχείου ως πηγή έμπνευσης στις τέχνες (ζωγραφική, γλυπτική, art performance)

Grand Palais Salon d'Automne, Paris 1905

| πηγή: en.wikipedia.org

Το καλλιτεχνικό ενδιαφέρον του 20ου αιώνα στην παραγωγή “πρωτόγονων” ανθρώπων δεν ήταν ούτε απροσδόκητο ούτε ξαφνικό. Η αυξανόμενη συστηματική γνώση στην Ευρώπη για τον “πρωτόγονο” άνθρωπο και το πλαίσιο-κοινωνία μέσα στο οποίο αναπτύσσεται, έχει ενισχυθεί ήδη από την αποικιακή συνάντηση. Η αλλαγή στον τρόπο σκέψης δεν ήταν εξαναγκαστική ούτε από ανθρωπολόγους ούτε από εθνογράφους, παρότι οι τελευταίοι είχαν πιθανόν προετοιμάσει το έδαφος για την άνθισή του.

Δεν είναι έκπληξη το γεγονός ότι στις αρχές του 20ου αιώνα, όταν η “πρωτογονική επανάσταση” ξεκίνησε, η εθνογραφία βρέθηκε στη θέση του οπαδού, παρά του προδρόμου της “πρωτόγονης” τέχνης.¹⁶ Όπως θα παρατηρήσει και ο Robert Goldwater, η προετοιμασία αρχίζει από τον 19ο με την ιστορία της εθνογραφίας, ενώ μετέπειτα ακολουθεί ένα παράλληλο ενδιαφέρον μέσα από την ιστορία της τέχνης.

16. όπως θα πει και ο Rubin, ο “πρωτογονισμός” πρόκειται για ένα δυτικό φαινόμενο και δείχνει ενδιαφέρον για τις φυλετικές τέχνες. Δεν ορίζει την τέχνη των “πρωτόγονων” λαών.

Αρχικά το ενδιαφέρον των καλλιτεχνών ξεκινάει όταν “πρωτογονικά” αντικείμενα αρχίζουν να κατακλύζουν το Παρίσι για να επεκταθούν αργότερα σε ένα δημοφιλές πολιτιστικό φαινόμενο και ονειρικό κόσμο συλλεκτών. Είναι ξεκάθαρο ότι οι αισθητικές αξίες της “πρωτόγονης” τέχνης αναπτύσσονται μετέπειτα από τα εθνολογικά και ανθρωπολογικά μουσεία και δεν καθοδηγούνται από αυτά.¹⁷

Ξεκινώντας από το 1870, χιλιάδες αφρικανικά γλυπτά έφτασαν στην Ευρώπη στον απόηχο της αποικιακής κατάκτησης και των διερευνητικών ταξιδιών. Εξερευνητές και ταξιδιώτες είχαν έρθει σε επαφή στις περιηγήσεις τους με ποικίλα αντικείμενα γλυπτικής και μικροτεχνίας στο παρελθόν, ελάχιστα όμως από αυτά επέστρεψαν μαζί τους στην πατρίδα, όχι τόσο λόγω φυσικών εμποδίων όσο από απλή έλλειψη ενδιαφέροντος. Μέχρι τότε, τα μη-δυτικά, “πρωτογονικά” αντικείμενα αντιμετωπιζόνταν κυρίως ως εθνογραφικά δείγματα. Πριν από την επανάσταση του μοντερνισμού που σχετίζεται με τον Picasso, και την ταυτόχρονη ανάπτυξη της ανθρωπολογίας που σχετίζεται με τον Boas και τον Malinowski, ταξινομούνταν κυρίως ως αρχαιότητες, εξωτικά “περίεργα”, λείψανα του πρώιμου ανθρώπου κτλ.¹⁸ Παρόλα αυτά, αυτό θα αναιρεθεί σχετικά νωρίς, και αυτή η αντιμετώπιση θα ανατραπεί, καθώς εισερχόμενη στον κόσμο της τέχνης η αυτοκρατορική τάση θα στρέψει την προσοχή της στα “πρωτόγονα” αντικείμενα. «Δεν είναι απαραίτητο κάποιο αριστούργημα για να πάρεις μια ιδέα», είναι τα λόγια του Picasso μετά από τις πρώτες επισκέψεις του στο *musee d' ethnographie* στο Trocadero στο Παρίσι. Το 19ο αιώνα λοιπόν, ξεκινά και επίσημα η στροφή στον οριενταλισμό και στο εξωτικό με την ανακάλυψη και ανατίμηση της ιθαγενικής τέχνης το 1904-1905.¹⁹

---

17. Simonetta Falasca-Zamponi, (2011): *Rethinking the Political: The Sacred, Aesthetic Politics, and the College de Sociologie* | McGill-Queen's Press-MQUP | 19 Δεκεμβρίου | σελ. 75

18. James Clifford, (1988): *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art* | Harvard University Press | 18 Μαΐου | σελ. 198-199

19. Robert John Goldwater(1986): *Primitivism in Modern Art* | σελ. 311

Το 1905, όταν πρωτο-εμφανίζεται η ιθαγενική τέχνη στο Salon d'Automne στο Παρίσι (μια έκθεση που οργανώνεται από καλλιτέχνες ως απάντηση στις συντηρητικές πολιτικές των επίσημων εκθέσεων), η αντίθεση με την παραδοσιακή τέχνη είναι τόσο εντυπωσιακή που οδηγεί τον κριτικό τέχνης Louis Vauxcelles να περιγράψει τους καλλιτέχνες ως “les fauves” (φωβιστές) με αποτέλεσμα να γεννηθεί ο φωβισμός, το πρώτο νέο καλλιτεχνικό στυλ του 20ου αιώνα. Με πιο γνωστούς αντιπροσώπους όπως Henri Matisse, Andre Derain, Maurice Vlaminck, οι φωβιστές αναζητούν νέες δυνατότητες στην τέχνη τους μέσα από μια πιο άμεση έκφραση, εύστοχες εικαστικές μορφές και με μια ενστικτώδη έφεση ενάντια του ακαδημαϊσμού.²⁰ Ένα εμφανές χαρακτηριστικό αυτής της νέας εποχής που ξεκινάει σύμφωνα με τους Jack D. Flam και Miriam Deutch είναι η πίστη στην αδιαπέραστη ανεξαρτησία των πολιτιστικών κοσμοθεωριών, σε συνδυασμό με τη λατρεία της παράλογης ή αντι-ορθολογικής τάσης στη δυτική σκέψη. Η ιδέα είναι σε γενικές γραμμές ότι, αν η κουλτούρα είναι τόσο τεχνητή όσο και περιοριστική, τότε ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί η πρόσβαση στην αλήθεια του “άλλου” είναι μέσω μιας ριζικής απόρριψης και δραπετεύσης από την πολιτιστική φυλακή του καθενός. Φυσικά, αυτό το σενάριο διαφυγής από τη δυτική κουλτούρα και πολιτισμό υπήρξε αφηγηματική αρχή του μοντέρνου “πρωτογονισμού”, ξεκινώντας με τον Gauguin και τις επιρροές του από τα ταξίδια του στην Tahiti, ως αρχέτυπο. Θα πρέπει να είναι αυτονόητο ότι αυτοί που μαγεύτηκαν από αυτό το ειδύλλιο της διαφυγής, θα εκθειάσουν την ιστορία του καλλιτεχνικού “πρωτογονισμού” ως ένα από τα ευγενέστερα επεισόδια στον αγώνα της σύγχρονης τέχνης να εγκαταλείψει ή να καταστρέψει τις δυτικές αξίες.²¹ Όταν ο Paul Gauguin, έφυγε από το Παρίσι για να ταξιδέψει στην Tahiti (1891), αναζητώντας ένα πιο φιλικό περιβάλλον για την τέχνη του, δεν κατάφερε να βρει τον επίγειο παράδεισο του οποίου την ύπαρξη είχαν εγγυηθεί εξωτικά συγγράματα και αποικιακές εκθέσεις.

20. Richard R. Brettell, Paul Hayes Tucker, Natalie Henderson Lee (2009): Nineteenth and Twentieth Century Paintings in the Robert Lehman Collection | Metropolitan Museum of Art | σελ. 91

21. Jack D. Flam, Miriam Deutch(2003): Primitivism and Twentieth-century Art: A Documentary History | University of California Press | σελ.377

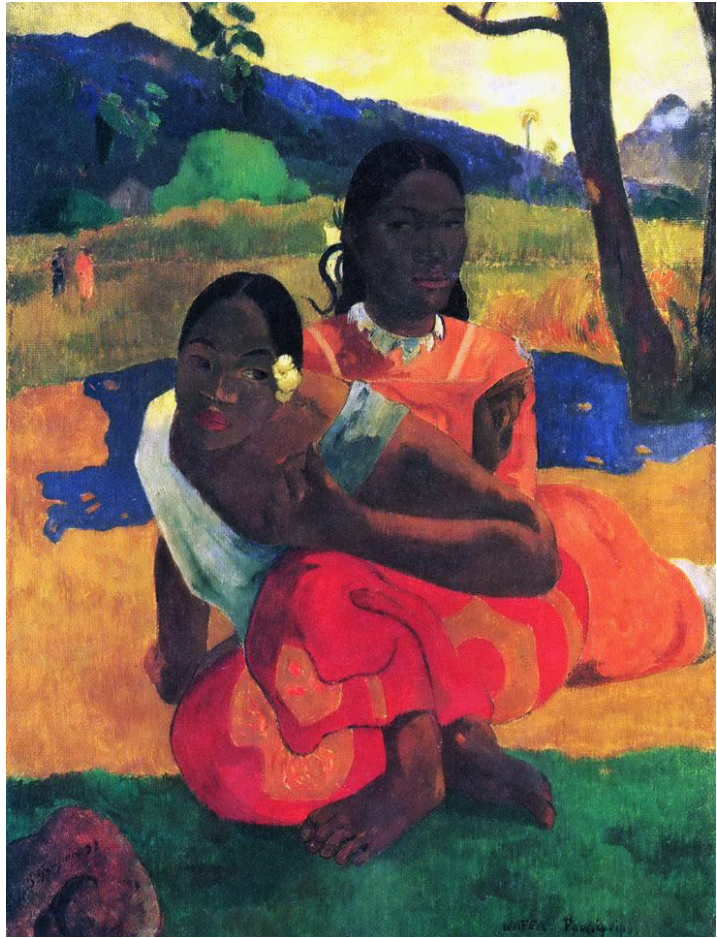
"υπάρχουν δύο είδη ομορφιάς: η μία είναι το αποτέλεσμα του ενστίκτου, και η άλλη της μελέτης. Ένας συνδυασμός και των δύο, με τις προκύπτουσες τροποποιήσεις, μπορεί να φέρει στο προσκήνιο ένα περίπλοκο πλούτο, τον οποίο ο κάθε κριτικός τέχνης θα έπρεπε να προσπαθήσει να ανακαλύψει"

Paul Gauguin

Paul Gauguin "Nafea Faa Ipoipo?"
(When Will You Marry?), 1892

πηγή: <http://www.paul-gauguin.net/>

Αντί όμως αυτού, ανακάλυψε μια νέα καλλιτεχνική ταυτότητα η οποία όρισε έναν από τους βασικούς μύθους της αρχής του 20ου αιώνα: τον “πρωτόγονο” καλλιτέχνη. Το ταξίδι του Gauguin είχε τεράστια συμβολική σημασία για τους avant-garde καλλιτέχνες και διανοούμενους του 20ου αιώνα. Μάλιστα τη δεκαετία πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, εκδόθηκαν εκατοντάδες μανιφέστο, προσωπικές μαρτυρίες και θεωρητικές εργασίες, που που διακυρήσουν τις αισθητικές και ψυχολογικές συγγένειες του ευρωπαϊού καλλιτέχνη με τις “πρωτόγονες” κουλτούρες της Αφρικής, Πολυνησίας, Ινδοκίνας, Αιγύπτου, Περσίας, ακόμα και αρχαίας Ελλάδας.²²

---

22. Mary Gluck, (2008): Popular Bohemia Modernism and Urban Culture in Nineteenth-Century Paris |Harvard University Press | Μάρτιος, σελ.165

Pablo Picasso, Les Femmes d'Alger, 1907 | πηγή: <http://www.pablocassio.org/avignon.jsp>

Οι μοντέρνοι “πρωτόγονοι”, επεσήμαναν ότι στράφηκαν μακριά από τον υλιστικό κόσμο της εξωτερικής εμφάνισης καθώς ανακάλυψαν στη σφαίρα της εσωτερικής υποκειμενικότητας τα μέσα για μια πνευματική ανανέωση και μια καλλιτεχνική αναγέννηση.²³ Το 1907, ο Picasso στο έργο του «Les demoiselles d’ Avignon» θα εγκαταλείψει όλες τις γνωστές μορφές και αντιπροσωπεύσεις της παραδοσιακής τέχνης. Θα παραμορφώσει το γυναικείο σώμα και θα του προσδώσει γεωμετρικές μορφές με έναν τέτοιο καινοτόμο τρόπο, ώστε θα τεθεί υπο αμφισβήτηση η προσδοκία και το δόγμα της προηγούμενης εποχής, ότι τα έργα τέχνης οφείλουν να προσφέρουν εξιδανικευμένες αναπαραστάσεις της γυναικίας για παράδειγμα ομορφιάς.²⁴ Παράλληλα, φανερώνεται η επιρροή της αφρικανικής τέχνης στον Picasso, καθώς, κυρίως οι δυο φιγούρες από τα δεξιά, αλλά ακόμη περισσότερο και άλλες μελέτες που συνδέθηκαν με αυτόν τον πίνακα και κάποιων άλλων σχετικών πινάκων του 1907, θα επιβεβαιώσουν την εξοικίωσή του με τουλάχιστον δυο αφρικανικά στυλ. Αυτό της ιβοριανής τέχνης, μάσκες και φιγούρες επικαλυμμένες με χαλκό της φυλής Bakota στη Γκαμπόν.²⁵

Το περιεχόμενο όλης αυτής της τέχνης γενικότερα, συγκροτεί, ανάλογα πάντα με τη διάθεση του καλλιτέχνη, στοιχεία αυτού του καινούργιου “πρωτόγονου” κόσμου, όπου ή διαδραματίζεται ο ιστορικός του βίος ή συγκροτούνται διάφορα άλλα στοιχεία διαφόρων μη-δυτικών λαών. Τώρα το πόσο οι αισθητικές αξίες του κάθε δημιουργήματος θα απέχουν ή θα προσεγγίζουν την πραγματικότητα αυτό είναι πάντα σχετικό. Ίσως θα μπορούσε να είναι ένα ερώτημα κατά πόσο συσχετίζεται το ευρωπαϊκό γούστο για τους “πρωτόγονους” στην τέχνη σε σχέση με την μελέτη της ιθαγενικής τέχνης καθ’ αυτή.

23. Mary Gluck, (2008): Popular Bohemia Modernism and Urban Culture in Nineteenth-Century Paris | Harvard University Press | Μάρτιος, σελ.165

24. <http://www.pablopicasso.org/avignon.jsp>

25. Robert Goldwater, (1986): Primitivism in Modern Art | original editions published by Random House, Inc. | σελ. 147

Όλη όμως αυτή η έντονη στροφή του καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος στις “πρωτογονικές” αρχές δεν θα περιοριστεί μόνο στη ζωγραφική. Για παράδειγμα, κάποια περίοδο κατά την άνοιξη του 1907, ο Picasso θα αντιληφθεί την αφρικανική γλυπτική. Τη δεκαετία 1915-1925, η κοινή λαϊκή αποδοχή της “πρωτογονικής” τέχνης θα φτάσει στο υψηλότερο σημείο που μπορούσε να υπάρξει. Ειδικότερα το 1919, με την πρώτη επίσημη εμπορική έκθεση “πρωτόγονης” τέχνης στο Παρίσι, θα υπογραμμιστεί μια υλική απόδειξη για το ενδιαφέρον στην τέχνη τους. Θα ξεκινήσει η γέννηση και η ανάπτυξη των μουσείων και συλλογών αφιερωμένων σε αυτούς. Αυτό το αρχικό ενδιαφέρον, θα δώσει τη θέση του σε μια ζωηρή αισθητική εκτίμηση. Εκείνη την περίοδο θα ολοκληρωθεί μια ολοσχερή εγκατάληψη κριτικών προδιαγραφών, δίνοντας έτσι έμφαση στο γεγονός ότι αποτιμώνται οι καλύτερες δημιουργίες των ντόπιων καλλιτεχνών σε πολύ μεγάλο βαθμό.²⁶

Τρεις μεγάλοι θεωρητικοί, ο Roger Fry, ο Michel Leiris, ο William Rubin, θα βοηθήσουν να έρθει στην επιφάνεια η αλλαγή στην δυτική συμπεριφορά και αντιμετώπιση όσον αφορά τα “πρωτόγονα” αντικείμενα. Από την εθνολογικά φορτισμένη στην αισθητική δέσμευση, θα μελετήσουν και θα αναλύσουν μια σειρά από πιθανές σχέσεις μεταξύ δυτικού παρατηρητή και “πρωτόγονου” τεχνουργήματος μιας χρονικής περιόδου από το 1910 μέχρι και σήμερα. Ο Fry ήταν ένας από τους πρώτους ιστορικούς τέχνης που έγραψε, τη δεκαετία του '10 και του '20, σχετικά με τις τυπικές ιδιότητες ή επίσημες ποιότητες (formal qualities) των αφρικανικών ζωγραφιών και γλυπτών. Ο Leiris παρουσιάζει μια αναθεωρημένη εθνολογική προσέγγιση στις αφρικανικές μάσκες, γλυπτά και τεχνικές διακόσμησης: κατέχει τη γνώση του τόπου και του πολιτισμού σχετικά πέρα από εκεί που μπορεί να φτάσει ο Fry, ενώ η τοποθέτησή του είναι πολύ πιο σχετική με τις θεωρίες του για τον πολιτισμό: περισσότερο, βλέπει αφρικανικές μάσκες, γλυπτά και διακοσμητικά μοτίβα με την επίσημη εκτίμηση που ο Fry βοήθησε να δημιουργηθεί.

αφρικάνικη μάσκα “Nwantantay” από τη φυλή Bwa της Burkina Faso, ξύλο με χρωστικές ουσίες | αρχές του 20ου αιώνα.

Ανθρωπόμορφη μάσκα από την Αφρική, Yaka,Κονγκό | από ξύλο με χρωστικές ουσίες,ύφασμα και ίνες | αρχές του 20ου αιώνα

Ανθρωπόμορφη μάσκα από την Αφρική | Gabon | με ίχνη λευκής χρωστικής ουσίας.

Η δουλειά του Rubin αντιπροσωπεύει την απόλυτη μεταμοντέρνα αποθέωση των “πρωτογονικών” αντικειμένων τα οποία έπειτα μετουσιώνονται σε τέχνη. Ένα στάδιο κατά το οποίο το «status» των “πρωτόγονων” αντικειμένων ως επίσημα σύμβολα και υψηλής τέχνης για τη Δύση είναι συχνά αδιαμφισβήτητο και δεν αντιμετωπίζεται ως κάτι προβληματικό. Ο Rubin, θα παραμείνει ανεπηρέαστος από τα εθνολογικά πλαίσια ή θα περιοριστεί στο να ασχοληθεί επιφανειακά μαζί τους. Οι τέχνες που αποτιμώνται τον 20ο αιώνα είναι εξωτικές τέχνες στις οποίες αξιολογείται πως η τεχνική έχει διατηρηθεί ορθά υποδεέστερη λόγω της συναισθηματικά επιφορτισμένης έντασης με την οποία εκφράζεται.²⁷

Από αριστερά: Picasso, "Bust of a man" 1908

αφρικανική μάσκα

Pablo Picasso, "Head of a Woman"
1907 λάδι σε καμβά

Είδαμε λοιπόν, ότι το γεγονός ότι οι "πρωτόγονοι" του 20ου αιώνα δεν αποτελούν κομμάτι της κουλτούρας και παράδοσης του καλλιτέχνη έχει από μόνο του αξία καθώς απελευθερώνει το άτομο και υπογραμμίζει την πολυπλοκότητα επιστροφή του σε μια μοναδική υποκείμενη ένταση ευκολότερα. Η «γλυκύτητα και το φως» χαρακτηριστικά στοιχεία της αντίληψης στο 19ο αιώνα για αυτό που θεωρούνταν "πρωτόγονο" έχει πλέον εξαφανιστεί χάρις σε μια πραγματική αγάπη για τους "πρωτόγονους", αν και αυτή η αγριότητα δεν είναι συχνά παρά μόνο το προίον μιας πολιτισμένης φαντασίας. Σε κάθε μελέτη που γίνεται προκειμένου να εντοπιστούν οι επιρροές των "πρωτόγονων" στη μοντέρνα ζωγραφική για παράδειγμα, παρατηρούμε μια έλλειψη προοπτικής αποσπασματικά αλλά και στη συνολική σύνθεση, μισοτελειωμένες γραμμές, άμεση εφαρμογή του χρώματος στον καμβά, έλλειψη ενδιαφέροντος για τις αποχρώσεις μέσα στην επιφάνεια του χρώματος, παραμέληση του γενικού τελειώματος της εικόνας, όλα σε συμφωνία με το θαυμασμό ως προς την παιδική τέχνη και το είδος της εκφραστικά λιτής "πρωτόγονης" τέχνης.²⁸

Dan Mask από τη Δυτική Αφρική
πηγή: <http://cubism-coldcreation.blogspot.gr/>

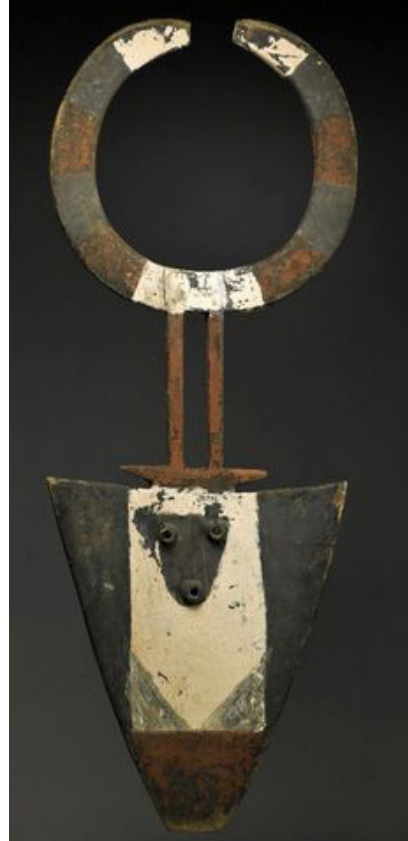
Οι εξπρεσιονιστές απ' την άλλη πλευρά, αντιμετωπίζουν τα αφρικάνα έργα ως μια πηγή εξωτικής έμπνευσης, η οποία ενισχύεται τόσο ψυχολογικά όσο και συναισθηματικά από την προσπάθεια να ξαναβρούν την αρχέγονη καταγωγή της τέχνης. Και τα δυο αυτά καλλιτεχνικά ρεύματα, εξπρεσιονισμός και φωβισμός, κάνουν μια κοινή απόπειρα στο να κατανοήσουν την πραγματικότητα μέσω μιας επιστροφής σε θεμελιώδες αρχές της ανθρώπινης ύπαρξης.

Συζητώντας για “πρωτόγονες” μάσκες και γλυπτά μόνο στα πλαίσια της μοντέρνας τέχνης, παρατηρήθηκαν ως ενδιαφέροντα μόνο επειδή μέχρι τότε είχαν επηρεάσει μοντέρνους καλλιτέχνες. Η αρχική ερώτηση ως προς το κατά πόσο η μοντέρνα τέχνη είναι «πραγματικά πρωτόγονη» ή έχει μια θεμελιώδη συναισθηματική και πνευματική σχέση με την τέχνη των “πρωτόγονων”, θα ήταν μάλλον περιττή: θα πρέπει να γίνει σαφές ότι, εξαιρουμένου μιας σημαντικής έμπνευσης από τις ιθαγενικές τέχνες, και μερικές άμεσες επιρροές και δανεισμούς, ο “πρωτογονισμός” όπως αυτός ενσωματώνεται στη μοντέρνα ζωγραφική και γλυπτική έχει ελάχιστη ομοιότητα- αν και έχει μια σαφή και ουσιαστική σχέση- χρονολογικά, πολιτιστικά ή αισθητικά με τον “πρωτογονισμό” στις τέχνες. Αλλά δεδομένου ότι ο ίδιος ο “πρωτογονισμός” από μόνος του και η προσπάθεια να επιτευχθεί ο απόλυτος χαρακτήρας που αναφέρθηκε προηγουμένως είναι και τα δυο προϊόντα της ίδιας κατάστασης στις σύγχρονες τέχνες, τα “πρωτογονιστικά” χαρακτηριστικά μπορούν να θεωρηθούν όχι απλώς ατυχήματα, αλλά κομμάτια της ουσιώδους φύσης του.

Ένα παράδειγμα μιας διαφορετικής μορφής τέχνης που μετουσιώνεται από την παραπάνω πραγματικότητα θα μπορούσε να είναι και τα performances της Josephine Baker στην σκηνή του Παρισιού μεταξύ 1920 με 1930, η οποία χορεύοντας γυμνή με μια φούστα από μπανάνες προσπαθεί να αποδόσει με το χορό της το μαύρο γυναικείο σώμα. Πρόκειται για ένα παράδειγμα εμπορευματοποίησης της μαύρης σεξουαλικότητας όπου το concept είναι να δελεαστούν οι λευκοί άνδρες από το “εξωτικό” και το “άλλο” καθώς η ίδια, χορεύοντας θα δίνει έμφαση στην πίσω πλευρά της, παρέχοντας στο ακροατήριο το θέαμα της “πρωτόγονης”. Το λευκό αποικιακό φαντασιακό αισθάνεται δελεασμένο από την έννοια του “πρωτογονισμού” ως ενός τρόπου απόδρασης από την ορθολογικότητα της Δύσης σε ευκρινή και ξεκάθαρη αντίθεση με την “παιδαριώδη” και “απολίτιστη” Ανατολή.

Σήμερα ο κύκλος των αμοιβαίων επιρροών μεταξύ της αφρικανικής και μοντέρνας τέχνης έχει κλείσει. Η μαύρη αφρικανική τέχνη έδωσε μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα στους ευρωπαίους καλλιτέχνες ένα νέο τρόπο να δει την πραγματικότητα, ένα νέο λεξιλόγιο στη μορφή και ένα είδος νομιμότητας. Όπως θα σχολιάσει και ο Ernst Vatter's, «μετά από αρκετούς αιώνες δυσφήμισης, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός επιτέλους φτάνει στο σημείο να εκτιμάει μη ευρωπαϊκές κουλτούρες». Ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης έχει εξοικειωθεί με τον τρόπο έκφρασης της αφρικανικής τέχνης. Ο «πρωτογονισμός» απορροφά όχι μόνο την ενδεχόμενη διατάραξη των αντικειμένων της κάθε «πρωτόγονης» φυλής σε δυτικές μορφές, ιδέες και εμπορεύματα, αλλά διαχειρίζεται συμπτωματικά τον ιδεολογικό εφιάλτη μιας τέχνης εμπνευσμένης από λάφυρα. Ως καλλιτεχνικό κίνημα που ιδρύθηκε από τη στρατιωτική κατάκτηση, ο «πρωτογονισμός» θα καμουφλάρει αυτό το ιστορικό γεγονός, ενώ παράλληλα θα συγκαλύψει το πρόβλημα του ιμπεριαλισμού από άποψη τέχνης, συγγένειας και διαλόγου στο σημείο που το πρόβλημα θα εμφανίζεται «επιλυμένο».

Αφρική | Μάσκα Bedu από τη φυλή Senifo | κατασκευασμένη από ξύλο και χρωστικές ουσίες | 20ος αιώνας

Josephine Baker ποζάροντας για Follies Bergère από τον Walery, 1926

πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/Josephine_Baker

Το μαύρο σώμα τη δεκαετία του '20 στο Παρίσι αποτελούσε ένα ιδεολογικό τεχνούργημα. Η αρχαϊκή Αφρική είχε σεξουαλικοποιηθεί και επενδυθεί με συγκεκριμένους τρόπους. Συγκεκριμένες πόζες είχαν υιοθετηθεί από την “La Baker” που προκαλούσαν μια αναγνωρίσιμη αφρικανικότητα. Η γυμνή της μορφή με έμφαση στη λεκάνη και τους γλουτούς της, και το τμηματικό της στυλιζάρισμα υποδήλωναν μια μηχανική ζωτικότητα.²⁹

Man Ray, Black and White (Noire et Blanche), 1926
(τραγουδίστρια και μοντέλο Kiki του Montparnasse ποζάρει με μια αφρικάνικη μάσκα)

Simone Kahn, η γυναίκα του
Andre Breton, ποζάρει για τον Man
Ray με ένα γλυπτό Vanautu, 1927.

Το 1986, η γκαλερί Somerhill στο Durham, στη Βόρεια Καρολίνα, θα κάνει μια επίδειξη με πρόσφατα έργα του Ed Rihacek με τίτλο “Gone Primitive”. Η έκθεση θα περιλαμβάνει φωτογραφίες από διάφορα studios καλλιτεχνών και συλλογές από βιβλιοθήκες από το ‘20 όπου η αφρικανική τέχνη βρίσκεται ανάμεσα στα δυτικά σύνεργα καλλιτεχνικής έκφρασης. Ανάμεσα στα έργα θα βρίσκεται και η εξαιρετικά γνωστή στιλιζαρισμένη φωτογραφία του Man Ray, που απεικονίζει την ερωμένη του Κική η οποία ποζάρει με μία αφρικάνικη μάσκα, εικόνα στην οποία οι σκιές διαχέονται συμμετρικά. Η δεκαετία του ‘50, όπως θα υποστηρίξει η Mariana Torgovnick προκαλούν για τους θεατές μία αίσθηση πολιτιστικής κλειστοφοβίας, ειδικότερα όσον αφορά τις γυναίκες. Τέτοιες επικλήσεις θα μπορούσαν να είναι μέρος των υπαινιγμών των σχεδίων όσον αφορά θέματα φύλου, οι οποίες προκύπτουν αρκετά έντονα από την αντιπαράθεση έργων μεταξύ “πρωτόγονων” αντικειμένων και μεταμοντέρνων.

Man Ray, Comtesse de St. Exupery Modeling an African Hat, Mode au Congo, 1937

Όλα αυτά, συγχωνεύονται σε μια γενικευμένη, εμπορεύσιμη παραδοσιακή Αφρική, Νότια Αμερική, Ασία και Μέση Ανατολή, σε μία κοινή βάση επανομαζόμενη Τρίτος Κόσμος, ο οποίος εξάγει ενδύματα και αξεσουάρ, μουσική, ιδεολογίες, και γενικότερα στυλ για τους δυτικούς, κυρίως αστικούς δυτικούς, ως προς κατανάλωση. Η στροφή στον καλλιτεχνικό πρωτογονισμό φαινόταν αναπόφευκτη.

Ο σύγχρονος καλλιτεχνικός “πρωτογονισμός” έχει πολλά να πει σχετικά με την αξιοποίηση πολιτιστικών συμβάσεων και κατανόηση νέων πραγμάτων. Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός, έκανε τους δυτικούς καλλιτέχνες και διανοούμενους να προβούν σε πράξεις ιδιοποίησης και να προβάλλουν στα έργα τους τον προσωπικό τους “πρωτογονισμό”. Πολλά έργα υπάγονται στην εξερεύνηση πολλών πτυχών της γοητείας που ασκεί ο μοντερνισμός στην αφρικανική τέχνη. Το δίπολο μοντέρνο και “πρωτόγονο” λειτουργεί με δυο τρόπους πλέον: το “πρωτόγονο” έχει κατά κάποιον τρόπο υπάρξει από πάντα μια ηθελημένη εφεύρεση από τη Δύση, αλλά η Δύση είναι πολύ πιο πεπεισμένη για τη ψευδαίσθηση της διαφορετικότητας που δημιουργήσε.³⁰

“retro-chic”-fifties
(όταν οι αφρικάνικες μάσκες
άρχισαν να εμφανίζονται πιο
συχνά στα bohemian σαλόνια
του Παρισιού).

Ed Rihacek,
“Gone Primitive”

πηγή: <http://bravojuju.blogspot>.

1.2.2. Ο “πρωτογονισμός” γοητεύει συγγραφείς της εποχής και πρωταγωνιστεί ως θέμα στα λογοτεχνικά κείμενα

Είδαμε λοιπόν, ότι η συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ καταγεγραμμένων μαρτυριών από περιηγητές και εξερευνητές, συνεπικουρικά με τις μετέπειτα μελέτες των ερευνητών έδωσε στην ευρωπαϊκή σκέψη ένα νέο έναυσμα καθώς εισχώρησε βαθύτερα σε καινούργια εδάφη πνευματικής έρευνας. Η αύξουσα επίδραση της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας, οι φανταστικές ουτοπίες, τα ταξίδια σε διαφορετικά ήθη και οι επιστημονικές αναφορές, εστίασαν με πολύ ευρύτερο και οξύτερο τρόπο το βλέμμα στους διαφορετικούς πληθυσμούς και την κουλτούρα τους. Η μοντέρνα σκέψη σταδικά αφοσιώνεται σε ένα είδος εφαρμοσμένου Εγγελιανισμού, και αναζητά τον εαυτό της στο Άλλο έξω από την δυτική πολιτισμική κληρονομιά. Η Ευρώπη αναζητά τον εαυτό της στο εξωτικό- στην Ασία, στη Μέση Ανατολή, ανάμεσα στους “πρωτόγονους” σε μια μυθική Αμερική. Ο κουρασμένος ορθολογισμός έχει ανάγκη να πειραματιστεί και να αφεθεί σε κάτι διαφορετικό, κάτι νέο. Η λογοτεχνική έμπνευση στρέφεται σε καλλιτεχνικές, μυθολογικές ή απλές καθημερινές μορφές έκφρασης των περιφερειακών πολιτισμών των αποικιοποιημένων χωρών του Τρίτου Κόσμου. Αυτή η τάση της «πνευματικής ξενιτιάς» («intellectual homelessness όπως την χαρακτηρίζει η Sontag), είναι έκδηλη στη μοντέρνα λογοτεχνία, και αυτό δεν περιορίζεται μόνο στο έργο των λογοτεχνών αλλά και στον τρόπο ζωής τους με παραδείγματα τους ο Conrad, ο T.E. Lawrence και ο Saint-Exupery.³¹

Όσο πιο πολύ βαθαίνει η έρευνα και εμπλουτίζεται η γνώση για τους “πρωτογονικούς” πολιτισμούς τόσο πιο πολύ οξύνεται το ενδιαφέρον του πνευματικού κόσμου να τους αναπαραστήσει, με αποτέλεσμα να αρχίζει να παράγεται ένα υπολογίσιμο σώμα φιλολογικού υλικού που παρήγαγαν οι μυθιστοριογράφοι, ποιητές, μεταφραστές και προικισμένοι περιηγητές. Η ιδέα σε κάθε περίπτωση είναι ότι οι άνθρωποι, τόποι και εμπειρίες μπορούν πάντοτε να περιγραφούν από ένα βιβλίο, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, που το βιβλίο ή το κείμενο να αποκτήσει κάποτε μεγαλύτερη αυθεντία και χρήση, από ότι η πραγματικότητα την οποία περιγράφει.

Όπως θα εντοπίσει και ο Said, επικρατεί η συνείδηση, ότι πρόκειται για μια κοινοτοπία, πως εφόσον οι “πρωτογονικοί” λαοί δεν είναι ικανοί να αναπαραστήσουν οι ίδιοι τον εαυτό τους και τον πολιτισμό τους, μετατρέπεται σε αποστολή της Δύσης να φέρει εις πέρας το έργο αυτό. Βέβαια, στη λογοτεχνία, η ιστορία των συναντήσεων με τους “πρωτόγονους” “άλλους” είναι πολύ παλιά καθότι δεν είναι αναγκαία προϋπόθεση η προσωπική επαφή μεταξύ αυτών των δυο διαφορετικών κόσμων, απλά μεσολαβεί η φαντασία ανάμεσά τους. Οι απαρχές αυτής της σχέσης είναι εμφανής από το μακρινό παρελθόν και δύσκολο να εξαλειφθούν. Τις συναντάμε ακόμα και από την Οδύσεια του Ομήρου, όταν ο περιπλανώμενος Οδυσσέας θα έρθει σε επαφή με καινούργιους λαούς (κύκλωπες, κίρκυ κτλ) και διαφορετικές κουλτούρες από τη δικιά του. Το πώς θα αντιμετωπίσει ο Οδυσσέας τους διαφορετικούς μετουσιώνεται στις φράσεις του Πολυμηθέα: «με το να λες οι κανόνες μου δεν είναι απαραίτητο ότι τους συμερίζομαι ή ότι είναι και δικοί μου κανόνες, το κοινωνικό μου συμβόλαιο δεν είναι σαν το δικό σου».

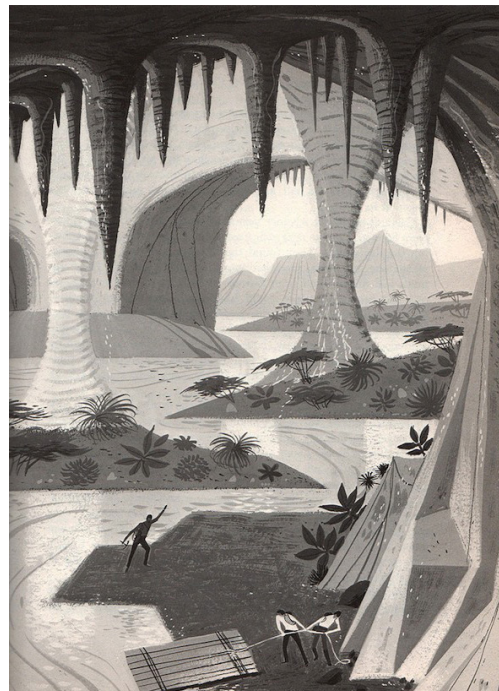
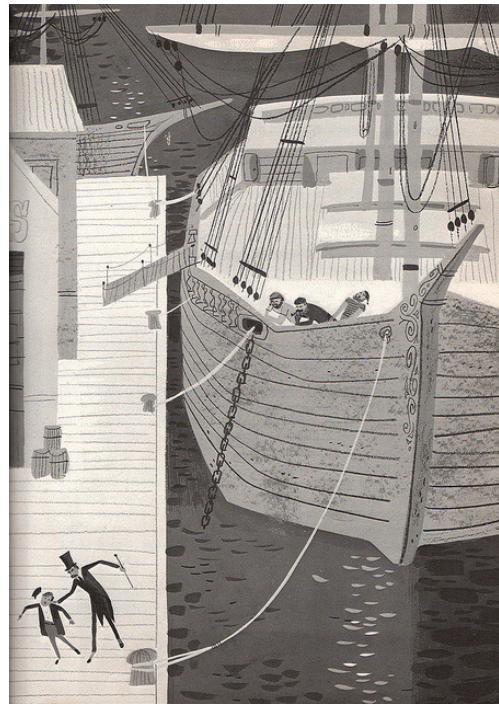
Διάφοροι λογοτέχνες θα επηρεαστούν από αυτή την τάση και στη συνέχεια θα σπεύσουν προς αυτήν την κατεύθυνση, όπως είναι ο Θερβάντες, ο Shakespeare, ο Μπάυρον, Τσόσερ, Mandevill, Ρολφ και πολλοί άλλοι, οι οποίοι θα αντλήσουν έμπνευση από τα πλούτη της Ανατολής για τα δημιουργήματά τους, με τρόπους που θα οξύνουν τη μορφή των εικόνων, των ιδεών και των φυσιογνωμών που την απεικονίζουν. Άλλοι, όπως ο William Beckford, ο Μπάυρον, ο Γκαίτε και ο Ουγκώ, ανακατασκεύασαν την ανατολή με την τέχνη τους και έκαναν τα χρώματά της, τα φώτα της και τους ανθρώπους της ορατά μέσα από τις εικόνες, τους ρυθμούς, τα μοτίβα τους. Ως επί το πλείστον η «αληθινή» ανατολή διηγείρε τα οράματα ενός συγγραφέα, ποτέ όμως δεν τα καθοδηγήσε.³²

Η αλήθεια είναι ότι υπάρχει μια αρκετά περίπλοκη διαλεκτική της ενίσχυσης, μέσω της οποίας οι εμπειρίες των αναγνωστών από την πραγματικότητα καθορίζονται από αυτό που έχουν διαβάσει, και αυτό με τη σειρά του κάνει τους συγγραφείς να καταπιάνονται με θέματα εκ των προτέρων καθορισμένα από τις εμπειρίες των αναγνωστών. Θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να αγνοήσουμε την περιέργεια του δυτικού να πλησιάσει με κάποιον τρόπο αυτούς τους καινούργιους άγνωστους κόσμους, και η λογοτεχνία έχει τη δύναμη να σε ταξιδέψει, και μέσω μυθιστορημάτων ο αναγνώστης έχει τη δυνατότητα μέσω των περιγραφών να τους πλησιάσει.

Για ένα τέτοιο σκοπό, κάθε είδους σχήμα επρόκειτο να τραβηχτεί από τα μαλλιά, περιλαμβανόμενης και της επιστράτευσης του Ιούλιου Βερν- του οποίου η «απίστευτη επιτυχία», όπως την αποκαλούσαν, υποτίθεται ότι φανέρωνε το επιστημονικόπνεύμα στο αποκορύφωμα της εκδίπλωσης του –για να ηγηθεί μιας «παγκόσμιας διαφημιστικής εκστρατείας υπέρ της επιστημονικής εξερεύνησης». (βρες την παραπομπή)

Η τεχνολογική έκρηξη του δεύτερου μισού του 19ου θα τον προμηθεύσει το απαραίτητο υλικό για πολλά από τα έργα του. Στα μυθιστορήματά του θα μιλήσει για υποβρύχια, ιπτάμενες μηχανές, ουρανοξύστες, την κατάκτηση της Σελήνης, εμπνέοντας σημαντικούς επιστήμονες της εποχής του. Η ικανότητά του να συνδυάζει την πραγματικότητα με τον μύθο και να τοποθετεί την ιστορία του σε εξωτικά μέρη, θα εκτοξεύσουν τη φήμη του από πολύ νωρίς. Σήμερα, ο Ιούλιος Βερν θεωρείται από τους δέκα πιο πολυμεταφρασμένους συγγραφείς όλων των εποχών.³³

Εικονογράφηση του Peter P. Plasencia για Franz Born το 1964 για το βιβλίου του Ιούλιου Βέρν “ο άνθρωπος που εφηύρε το μέλλον”
πηγή: <http://www.brainpickings.org/2011/02/16/jules-verne-the-man-who-invented-the-future/>

"Οι παραγκούπολεις μπορούν κάλλιστα να μετατραπούν σε γόνιμο έδαφος για την εμφάνιση εγκληματικότητας, αλλά και τα προάστια μεσαίας κατηγορίας είναι και αυτά φυτώρια απάθειας και παραληρήματος."

Cyril Connolly

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Οι απαρχές της εμφάνισης των παραγκουπόλεων και πώς αυτές εξελίχθηκαν στη συνέχεια ως αστικές δομές. Η αλληλεπίδρασή τους με την πόλη.

«Εκεί όπου βρίσκονται οι πολλές καλύβες ζει ο Παπαλάνγκι (ο λευκός στη γλώσσα της φυλής των νησιών Σαμόα), στα μέρη που οι ίδιοι ονομάζουν πόλεις, σε πέτρινα μπαούλα με άλλους πολλούς ανθρώπους, όπου ψηλές σχισμάδες τραβούν προς τα εδώ και προς τα εκεί σαν χιλιάδες ποτάμια... Γι αυτό ο Παπαλάνγκι τρελάθηκε και παριστάνει το Μεγάλο Πνεύμα, για να μπορέσει έτσι να ξεχάσει όλα αυτά, που του λείπουν. Επειδή είναι τόσο φτωχός, και η χώρα του τόσο θλιβερή, καταφεύγει στα πράγματα, τα μαζεύει, όπως μαζεύει ο τρελός του χωριού τα μαραμένα φύλλα, και γεμίζει με αυτά την καλύβα του. Γι αυτό και μας φθονεί, και θέλει να γίνουμε κι εμείς φτωχοί, σαν αυτόν».

Παπαλάνγκι,
Οι λόγοι του φύλαρχου
Τουιαβί από το νησί Τιαβέα
του Νότιου Ειρηνικού

EIKONA DEJIA: Patel Nagar slum, Delhi
πηγή: <http://www.squalortoscholar.org/full-blog/2013/01/21/finding-the-class-of-2027>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.1

2.1.1. Ιστορική αναδρομή: η πρώτη εμφάνιση slum στο Βικτωριανό Λονδίνο.

Με την έναρξη της εποχής της αποικιοκρατίας, απόρροια των εκάστοτε επεκτατικών τάσεων, είδαμε το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης να στρέφεται στο άγνωστο, φέρνοντας παράλληλα μεγάλες πολιτιστικές αλλαγές. Αυτή η περίοδος των αλλαγών θα συνεχιστεί και με άλλους τομείς. Σε χώρες με έντονη βιομηχανική δραστηριότητα και παραγωγή όπως ήταν για παράδειγμα η Βικτωριανή Αγγλία, ο καπιταλισμός αρχίζει να αναπτύσσεται επιθετικά, με αποτέλεσμα να ξεκινάει μια ανεξέλεγκτη συσσώρευση πληθυσμού στα αστικά κέντρα, ο οποίος αναζητά εργασία και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Όπως θα εντοπίσει και ο H.J.Dyos στο βιβλίο του «The Victorian City», προτεραιότητα του εργατικού μετανάστη ή του περιστασιακού εργάτη είναι να αποκτήσει μια διαφορετική οικονομική και κοινωνική θέση από αυτή στην οποία ήδη βρίσκεται. Συνεπώς, η διαβίωσή του με το όσο το δυνατόν πιο χαμηλό κόστος ενοικίου, καθίσταται πολύ πιο επείγουσα από την αναζήτηση μιας κατοικίας που θα πληρεί έστω και τα ελάχιστα πρότυπα στέγασης. Μέχρι όμως και το πρώτο μισό του δέκατου αιώνα, η ανάλυση των συνθηκών στέγασης της εργατικής τάξης δεν ήταν καθορισμένες και ούτε είχαν οριστεί από κάποια ποιοτική ή ποσοτική άποψη. Εφόσον λοιπόν, από τη μία, δεν υπάρχει μια σαφή καθορισμένη εκτίμηση της κατοικίας ως κοινωνικό ζήτημα και από την άλλη ο μετανάστης δεν μπορεί να προβεί σε καλύτερη διαπραγμάτευση λόγω της θέσης του και των συνθηκών αγοράς, δημιουργείται μια ανεξέλεγκτη κατάσταση διαβίωσης και συνωστισμού.

Ο υποψήφιος μετανάστης στην πόλη καθίσταται ανύμπορος να επιδράσει ή να εκφράσει άποψη όσον αφορά είτε το ρυθμό που θα κινηθεί η αγορά είτε στο πως θα διαμορφωθεί το υγειονομικό σύστημα.³⁴ Λόγο λοιπόν έλλειψης των κατάλληλων υποδομών που θα υποδεχτεί αυτό το νέο εργατικό κύμα και τις αντίστοιχες ανάγκες του, θα αρχίζουν να επωάζονται διάφορα προβλήματα με μετέπειτα διαφορετικής φύσεως επιπτώσεις. Εστιάζοντας στο Βικτωριανό Λονδίνο, παρατηρούμε ότι θα γίνει διαβόητο για το συνωστισμό, τις ανθυγιεινές και άθλιες συνθήκες διαβίωσης, ενώ η ηθική πλευρά του θέματος θα αντιμετωπίσει αυτού του είδους τα καταλύματα και τους ενοίκους τους ως ένα προϊόν “κακού χαρακτήρα”.³⁵ Η πλειοψηφία των εύπορων κατοίκων θα προσποιηθεί ότι δεν είχε την πλήρη επίγνωση της κατάστασης ενώ σε άλλες περιπτώσεις ήταν απλώς αδιάφορη για την απάνθρωπη ζωή στις νέες φτωχογειτονιές, καθώς πίστευε ότι η κατάσταση των τελευταίων οφείλοταν απλώς σε τεμπελιά και αμαρτίες. Για τους φιλελεύθερους του 19ου αιώνα, για τους οποίους και είναι καθοριστική η ηθική διάσταση, οι φτωχογειτονιές γινόντουσαν αντιληπτές ως περιοχές όπου τα κοινωνικά «κατακάθια» σάπιζαν σε ένα ανήθικο και συχνά ταραχώδες περιβάλλον.

Εικόνες από σοκάκια από το Βικτωριανό Λονδίνο | πηγή: <http://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/slums#>

34. Harold James Dyos, Michael Wolff (1973): *The Victorian City: Images and Realities* | εκδόσεις Routledge & Kegan Paul | σελίδα 363

35. Anthony S.Wohl (1977): *The Eternal Slum: Housing and Social Policy in Victorian London* | εκδόσεις McGill-Queen's University Press | σελίδα 8

Όπως θα καταγράψει ο Wohl, μεταξύ 1850 και 1880, η στέγαση των εργατικών τάξεων του Λονδίνου θα αναδειχτεί ως ένα φλέγων πολιτικό ζήτημα, πέρα από τα διάφορα προβλήματα αποχέτευσης, ύδρευσης και υγιεινής που θα παρουσιαστούν, ενώ το κοινοβούλιο θα προβεί στη θέσπιση διαφόρων σημαντικών νομοθετικών πράξεων προκειμένου να αποφευχθούν τουλάχιστον τα σημαντικά προβλήματα υγείας που θα προκύψουν όπως για παράδειγμα η χολέρα.³⁶

Εικόνες από σοκάκια από το Βικτωριανό Λονδίνο. Στη δεύτερη φωτογραφία φαίνεται η διαρροή (στο πλάι της εικόνας) του αποχετευτικού συστήματος | πηγή: <http://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/slums#>

Την ίδια στιγμή η ρεφορμιστική λογοτεχνία της περιόδου θα εκφράσει τη λύπη της και την αγανάκτησή της για την ύπαρξη φτωχογειτονιών με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Charles Dickens, τον συγγραφέα των ανύμπτων και ξεγυμνωμένων, ο οποίος θα αναδείξει το Βικτωριανό Λονδίνο στη λογοτεχνική του μούσα, επικρίνοντας όσο σφοδρότερα μπορεί τόσο την ταξική διαίρεση της αγγλικής κοινωνίας του 19ου όσο και την τεράστια φτώχεια.

Σταδιακά, η πλειοψηφία του πληθυσμού θα αρχίσει να ευαισθητοποιείται και η κοινωνική συνείδηση να αυξάνεται, αν και το πρόβλημα στέγης δεν θα διευθετηθεί ακόμα και τίποτα δεν θα προχωρήσει πέρα από μια ηθική αγανάκτηση και κοινωνική δυσαρέσκεια. Ωστόσο, στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, ερευνητές, μεταρρυθμιστές, συγγραφείς και δημοσιογράφοι θα θίξουν εκ νέου αυτή την αστική ασθένεια, υποστηρίζοντας σθεναρά ότι υπαίτιος της δημιουργίας των φτωχογειτονιών είναι ουσιαστικά η ανεργία, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η έλλειψη υποδομών στέγης. Παράλληλα, θα εμφανιστούν διάφορες έρευνες οι οποίες παρότι δεν θα ευδοκιμήσουν στο να σχηματίσουν μια ενιαία κοινή γνώμη ή να θέσουν το πρόβλημα του υπερπληθυσμού ως ένα σημαντικό κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα, θα καταδείξουν τουλάχιστον ότι η στέγαση της εργατικής τάξης δεν θα σχετίζεται απαραίτητα στο εγγύς μέλλον με τα ευρύτερα θέματα δημόσιας υγείας. Σύμφωνα με τον Cullen, πρώτη στην έρευνα που αφορά τον υπερπληθυσμό ήταν η Στατιστική Εταιρεία του Λονδίνου, η οποία πρόκειται για μια εφημερίδα που καθιερώθηκε άμεσα ως ένα ηγετικό όργανο που επιχείρησε να αφυπνίσει με μια μεγάλη συλλογή γεγονότων και στοιχείων που αφορούν υγειονομικές βελτιώσεις. Ήλπιζε ότι οι έρευνες της θα έφερναν στις επιστήμες των κοινωνικών συνθηκών μια πιο αναλυτική, ανεξάρτητη, ποσοτική και ως εκ τούτου λιγότερο ιμπρεσιονιστική προσέγγιση.³⁷

Θα γίνουν διάφορες απόπειρες προκειμένου να προσδωθεί σε αυτό το φαινόμενο μια πιο στοχευμένη περιγραφή. Θα αναφερθεί ο εμφανής τοπικιστικός χαρακτήρας του και ένα «γραφικό χρώμα» αλλά στην πιο συνολική εικόνα οι πολεοδομοί θα συμφωνήσουν με τον Charles Booth, φιλόδοξο και ερευνητή που επιχείρησε να μελετήσει κοινωνικά και επιστημονικά τη φτώχεια της Αγγλίας του 19ου, ο οποίος θα το περιγράψει ως ένα αμάλγαμα ετοιμόρροπων κατοικιών, υπερπληθυσμού, φτώχειας και εξαχρείωσης.³⁸

---

37. M.J.Cullen(1975): *The Statistical Movement in Early Victorian Britain: The Foundations of Empirical Social Research*, Barnes and Noble, Ιανουάριος | σελ. 83

38. Mike Davis (2004): *Planet of Slums* | εκδόσεις Verso | 17 Σεπτεμβρίου, σελ. 22

Τελικά, ο πρώτος δημοσιευμένος ορισμός του «slum» θα εμφανιστεί για πρώτη φορά στο vocabulary of the flash language του Vaux, ο οποίος είναι συνώνυμος με τον «σαματά» ή το «εγκληματικό εμπόριο».³⁹ Στη συνέχεια, όταν θα αρχίσουν να εντοπίζονται τέτοιου είδους παρόμοιες φτωχογειτονιές και σε άλλες χώρες όπως είναι η Γαλλία, η Αμερική και η Ινδία, θα ξεκινήσει η αναγνώρισή τους ως ένα διεθνές φαινόμενο. Κάθε χώρα θα δώσει σε αυτό το φαινόμενο διαφορετικό όνομα όπως π.χ. «bidonvilles» σε Γαλλία και Αφρική, «favelas» στη Βραζιλία, «bandas de miseria» στην Αργεντινή, «gecekondu» στην Τουρκία, κτλ.⁴⁰ Τον 20ο αιώνα, η λέξη slum θα θεωρείται πια παρωχημένη, και θα αντικατασταθεί με χαρακτηρισμούς όπως tenement house ή tenement district. Το 2002 θα δοθεί ο πρώτος παγκοσμίως αποδεκτός ορισμός στην παγκόσμια διάσκεψη του ΟΗΕ στο Nairobi. Ο σύγχρονος όρος γενικεύεται και σκιαγραφεί μια αστική ή περι-αστική περιοχή με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία είναι τα παρακάτω

A. Σε επίπεδο αστικού συνόλου, την έλλειψη δικτύων υποδομών και κυκλοφοριών με ταυτόχρονη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ατόμων, ενώ

B. Σε επίπεδο μονάδας, τη χαμηλή κατασκευαστική ποιότητα των κατοικιών που στεγαάζουν μεγάλο αριθμό ατόμων.⁴¹

Kibera slum, Kenya | πηγή: <https://theinsidescoops.wordpress.com>

39. E. Partridge(1958): *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*” | σελ. 633

40. Mike Davis (2004): *Planet of Slums* | εκδόσεις Verso | 17 Σεπτεμβρίου, σελ. 57

41. UN-HABITAT, 2002 | *World Urban Forum: Cities without Slums, Nairobi* | σελ. 6

Διάφορες άλλες απόπειρες για πιο συγκεκριμένους ορισμούς θα επιχειρούνται ανα καιρούς από πολλούς και διαφορετικούς οργανισμούς. Με τη σειρά τους θα προσπαθήσουν να τα προσδιορίσουν είτε περιγράφοντάς τα, ως παραμελημένες περιοχές των πόλεων χωρίς καμία νομική αναγνώριση και δικαιώματα στην περιφέρεια της πόλης με δυσμενής και εξαιρετικά υποβαθμισμένες συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, είτε προσπαθώντας να τα προσδιορήσουν με βάση άλλα κριτήρια όπως την πυκνότητά τους ή κάποια άλλη εμφανή τυπολογία. Ο συνωστισμός, τα ελλιπή δίκτυα υποδομών αποχέτευσης και υγειονομικών χαρακτηριστικών είναι κοινά σημεία σε όλους τους υποψήφιους ορισμούς. Μια από τις πιο διαρκείς φυσικές εκδηλώσεις κοινωνικού αποκλεισμού στις αφρικανικές χώρες είναι ο πολλαπλασιασμός των slums και των άτυπων οικισμών. Οι άνθρωποι που μένουν σε αυτούς τους οικισμούς βιώνουν τις πιο άθλιες συνθήκες διαβίωσης και περιβαλλοντικές συνθήκες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ανεπαρκή παροχή νερού, κακές συνθήκες υγιεινής, κατέρρευση ή ανύπαρκτο καθεστώς διαχείρισης αποβλήτων, υπερπλήρεις ή ερειπωμένες κατοικίες, επικίνδυνη τοποθεσία, ανασφάλεια, και ευπάθεια σε σοβαρούς κινδύνους όσον αφορά την υγεία. Οι κάτοικοι των slum είναι επίσης αποκλεισμένοι από το να συμμετέχουν στα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά δρώμενα της πόλης, όλα τα οποία δημιουργούν και γαλουχούν ικανότητες.⁴²

γειτονιά slum Κένυα | πηγή: <http://www.bordc.org/>

γειτονιά slum στο Ναιρόμπι, Κένυα
| πηγή: <http://www.citiesalliance.org/>

42. Ben C.Arimah, “slums as expressions of social exclusion: explaining the prevalence of slums in african countries” | United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT) | Nairobi, Kenya | σελ. 7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.2

Η συνεχής αύξηση της αστικοποίησης μεταφέρει το φαινόμενο της “παραγκούπολης” στην Αφρική, όπου αναπαράγεται άναρχα η ίδια πραγματικότητα

Όσον αφορά το μοντέλο Αφρική που θα μελετήσουμε εκτενέστερα, θα εντοπίσουμε το ίδιο φαινόμενο αυτής της νέας αστικής ανάπτυξης που ξεκίνησε απ’ την αρχή του 19ου αιώνα. Η ευρωπαϊκή βιομηχανική επανάσταση θα διαχυθεί στις αφρικανικές πόλεις ωθώντας στην υιοθέτηση μιας δυτικού τύπου «νεωτερικότητας». Οι σύγχρονες αφρικανικές πόλεις αποδέχτηκαν αυτό το μοντέλο πολιτικά και/ή οικονομικά και αργότερα αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν σ’ αυτό.⁴³ Βιομηχανίες και πολυεθνικές εταιρίες, καταστρώνουν το στρατηγικό τους πλάνο ως εξής: προτιμούν συνήθως είτε την πρωτεύουσα ή συχνά ένα λιμάνι (όπως για παράδειγμα στην Ακτή Ελεφαντοστού το Abidjan), σε κάθε περίπτωση, ότι βρίσκεται πλησιέστερα στην πολιτική ηγεσία της κάθε χώρας, προκειμένου οι τεχνικές δεξιότητες και υπηρεσίες να είναι πιο εύκολα διαθέσιμες και οι πόροι πιο προσβάσιμοι. Οι κυβερνητικές γραφειοκρατίες, οι οποίες χορηγούν τις διευρυνόμενες κοινωνικές υπηρεσίες, συναντώνται και αυτές με τη σειρά τους στις πρωτεύουσες. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι αντί να υφίσταται μια ιεραρχία στα αστικά κέντρα, κατανεμημένη με κάποια συνέχεια, να αγκαλιάζει η πρωτεύουσα ένα συνεχές αυξανόμενο ποσοστό του πληθυσμού της χώρας, μακριά από τους άμεσους ανταγωνιστές της. Κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, το μεγαλύτερο ποσοστό αφρικανών θα αναγκαστεί να μετακινηθεί προς τις περιοχές των λευκών, εκεί όπου βρίσκονταν η πραγματική αγορά εργασίας.

Όπως θα καταγράψει και ο Salm, το τελικό αποτέλεσμα είναι κάθε αποικιοκρατούμενη αφρικανική πόλη να κατοικείται από τουλάχιστον 10 φορές παραπάνω αφρικανούς παρά ευρωπαίους. Το ποσοστό των αφρικανών είναι σχεδόν, ακόμη υψηλότερο, καθώς πολλοί εργαζόμενοι θα συνοδευτούν απ' τις οικογένειές τους⁴⁴

Οι κυβερνήσεις σε αρκετές περιπτώσεις, θα ενθαρρύνουν αυτή τη μετανάστευση σ' ένα πλαίσιο αναζήτησης εργασίας, καθώς μπορούν να αυξήσουν την αποδοτικότητα της εργασίας που αντιστοιχεί στη διαδικασία της εσωτερικής μετανάστευσης, δεδομένου ότι οι μετανάστες δεν μπορούν να κάνουν πάντα τις καλύτερες για αυτούς επιλογές, λόγω της ανεπαρκούς πληροφόρησης. Αυτή η κριτική συνθέτει την τρέχουσα κατάσταση της γνώσης όσον αφορά την εσωτερική μετανάστευση στις αναπτυσσόμενες χώρες. Σε ό,τι αφορά το στάδιο της προετοιμασίας, σχετικές μελέτες θα δείξουν ότι οι δυνητικοί μετανάστες επενδύουν στην εκπαίδευση πριν μεταναστεύσουν, προβλέποντας ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο θα χρειαστεί ή θα ανταμοιφθεί καλύτερα στην πόλη (Kochar, 2004).

Ενδέχεται επίσης να συγκεντρώνουν πληροφορίες σχετικά με τις θέσεις εργασίας στα δίκτυα μεταναστών (Roberts, 2001) ή να αναζητούν δουλειά από την αγροτική τους βάση (Banerjee, 1991), το οποίο μειώνει ταυτόχρονα και το ρίσκο της προσωρινής ανεργίας και την αβεβαιότητα σχετικά με την μετανάστευση. Η αγροτική στην αστική μετανάστευση ήταν ανέκαθεν ένα σημαντικό μέρος της διαδικασίας της αστικοποίησης και συνεχίζει να είναι σημαντική σε μέγεθος, παρότι τα ποσοστά μετανάστευσης φαίνονται να έχουν επιβραδυνθεί σε ορισμένες χώρες. Όπως θα καταγράψει ο Brocherhoff, η μετανάστευση από αγροτικές περιοχές αντιπροσωπεύει τουλάχιστον το ήμισυ του συνόλου της αστικής ανάπτυξης στην Αφρική κατά την περίοδο 1960-1970 και περίπου το 25% της αστικής ανάπτυξης στη δεκαετία του 1980-1990. (Brocherhoff, 1995)

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι δυνατότητες της κάθε κυβέρνησης να ελέγξει όλη αυτή την επιταχυνόμενη ροή του αγροτικού δυναμικού στο άστυ είναι αισθητά περιορισμένες λόγω ζήτησης, ενώ παρόλες τις προσπάθειές της για τη σύσταση ποικίλων μορφών «στρατώνων» ή «compounds» εντός των αστικών περιοχών, τελικά είναι απροετοίμαστη για τη διαμόρφωση κάποιου προγράμματος ή την υποβολή μιας πρότασης για ένα συντονισμένο τρόπο απορρόφησης της νέας αυτής εισροής. Οι παγκόσμιες δυνάμεις που σπρώχνουν τους ανθρώπους μακριά απ' την ύπαιθρο, -η μηχανοποίηση στην Ιάβα και την Ινδία, οι εισαγωγές τροφίμων στο Μεξικό, την Αιτή ή την Κέννα, ο εμφύλιος πόλεμος και η ξηρασία σε όλη την Αφρική, ο ανταγωνισμός απ' την βιομηχανοποιημένη γεωργία-συντηρούν την αστικοποίηση και μεγενθύνουν την αστική φτώχεια ακόμη και στις περιπτώσεις που οι πόλεις έχουν πλέον δραματικά αποδυναμωθεί εξαιτίας του χρέους και της κρίσης. Η Κινσάσα, το Χαρτούμ, το Νταρ Ες Σαλάμ, η Ντάκα και η Λίμα μεγαλώνουν ξέφρενα παρά την κατεστραμμένη βιομηχανία, τον συρρικνωμένο δημόσιο τομέα και την καταρρακωμένη μεσαία τάξη και μετατρέπονται σε θύλακες φτώχειας και εξαθλίωσης. Η αγροτική οικονομία με τη σειρά της, θα ξεκινήσει να καταρρέει, καθώς ο κόσμος της επαρχίας συναντάται όπως αναφέρθηκε στο άστυ, παρόλο που τελικά απλά δεν θα επιβιώσει σε τίποτα παραπάνω από μια παρασιτική οικονομία, θύμα του άκρατου καπιταλισμού και συνάμα ενός αδύνατου εργατικού κινήματος. (θα δούμε επίσης ότι οι αστικοί μετανάστες θα έρθουν από όλες τις γωνιές του έθνους τους, τόσο από πολύ οικονομικά ανεπτυγμένες περιοχές όσο και λιγότερο, άλλες φορές ακόμα και από άλλες χώρες, ενώ θα συναντήσουμε ακόμα και περιπτώσεις όπου η γνώση του σύγχρονου κόσμου δεν έχει ακόμη διεισδύσει και δεν παρατηρείται μετανάστευση στο κέντρο).⁴⁵

Όταν αναφερόμαστε στη γεωργία σε χώρες του Τρίτου Κόσμου, βλέπουμε πως βρίσκεται πολύ πίσω σε σχέση με άλλους οικονομικούς τομείς, συνεπώς οι ευκαιρίες που φαίνονται να υπάρχουν στην πόλη μοιάζουν να ξεπερνούν εμφανώς κατά πολύ εκείνες των αγροτικών περιοχών. Απόρροια όλης αυτής της πραγματικότητας είναι η εξής: οι εσωτερικές μεταναστεύσεις από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές καθώς ασκούν μεγάλη πίεση και επιρροή στις πόλεις, δημιουργούν μια κατάσταση όπου οι πόλεις δεν έχουν την ικανότητα να απορροφήσουν τις μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών ούτε να παρέχουν στους μετανάστες ένα επαρκές επίπεδο δημοσίων αγαθών. Αυτή η κατάσταση θα οδηγήσει στην ανάπτυξη, υπερπληθυσμό και επιδείνωση των απαγορευμένων κατοικήσιμων περιοχών, κοινώς στο σχηματισμό παραγκουπόλεων. Όπως συμπληρώνει και ο Davis, η εξέλιξη αυτής της νέας αστικής φτώχειας δεν ήταν μια γραμμική ιστορική εξέλιξη, καθώς πολλές χώρες με ισχυρή ή αναπτυσσόμενη βιομηχανία, συνεπικουρικά με τις δομικές αναδιαρθρώσεις, τη νομισματική υποτίμηση και την κρατική οικονομική λιτότητα έθεσαν όλες εκείνες τις προδιαγραφές για μια μαζική παραγωγή πααγκουπόλεων.⁴⁶ Ενώ συνοψίζοντας ο Cheru, θα σχολιάσει ότι ο ρυθμός της αστικοποίησης, όπως μετράται απ' την αστική ανάπτυξη αναδύεται ως βασικός παράγοντας που εξηγεί την επικράτηση των slums σε αφρικανικές χώρες. Η ολέθρια επίδραση της αστικοποίησης στην συχνότητα εμφάνισης των slums είναι ενδεικτική της διαδικασίας της αστικοποίησης χωρίς ανάπτυξη ή περιορισμένη ανάπτυξη. Αυτό το είδος της αστικοποίησης το οποίο είναι σύνηθες στην υποσαχάρια Αφρική και σε τμήματα της Ασίας χαρακτηρίζεται από ταχεία ανάπτυξη των πόλεων που συμβαίνουν στο όνομα της οικονομικής στασιμότητας ή της χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης, κακής γεωργικής επίδοσης, αύξηση της ανεργίας, οικονομικά αδύναμες δημοτικές αρχές, κακή διακυβέρνηση και απουσία συνεκτικής αστικής πολιτικής σχεδιασμού.

---

46. Mike Davis (2004): Planet of Slums | εκδόσεις Verso | 17 Σεπτεμβρίου, σελ. 152

γειτονιά slum Dharavi,
Mumbai | φωτογραφία:
Jonas Bendiksen | πηγή:
<http://ngm.national-geographic.com/>

Ειδικότερα τη δεκαετία του '80, όταν το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα χρησιμοποίησαν το χρέος για να αναδιρθώσουν τις οικονομίες του Τρίτου Κόσμου, είναι η περίοδος που τα slums έγιναν αναπόφευκτη προοπτική, όχι μόνο για τους φτωχούς εσωτερικούς μετανάστες, αλλά επίσης και για εκατομμύρια ανθρώπους που παραδοσιακά κατοικούσαν στις πόλεις, που περιθωριοποιήθηκαν ή ξεπεσαν στη μιζέρια εξαιτίας της βίας της «αναδιάρθρωσης».⁴⁷

Στο Abidjan για παράδειγμα, μία από τις λίγες τροπικές αφρικανικές πόλεις που διατηρούσε μοντέρνες αστικές υπηρεσίες, η υποβολή της στην συνταγή του SAP οδήγησε με ακρίβεια σε αποβιομηχανοποίηση, σε κατάρρευση του κατασκευαστικού τομέα ενώ επιδεινώθηκε ταχύτατα η κατάσταση της δημόσιας συγκοινωνίας και το σύστημα αποχετεύσεων με αποτέλεσμα η αστική φτώχεια στην Ακτή Ελεφαντοστού, τον μέχρι τότε «τίγρη» της οικονομίας της Δυτικής Αφρικής, να διπλασιαστεί στα χρόνια 1987-88.⁴⁸

Βλέπουμε λοιπόν, ότι τα slums, έλκουν την καταγωγή τους από την παγκόσμια ύπαιθρο όπου ο ακαταμάχητος ανταγωνισμός των μεγάλων αγροτικών βιομηχανιών έχει κάνει κομμάτια την παραδοσιακή κοινωνία της υπαίθρου.

Καθώς οι αστικές περιοχές χάνουν την ικανότητά απορρόφησης, τα slums παίρνουν τη θέση τους και ο αστικός εκφυλισμός αντικαθιστά την εκφυλισμένη ύπαιθρο ως χωματερή της πλεονάζουσας εργατικής δύναμης που μπορεί κι επιβιώνει με όλο και πιο ηρωικούς άθλους αυτο-εκμετάλλευσης και όλο και μεγαλύτερο κατακερματισμό των ήδη εξαντλημένων τρόπων επιβίωσης. Δημιουργείται λοιπόν ένα δίπολο ανάμεσα σε αστική και αγροτική φτώχεια, καθώς καμία έννοια από τις παραπάνω δεν μπορεί να απομονωθεί από την άλλη αφού οι ανθρώπινοι οικισμοί περιλαμβάνουν σαφώς ένα ευρύ φάσμα το οποίο δεν θα ήταν δυνατό να περιοριστεί σε δυο μόνο κατηγορίες. Η αντίληψη της μίας ως ξεχωριστή κατηγορία από την άλλη θα ήταν τελείως αυθαίρετη για το λόγο αυτό η αντιμετώπιση του αστικού-αγροτικού χάσματος θα πρέπει να αντιληφθεί ως ένα συνεχές. Επιπλέον, υφίστανται διασυνδεσεις μεταξύ των λειτουργιών των πόλεων, μικρές πόλεις και αγροτικές περιοχές, όπου συνεπάγεται ότι τα προβλήματα ενός «τομέα» δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μεμονωμένα από το άλλο.

Η Suzana Taschner θα εντοπίσει ένα νέο φαινόμενο, αυτό κατά το οποίο ο πάγιος κάτοικος μιας παραγκούπολης γίνεται οικοδεσπότης για μια νέα γενιά μεταναστών οι οποίοι μετακινούνται απευθείας από το χωριό στην περιφερειακή ζώνη των slums. Θα το ονομάσει «slum within a favela» όπου στήνονται νέες πρόχειρες κατασκευές μέσα στα slums και οι φτωχοί νοικιάζουν ένα δωμάτιο στους φτωχότερους. Και έτσι υφίσταται όχι μόνο το κλασικό slum- ένα είδος πόλης σε αποσάθρωση στο εσωτερικό της πόλης, αλλά εντοπίζονται νέα slums κυρίως στις παρυφές της πολεοδομικής εξάπλωσης.⁴⁹ Οριζόντια ανάπτυξη πόλεων όπως συμβαίνει στο Μεξικό, το Λάγος και τη Τζακάρτα είναι τεράτια, και η εξάπλωση των παραγκοπόλεων είναι τόσο πρόβλημα στον αναπτυσσόμενο κόσμο, όσο η εξάπλωση των προαστίων στις πλούσιες χώρες.⁵⁰

49. Suzana Taschner, «squatter settlements and slums in brazil», in Aldrich and Sandhu, *Housing the Urban Poor*, σελίδες 216-19

50. Mike Davis (2004): *Planet of Slums* | εκδόσεις Verso | 17 Σεπτεμβρίου, σελ. 129

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.3

Η δυναμική της αστικοποίησης ως δομική μεταμόρφωση. Τα αποτελέσματα ως προς το ζήτημα της αστικής φτώχειας και πώς μεταβάλλεται το τοπίο και η έννοια της πόλης.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και με την άμεση περίοδο μετά την ανεξαρτησία, το φαινόμενο του πολλαπλασιασμού των slums και των άτυπων οικισμών λόγω της αυξημένης αστυφιλίας είναι όπως είδαμε πλέον αισθητό.⁵¹ Το πού θα απορροφηθεί όμως το κάθε κύμα των μεταναστών της επαρχίας, θα διαφέρει ανάλογα με τις υποδομές της κάθε πόλης, καθώς μερικοί από αυτούς θα εγκατασταθούν σε κεντρικά slums, άλλοι σε πιο διασκορπισμένες περιοχές slums, ενώ μια μερίδα θα καταφύγει σε περιφερικά slums. Στη μελέτη του ο Davis θα αναφερθεί και αυτός για μια υπεροχή από κατοίκους γειτονικών επαρχιών που εισρέουν στα κέντρα των περισσότερων αφρικανικών πόλεων, θίγοντας το ζήτημα της απόστασης, υποστηρίζοντας πως η τελευταία είναι ένα ασήμαντο εμπόδιο στη ροή των υποψήφιων κατοίκων slums, παραθέτοντας ως παραδείγματα το Μαλάουι και τη Μοζαμβίκη στη Δημοκρατία της Νότιας Αφρικής. Εξαιτίας αυτής της συνθήκης θα δημιουργηθεί μια ποικιλία και ετερογένεια στα χαρακτηριστικά μεμονωμένων κατοίκων μέσα σε κάθε φτωχογειτονιά. Ένα ζήτημα πολύ ενδιαφέρον έχει να κάνει με την τοποθεσία που επιλέγει αυτό το κύμα μεταναστών να εγκατασταθεί. Αυτό που συμβαίνει είναι το εξής: αυτή η νέα εξαθλιωμένη εργατική τάξη καθώς αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες της για στέγαση στο άστυ, θα υποχρεωθεί να εγκατασταθεί ακόμα και στα πιο επικίνδυνα μέρη, ακατάλληλα για χτίσιμο όπως απόκρημνες πλαγιές ή όχθες ποταμών και εδάφη που πλήττονται διαρκώς από πλημμύρες.

Αυτή η κατάσταση όμως δεν θα περιοριστεί εκεί. Ένα άλλο ποσοστό θα καταφύγει στην κατάληψη χώρων κοντά σε θανατηφόρες σκιές διωλιστηρίων, χημικών εργοστασίων, τοξικών χωματερών ή κοντά στα όρια αυτοκινητοδρόμων και σιδηροδρόμων. Εξετάζοντας τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, οι οποίες δεν έχουν ούτε τα αντίστοιχα χρήματα ούτε τις κατάλληλες τεχνικές υποδομές και δεξιότητες να εξαπολύσουν ένα πρόγραμμα στέγασης αντίστοιχο της κλίμακας που απαιτεί η πρόσφατη μετανάστευση, θα εντοπίσουμε τη γιγάντωση του προβλήματος. Απόρροια αυτής της κατάστασης, είναι οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων να είναι εκτεθειμένοι σε διάφορες φυσικές καταστροφές, καθότι μπορεί μεν επιλέγοντας μια λιγότερο πολύτιμη γη για την ανέγερση του καταβλησμού τους να μειώνουν την πιθανότητα για μια πιθανή έξωση, αλλά είναι συχνά ευάλωτοι σε πλημμύρες ή κατολισθήσεις. Αντίστοιχα παραδείγματα έντονων αστικών καταστροφών καταγράφονται πάλι από τον Davis, ο οποίος θα αναφερθεί στις πλημμύρες στη Μανίλα, στις φωτιές σε αγωγούς πετρελαίου στην πόλη του Μεξικού και τη Βραζιλία (Cubatão), ή οι καταστροφικές πλημμύρες λάσπης στο Καρακάς, τη Λα Παζ και την Tegucigalpa.⁵²

πλημμύρα και κατολίσθηση σε slum στη Manila | φωτογραφία Jörg Dietze/SuSanA Secretariat via Creative Commons | πηγή: <http://creativecommons.org/licenses/by/2.0/>

slum Pearlın Chen, “Tondo” στη Μανίλα , ανασφαλή και ευάλωτο σε καταστροφές όπως πλημμύρες | 18 Ιουνίου 2007
πηγή: Flickr, Creative Commons Attribution.

Οι τρόποι εγκατάστασης στα slums κυμαίνονται σε ένα μεγάλο φάσμα, από υψηλά πειθαρχημένες καταλήψεις γης στην Πόλη του Μεξικό και τη Λίμα, μέχρι περίπλοκα οργανωμένες (και συνήθως παράνομες) αγορές ενοικιοστασιών στις παρυφές του Πεκίνου, του Καρατσι και του Ναιρόμπι. Ακόμη και σε πόλεις όπως το Καρατσι όπου η περιφέρεια της πόλης είναι τυπικά ιδιοκτησία της κυβέρνησης «συνεχίζουν να βγαίνουν τεράστια κέρδη για τον ιδιωτικό τομέα σε βάρος των φτωχικών νοικοκυριών απ’τα κερδοσκοπικά παιχνίδια με τη γη». Συνήθως διάφοροι εθνικοί και τοπικοί πολιτικοί μηχανισμοί συναινούν στην εγκατάσταση άτυπων οικισμών (και στην παράνομη ιδιωτική κερδοσκοπία) όσο μπορούν να ελέγχουν πολιτικά τα slums και να απομυζούν την τακτική ροή από μίζες και νοίκια. Χωρίς επίσημους τίτλους γης και κυριότητας για τις κατοικίες τους, οι κάτοικοι των slums υποχρεώνονται σε ημι-φεουδαρχικές εξαρτήσεις με τοπικούς παράγοντες και κομματικούς βαρόνους. Η ανυπακοή μπορεί να σημειώνει έξωση ή ακόμη και γκρέμισμα ολόκληρων γειτονιών.

καταστροφές από κατιζήσεις λόγω σκουπιδιών συνεπικουρικά με φυσικές καταστροφές όπως πλημμύρες σε παραγκούπολη που βρίσκεται στη Μανίλα.

πηγή: Flickr, Creative Commons Attribution.

Παρατηρώντας αυτή την κατάσταση μακροσκοπικά, συνειδητοποιούμε πως η έννοια “άστυ” αλλά και η έννοια “ύπαιθρος” αλλάζει με όλες αυτές τις μετακινήσεις. Ραγδαία, η έννοια της πόλης ως πολιτιστική μορφή ή μονάδα, παρότι είναι αδύνατο να αγνοηθεί η ιστορική της ύπαρξη, θα αρχίσει να αναμορφώνεται, με αποτέλεσμα, προκειμένου να την προσεγγίσουμε να πρέπει να την αναλύσουμε σε όρους αναδυόμενης αστικής κοινωνίας. Αυτό το φαινόμενο του αστικού εκφυλισμού μπορεί να εντοπιστεί ταυτόχρονα στις επαρχίες και τις αγροτικές περιοχές, όπως προαναφέρθηκε.

Θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε αυτή την κατάσταση ως μια δομική μεταμόρφωση και αλληλεπίδραση μεταξύ κάθε σημείου ενός αστικού-αγροτικού συνεχούς. Δημιουργείται ένα ερμαφρόδιτο τοπίο καθώς τα χωριά πλέον αποκτούν αστικό χαρακτήρα, μια κατά μέρους αστικοποιημένη ύπαιθρος, μια μορφή ούτε αστική ούτε αγροτική αλλά μια μίξη των δυο, μέσα από ένα πυκνό δίκτυο αλληλεπιδραστικών δεσμών ανάμεσα στους μεγάλους αστικούς πυρήνες και τις περιβάλλουσες περιοχές. Πολλοί πολεοδόμοι εικάζουν ότι έχει ξεκινήσει μια διαδικασία που πλέκει τις πόλεις του Τρίτου Κόσμου σε εκτεταμένα νέα δίκτυα, άξονες και ιεραρχίες, δημιουργώντας νέες αστικές τάξεις με πιθανό τίμημα μια αυξανόμενη ανισότητα στο εσωτερικό και μεταξύ πόλεων διαφορετικών μεγεθών και ειδικεύσεων.

Η δυναμική της αστικοποίησης του Τρίτου Κόσμου ανακεφαλαιώνει αλλά εξίσου ανατρέπει ό,τι είχε προηγηθεί τον δέκατο ένατο αιώνα και στις αρχές του εικοστού στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Οι άγριες τεκτονικές κινήσεις της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης από το 1978 είναι ανάλογες της καταστροφικής εξέλιξης που οδήγησε στον σχηματισμό του «Τρίτου Κόσμου», την εποχή του ύστερου βικτοριανού ιμπεριαλισμού (1870-1900). Στην περίπτωση της δεύτερης, η καταναγκαστική ενσωμάτωση της τεράστιας αυτοσυντηρούμενης αγροτιάς της Ασίας και της Αφρικής στην παγκόσμια αγορά προκάλεσε τον θάνατο εκατομμυρίων από την πείνα και το ξερίζωμα ακόμη περισσότερων από τους παραδοσιακούς τρόπους εκμετάλλευσης της γης.

Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η ημι-προλεταριοποίηση της υπαίθρου: η δημιουργία μιας τεράστιας παγκόσμιας τάξης εξαθλιωμένων χωρικών και εργατών γης που δεν διέθεταν κανένα ουσιαστικό μέσο επιβίωσης (σαν αποτέλεσμα, ο εικοστός αιώνας έγινε η εποχή όχι μόνο των επαναστάσεων στις πόλεις όπως είχε φανταστεί ο κλασικός μαρξισμός, αλλά και των επικών αγροτικών εξεγέρσεων και εθνικοαπελευθερωτικών πολέμων που στηρίχτηκαν στους χωρικούς). Οι πόλεις αντί να γίνουν εστία ανάπτυξης και ευημερίας, έγιναν η χωματερή του πλεονάζοντος πληθυσμού που δουλεύει στον άτυπο τομέα υπηρεσιών και εμπορίου με χαμηλούς μισθούς και χωρίς καμιά προστασία. Ο αστικός διαχωρισμός δεν είναι πλέον ένα παγιωμένο status quo, αλλά ένας αδιάκοπος κοινωνικός πόλεμος στον οποίο το κράτος παρεμβάνει σε τακτά χρονικά διαστήματα στο όνομα της «προόδου», της «ευημερίας», ακόμα και της «κοινωνικής δικαιοσύνης για τους φτωχούς», ξανα-σχεδιάζοντας χωρικά σύνορα προς όφελος γαιοκτημόνων, ξένων επενδυτών και ιδιοκτητών ακινήτων.

Φωτιά που εξαπλώθηκε ραγδαία στο slum στην πόλη Quezon, λίγο έξω από τη Μανίλα | Reuters

Εκατοντάδες οικογένειες από τις Φιλιπίνες έφυγαν άστεγοι μετά από αυτήν την καταστροφή. Οι τοπικές αρχές κατέγραψαν τουλάχιστον 600 κατοικίες που καταστράφηκαν ολοσχερώς
πηγή: <http://www.aljazeera.com/news/asia-pacific/2010/04/2010426412960617.html>

Κάτοικοι ψάχνουν μέσα στα νερά για ο,τιδήποτε μπορεί να έχει διασωθεί μετά από πυρκαγιά που ισοπεδώνει slum στη Μανίλα. Σχεδόν 200 σπίτια καταστράφηκαν, αφήνοντας 400 κατοίκους άστεγους, σύμφωνα με τοπικά μέσα ενημέρωσης Noel Celis/AFP
πηγή: <http://blogs.ft.com/photo-diary/category/natural-disasters/page/3/>

"Το πρόβλημα με το μοντέλο βοήθειας-εξάρτησης είναι βέβαια ότι η Αφρική, ουσιαστικά διατηρείται σε μια διαρκή παιδιάστικη κατάσταση."

Dambisa Moyo

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Η περίπτωση του Abidjan, Cote d'Ivoire.
Με ποιο τρόπο επεμβαίνει η Δύση για την καταπολέμηση του
ζητήματος “παραγκούπολη”.

"Η συλλογικότητα υποστηρίζει ότι το άτομο δεν έχει δικαιώματα, πως η ζωή και το έργο του ανήκουν στην ομάδα (στην "κοινωνία", στη φυλή, στο κράτος, στο έθνος), και ότι η ομάδα μπορεί να τον θυσιάσει για τα δικά της συμφέροντα.

Ayn Rand,
The virtue of selfishness

"Άφησε το μυαλό του να μετατοπίσει όπως ο ίδιος κοίταξε την πόλη, κατά το ήμισυ παραγκούπολη, κατά το άλλο ήμισυ παράδεισος. Πώς θα μπορούσε ένα μέρος να είναι τόσο άσχημο και βίαιο, αλλά τόσο όμορφο την ίδια στιγμή?"

Chris Abani,
Graceland

3.1.1 Σύντομο Ιστορικό

Η Ακτή Ελεφαντοστού ήδη από τον 15ο αιώνα υπήξε πόλος έλξης για πολλούς Γάλλους και Πορτογάλλους εμπόρους και εξερευνητές που θα την προσεγγίσουν αναζητώντας ελεφαντόδοντο και δούλους. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα οι Γάλλοι θα ξεκινήσουν να στήνουν εγκαταστάσεις και υποδομές, ενώ από το 1842 και μετά θα αρχίσουν να επεκτείνουν σταδιακά την επιρροή τους κατά μήκος της ακτής και του εσωτερικού της χώρας, προχωρώντας σε εδαφικές παραχωρήσεις από τις τοπικές φυλές. Στο μεσοδιάστημα 1904-1958, η Ακτή Ελεφαντοστού θα ενσωματωθεί επίσημα στην Ομοσπονδία της γαλλικής Δυτικής Αφρικής. Αυτή η αποικιακή περίοδος, κατά την οποία ορίστηκε και η πρωτεύουσα της χώρας (1943), περιλαμβάνει το πρώτο στάδιο της ανάπτυξης της πόλης. Στην επόμενη φάση, το 1952, θα δημιουργηθεί ένα σχέδιο αστικοποίησης το οποίο θα υπογραμμίσει την κατανομή της γης και την τοποθέτησή της από τους δρόμους, επιτείνοντας και την κατανομή των συνοικιών και περιγράφοντας τον σχεδιασμό των βιομηχανικών ζωνών στα νοτιοδυτικά και των κατοικιμένων περιοχών στα βορειοανατολικά. Έτσι, σχεδιάζονται νέες κατοικήσιμες ζώνες όπως το Adjame-Nord, το Cocody, το Marcory και το Koumassi. Αυτός ο δυναμισμός θα οδηγήσει σε μια αύξηση πληθυσμού με ένα σταθερό ρυθμό ανάπτυξης της τάξεως του 10-11% ετησίως.

Base: 801186 (800473) 2: 80

χάρτης της Ακτής Ελεφαντοστού |

πηγή: http://www.worldstatesmen.org/Cote_dIvorie.html

Παρότι η χώρα θα παραμείνει κάτω από την γαλλική κυριαρχία μέχρι και τις 7 Αυγούστου του 1960 όπου θα αποκτήσει την ανεξαρτησία της, η Γαλλία, πιστή στην αποικιακή της πολιτική, θα προάγει τη γαλλική γλώσσα και τα έθιμά της. Θα διαφυλάξει βέβαια τα πολιτικά δικαιώματα των ιβोरιανών πολιτών αλλά αυτό θα κρατήσει μέχρι και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθότι μετά η Ακτή Ελεφαντοστού θα ανακηρυχθεί σε Αυτόνομη δημοκρατία στην Γαλλική Ένωση, με αποτέλεσμα οι ιβोरιανοί να

αγνωριστούν ως Γάλλοι πολίτες και να τους χορηγηθεί το δικαίωμα να οργανώνονται πολιτικά μόνοι τους, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις. Από την ανεξαρτησία της και μετά η φτώχεια στην Ακτή Ελεφαντοστού χαρακτηρίζεται ως αγροτική. Έκτοτε μέχρι και το 1980, θα υιοθετηθεί μια αναπτυξιακή στρατηγική και θα οργανωθούν συστήματα υποδομής που θα επιχειρήσουν να ενσωματώσουν την οικονομία της Ακτής Ελεφαντοστού στην παγκόσμια αγορά, στην προώθηση και την στήριξη των εξαγωγών των γεωργικών προϊόντων και στη ζήτηση εργατικού δυναμικού και ξένων κεφαλαίων. Η οικονομία των φυτειών της θα αρχίσει να έχει μια συνεχή αύξηση εξαιρετική όσον αφορά το ρυθμό, την έκταση και τη συνέχεια.

απεικόνιση των γειτονιών της Ακτής Ελεφαντοστού

Η εφαρμογή όλων αυτών των επιλογών θα οδηγήσει στη συγκέντρωση όλων των δραστηριοτήτων γύρω από ένα λιμάνι το Abidjan, τη μεγαλύτερη πόλη, η οποία υπόκειται σε αυτή την επιταχυνόμενη αστικοποίηση λόγω του κοσμοπολίτικου χαρακτήρα της.

Ενώ το Plateau, το κέντρο της πόλης του Abidjan, θα διατηρήσει τη λειτουργία του ως διοικητικό και εμπορικό κέντρο της πόλης μέχρι και σήμερα. Η υποτίμηση του 1994, θα φέρει μια νέα ανακατανομή της χώρας σε εθνικό επίπεδο, όπου με αυτόν τον τρόπο η φτώχεια θα αρχίσει να θεωρείται αστική λόγω της ανάδυσης ενός υψηλού επιπέδου των φτωχών νοικοκυριών.

Αυτό κατά συνέπεια, θα έχει ως επίπτωση να ασκηθεί μια αναμφισβήτητη έλξη για τους μετανάστες των γειτονικών κρατών όπως το Mali, η Burkina Faso, η Guinea, και η Ghana αλλά και διαφόρων άλλων περιοχών εντός της χώρας από όπου θα προσέρχονται στο αστικό κέντρο, ευνοώντας έτσι μια ταχεία διαδικασία αστικοποίησης και ένα δημογραφικό δυναμισμό χωρίς προηγούμενο καθώς η χώρα θα διπλασιάσει τον πληθυσμό της από 3,6 εκ. το 1960 σε 7,5 εκ. το 1978. (PNUD 1999, p200).⁵³

3.1.2. Περιγραφή-γενικά χαρακτηριστικά του bidonville Abobo

Η συνεχής δημοσιογραφική ανάπτυξη της δεκαετίας του '70 εννόησε τη δημιουργία συνοικιών λιγότερο ή περισσότερο σχεδιασμένων. Το 1980, η νέα αστική περίμετρος της πόλης αποτελείται από το Υορουγον στο οροπέδιο της Banco, και το Abobo, το οποίο και θα αναλύσουμε στη συνέχεια. Το Abobo, το οποίο αν και αρχικά ξεκίνησε ως ένας διακριτικός καταυλισμός γύρω από ένα σταθμό αναπτύχθηκε πολύ γρήγορα αποτελώντας μαζί με το Υορουγον, δυο από τις πιο σημαντικές κοινότητες της πρωτεύουσας.⁵⁴ Οι περισσότεροι άνθρωποι που θα ζήσουν σε αυτές τις πόλεις βρίσκονται εκτός του νομικού συστήματος, χωρίς σαφή δικαιώματα στη γη που καταλαμβάνουν. Αυτά τα κομμάτια γης θα συνθέσουν τα αποκαλούμενα slums που περιβάλλουν και διαπερνούν τις περισσότερες αναπτυσσόμενες πόλεις.⁵⁵ Όσον αφορά τις περιοχές που θα παρατηρήσουμε το φαινόμενο των παραγκουπόλεων, το ένα τρίτο βρίσκεται στα νότια διαμερίσματα της πόλης, σε περιοχές όπως είναι το Treichville, το Marcory, το Koumassi και το Port-Bouet, οι οποίες λόγω και της γειτνιάσής τους με την βιομηχανική ζώνη του Vridi, καλύπτουν και μεγαλύτερη έκταση (558 στρέμματα). Τα υπόλοιπα δύο-τρίτα (495 στρέμματα), βρίσκονται γύρω από το εμπορικό και οικονομικό κέντρο της πόλεως, στην περιοχή «le plateau», η οποία διαθέτει όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν μια σύγχρονη πόλη χωρίς να διαθέτει κανένα δείγμα τέτοιου είδους καταλυμάτων.

54. Kouame Appessika, Urban Slums Reports: The Case of Abidjan, Ivory Coast | UNDERSTANDING SLUMS: Case Studies for the Global Report on Human Settlements 2003 | σελ. 3

55. Kessides, C (2006): The urban transition in Sub-Saharan Africa, Implications for economic growth and poverty reduction | Cities Alliance, SIDA | Word Bank | Washington, DC | σελ. 22

κατοικία από τσιμεντένιους τοίχους | Boni Michel

πηγή: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Abidjan.pdf

Άφθονη βιβλιογραφία για τα χαρακτηριστικά των παραγκουπόλεων θα αρχίσει να παράγεται κυρίως μεταξύ του 1960 και μετά, ιδιαίτερα τη δεκαετία του '90 όπου τα φυσικά χαρακτηριστικά των κατοίκων των slums θα γίνουν και αυτά αντικείμενο ενδιαφέροντος. Στην παρακάτω περιγραφή εμπλέκεται σε κάποιο βαθμό προσωπική εμπειρία και μαρτυρία.

Όσον αφορά τον τρόπο κατασκευής των κατοικιών και τα υλικά, η ομάδα εργασίας της Πολεοδομίας του Abidjan⁵⁶ θα συνοψίσει την έρευνά της στα εξής συμπεράσματα: ότι η στέγαση κατά κύριο λόγο πρόκειται για προκατασκευασμένη επένδυση από ξύλο ή άλλα ανακυκλώσιμα υλικά. Η κατοίκηση εμφανίζεται γενικά κατά ένα τυποποιημένο τρόπο κατασκευής, τόσο σε σχέση με τα αξιοποιούμενα υλικά (προκατασκευασμένη ξύλινη επένδυση ή διασωθέν πλαίσιο λαμαρίνας και μεταλλικά φύλλα για την οροφή και επιστρωση τσιμέντου για το πάτωμα) όσο και ως προς το μέγεθος των δωματίων(9τ.μ.).

κατοικία από τοίχους από χώμα γης | Boni Michel
πηγή: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Abidjan.pdf

κατοικία κατασκευασμένη από φύλλα αλουμινίου | Boni Michel
πηγή: http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Abidjan.pdf

Ανά περιπτώσεις, οι τοίχοι είναι άλλες φορές κατασκευασμένοι από ξύλο,τσιμεντόλιθους ή από αποξηραμένη λάσπη σε ένα ξυλινο πλαίσιο(αυτός ο τρόπος κατασκευής ονομάζεται «banco»)

Βέβαια θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε πάνω σε αυτή την επιλογή υλικών, πως αυτοί οι τρόποι κατασκευής μάλλον θα προσφέρουν μια αίσθηση μονιμότητας παρά τις συστάσεις των τοπικών αρχών και της κυβέρνησης να μην κατασκευαστούν μόνιμες κατοικίες αλλά κάποιου είδους αποσυναρμολογούμενη στέγαση εν όψει μιας ενδεχόμενης εγκατάλειψης ή μελλοντικής μετακινήσεως. Όπως προαναφέραμε, συναντάμε σχετικά μεγάλη ποικιλία στα υλικά που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή τους, ενδεικτικά ο Kouame Appressika θα καταγράψει στη μελέτη του τα εξής ποσοστά: 62% των καταλυμάτων θα είναι κατασκευασμένο από ξύλο, 24,6% από τσιμεντόλιθους, 12,9% από banco και ένα 0,5% θα συντίθεται από λαμαρίνες. Εστιάζοντας στην περίπτωση της κατοικίας του Ali την οποία θα αναλύσουμε στις παρακάτω φωτογραφίες, θα παρατηρήσουμε και σε εκείνης την οροφή μεταλλικά φύλλα ως επίστρωση σε ξύλινα στοιχεία που συγκρατούν τη στέγη.⁵⁷

Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1995 από το INS REF θα αποκαλύψει πως όσον αφορά το πόσοι ένοικοι μπορούν να ζήσουν στα καταλύματά τους, το κάθε δωμάτιο απασχολεί κατά μέσο όρο 2,6 ανθρώπους σε φτωχά νοικοκυριά και 3,5 σε εξαιρετικά επίπεδα φτώχειας. Γενικά όπως θα μου περιγράψει και ο Ali, οι κατοικίες είναι αρκετά χαμηλοτάβανες και περιορισμένες. Στο δικό του σπίτι διαμένει αυτός, η γυναίκα του και ο μικρός τους γιος και πρόκειται για ένα παράδειγμα τυπικής κατοίκησης στο Abobo:

αποτελείται από δυο χώρους, το σαλόνι και το υπνοδωμάτιο, ενώ το μπάνιο είναι κοινό για όλους και βρίσκεται έξω από το σπίτι τους εξυπηρετώντας μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων της γειτονιάς. Ωστόσο όπως θα μου αναφέρει, δεν υπάρχει κάποιος απαγορευτικός κανόνας που να υπαγορεύει κάποια συγκεκριμένη διαρύθμιση, καθώς τα νοικοκυριά μπορούν να γίνουν ευέλικτα. Η επιλογή του χρώματος που βλέπουμε στις φωτογραφίες είναι τυχαία, καθώς πρόκειται για προσωπική απόφαση του κάθε ενοίκου ή ιδιοκτήτη. Κάτι που θα μου πει πως ταλαιπωρεί αρκετούς ενοίκους ως προς την ομαλή καθημερινότητά τους, είναι το πρόβλημα της οροφής η οποία πολλές φορές δεν εφάπτεται σε όλα τα σπίτια με τους τοίχους με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα κενό και να θερμαίνεται πολύ γρήγορα το σπίτι.

φωτογραφίες από το εσωτερικό του σπιτιού του Ali | τραβηγμένες από τον ίδιο | προσωπικό αρχείο

Συνηθίζεται ακόμα, σύμφωνα πάντα με τις μαρτυρίες του, ο κόσμος του slum να τρώει έξω από τα σπίτια του, σχεδόν έξω από την πόρτα του καθενός, καθώς δεν υπάρχει αρκετός χώρος εντός της οικείας για να δειπνήσουν οι οικογένειες. Όσον αφορά τον φωτισμό, συχνά το φως δεν είναι επαρκές και πολλές φορές τα παιδιά αναγκάζονται να βγούνε εκτός σπιτιού προκειμένου να διαβάσουν κάτω από τις λάμπες του δρόμου. Το σπίτι του έχει μόνο δυο μπρίζες και για όποια επιπλέον ανάγκη προκύψει χρησιμοποιούν πολύμπριζα. Προκειμένου να προστατέψουν τα σπίτια τους από τις βροχές και τις πλημμύρες συνήθως κατασκευάζουν ένα τοιχαλάκι που συγκρατεί τα νερά καθώς αλλιώς το νερό τρώει το χώμα και υπάρχει ο κίνδυνος να δημιουργηθούν λακούβες όπου θα μπορούσε να βουλιάξει το σπίτι. Συνήθως τα σπίτια οργανώνονται ανά 8 ή 10 γύρω από μια αυλή, συχνά παραλληλόγραμμου σχήματος. Στην πραγματικότητα τα ποσοστά που μας δίνει η έρευνα για το Abidjan, καταγράφουν ότι το 88% των κατασκευών έχουν κοινόχρηστες αυλές, ενώ μόνο το 7% των σπιτιών είναι ατομικά.

εικόνα 1 | εσωτερική αυλή | Ali | προσωπικό αρχείο

εικόνα 2 | άλλη εσωτερική αυλή | Ali | προσωπικό αρχείο

Η αυλή που φαίνεται στην φωτογραφία 1 είναι ένας χώρος εκτόνωσης διαφορετικών χρήσεων. Καθώς οι κατοικίες δεν είναι ευρύχωρες, οι κάτοικοι-slum φυλάνε εκεί ότι δεν μπορούν να αποθηκεύσουν εντός των ενδιατημάτων τους, όπως για παράδειγμα τσαγιέρες, κουβάδες κτλ. Δεν υπάρχει κάποια τυπολογία για την αυλή και συνήθως είναι κλειστή ή πιο προστατευμένη από το δρόμο χωρίς όμως αυτό να είναι προδιαγεγραμμένο. Πολλές φορές η πρόσβαση στις κατοικίες γίνεται από τις αυλές όπου έχει τοποθετηθεί μια μεταλλική πόρτα όπου όλοι οι ένοικοι που διαμένουν γύρω από αυτήν έχουν κλειδί και το βράδυ τοποθετούν μπάρες από πίσω για ασφάλεια. Στις αυλές υπάρχει συνήθως μια βρύση από όπου οι ένοικοι προμηθεύονται νερό, βέβαια πρέπει να ζητήσουν άδεια από τον ιδιοκτήτη καθώς το νερό χρεώνεται είτε το χρειάζεσαι για το μαγείρεμα είτε για να το πιεις. Υπάρχουν ακόμα ειδικές τιμές για κουβάδες ή νταμιτζάνες προκειμένου να το συλλέξεις. Υπολογίζεται ότι το 45,7% των νοικοκυριών αγοράζει το νερό του από λιανοπωλητές.

Σε κάθε αυλή και συγκρότημα κατοικιών αντιστοιχεί ένας ιδιοκτήτης ο οποίος είναι υπεύθυνος για τις ενδεχόμενες ζημιές που θα γίνουν. Καμιά φορά μπορεί να μένει και αυτός εκεί αλλά συνήθως μένει σε ένα πιο αναβαθμισμένο slum. Σύμφωνα με το case study, ένα ακόμη χαρακτηριστικό που θα πρέπει να επισημανθεί είναι αυτό που αφορά τους ιδιοκτήτες που είναι απόντες, δηλαδή εκείνους που δεν ζουν στην περιοχή αλλά έχουν κατασκευάσει ένα ή περισσότερα καταλύματα προκειμένου να τα διαθέσουν στην αγορά. Αυτή η κατηγορία ιδιοκτητών απασχολείται κυρίως από το δημόσιο τομέα και συνεισφέρει οικονομικά σε πρωτοβουλίες αναδιάρθρωσης, λαμβάνοντας σε αντάλλαγμα οικόπεδα γης ως αποζημίωση.

Παρατηρώντας τις προσόψεις των καταλυμάτων θα παρατηρήσουμε πως σε πολύ μεγάλο ποσοστό η κεντρική πόρτα είναι πάντα στενή και αυτό σύμφωνα με τον Ali, οφείλεται σε λόγους ασφαλείας.

εικόνα 3 | γυναίκες πάνω στο δρόμο που ασχολούνται με το νοικοκυριό | Ali | προσωπικό αρχείο

εικόνα 4 | προσόψεις κατοικιών σε δρόμο μέσα στο slum | Ali | προσωπικό αρχείο

εικόνα 5 | γυναίκες σε εσωτερική αυλή που ασχολούνται με το νοικοκυριό | Ali | προσωπικό αρχείο

Βλέπουμε λοιπόν, πως όπως και ο υπόλοιπος πληθυσμός της Ακτής Ελεφαντοστού, η πλειοψηφία των κατοίκων των slums είναι ενοικιαστές. Επιστρέφοντας στον Ali, το ενοίκιο που καλείται να πληρώσει κάθε μήνα αντιστοιχεί σε περίπου 22-32ευρώ, δεδομένου ότι διαμένει σε μια σχετικά καλή συνοικία όπου έχει καταγραφεί λιγότερη εγκληματικότητα συγκριτικά με άλλα slums ενώ ταυτόχρονα διαθέτει αξιοπρεπείς κοινόχρηστες τουαλέτες.

εικόνα 6 | φωτογραφία από εξωτερική αυλή | Ali | προσωπικό αρχείο

Ο επόμενος στόχος του Ali, είναι να μετακομίσει σε κάποιο slum όπου η τουαλέτα θα βρίσκεται μέσα στο σπίτι του. Σύμφωνα με την έρευνα του General Census of Population και Habitat το 1988 (εθνική στατιστική υπηρεσία 1988) το 79% των νοικοκυριών του Abidjan είναι ενοικιαστές, ομοίως με το 60% στις παραγκουπόλεις που ανήκει στην ίδια κατηγορία. Η πυκνότητα αυτών των τύπων κατοικίας διαφέρει από slum σε slum. Σε κάθε όμως περίπτωση όμως, ανεξάρτητα από την επιλογή των υλικών αυτών των ενδιαιτημάτων και του πως οι κατοικίες οργανώνονται μεταξύ τους, παρατηρούμε πως ένα κοινό χαρακτηριστικό των περιοχών slum είναι ότι χαρακτηρίζονται από μια άναρχη δόμηση σε καταπατημένες περιοχές, χωρίς την ύπαρξη μιας στοιχειώδους ρυμοτομίας, ή οδικού δικτύου, χωρίς συστήματα ύδρευσης. Συνεπικουρικά με αυτή την παραδοχή και από παρατηρήσεις επιτόπιας έρευνας παρατηρούμε πως οι κεντρικοί δρόμοι αλλά και οι λιγότερης σημασίας πορείες που διατρέχουν τη συνοικία μελέτης είναι αρκετά φαρδιοί, ενώ πολλές φορές θα εντοπίσουμε και στο συλλεχθέν φωτογραφικό υλικό πολλούς χώρους εκτόνωσης.

Στη φωτογραφία 7 απεικονίζεται ο κεντρικός δρόμος του Αβοβο, με το υδραγωγείο να βρίσκεται στα δεξιά της φωτογραφίας. Από τον συγκεκριμένο δρόμο μπορούν να εισέρχονται επίσης και αμάξια.

εικόνα 7 | κεντρικός δρόμος με υδραγωγείο |Ali | προσωπικό αρχείο

εικόνα 8 | κεντρικός δρόμος, πίσω παίζουν τα παιδιά |Ali | προσωπικό αρχείο

εικόνες 9, 10 | διάφορες εικόνες από το εσωτερικό της συνοικίας Abobo | Ali | προσωπικό αρχείο

Βέβαια η μοναδική του χρήση δεν είναι αυτή της διέλευσης πεζών και οχημάτων, καθώς τις απογευματινές ώρες πλημμυρίζει από κόσμο που έρχεται προκειμένου να φάει κάτι ή να διασκεδάσει. Έτσι, με κάποιο τρόπο ο δρόμος μετατρέπεται σε ένα είδους αστικής πλατείας ανάλογα με τις ώρες της ημέρας όπου και αλλάζει η χρήση. Στη φωτογραφία 7, βρισκόμαστε στον ίδιο κεντρικό δρόμο που αναλύσαμε παραπάνω. Τα καταλύματα που παρατηρούμε στο βάθος της φωτογραφίας πρόκειται για καταστήματα που πουλάνε διάφορα προϊόντα. Μια άλλη παρατήρηση σχετικά με τις εικόνες που βλέπουμε είναι ότι οι δρόμοι πρόκειται για χωματοδρόμους που δεν πληρούν τις κατάλληλες υποδομές κατασκευής ενώ δεν υπάρχει καμία επίστρωση με άσφαλτο. Αυτό που προσωπικά μου κάνει εντύπωση είναι ότι τουλάχιστον στη συγκεκριμένη συνοικία ακόμα και οι πιο παραπλήσιοι δρόμοι είναι εξίσου ευρύχωροι όπως οι κεντρικοί. Στη φωτογραφία 8 είναι ένας μεγάλος δρόμος μιας γειτονιάς μέσα στο slum, ξεκινά και αυτός κοντά σε ένα κεντρικό με αυτοκίνητα και πάλι εντοπίζουμε το φαινόμενο όπου ο δρόμος δεν πρόκειται μόνο για ένα πέρασμα αλλά αξιοποιείται για τις εργασίες των νοικοκυριών.

εικόνα 11 | φωτογραφία από εξωτερική αυλή | Ali | προσωπικό αρχείο

εικόνα 12 | φωτογραφία από μέρος που μαζεύονται συνήθως τα απογεύματα οι κάτοικοι του Abobo | Ali | προσωπικό αρχείο

Γενικότερα, προσπαθώντας να περιγράψουμε το Abobo αλλά και πιο συνολικά να καταλήξουμε σε μια κοινή άποψη περί του πως αντιμετωπίζονται οι συνοικίες slums, είναι εμφανές πως υπάρχει μία δυσμενής επιφύλαξη. Οι συνθήκες διαβίωσης, ανεξαρτήτου από τους ανώτερους τύπου κατασκευής είναι φτωχικές, κυρίως λόγω του μεγέθους των κατασκευών, συνήθως είναι ένα δωμάτιο για όλες τις χρήσεις, ενώ σπανίζει η ύπαρξη μπάνιου και αποχετευτικού συστήματος, και οι συνθήκες είναι ανθυγιεινές. Στην πραγματικότητα, όλη αυτή η αθλιότητα τοποθετημένη εντός περιοχών χαμηλών εισοδημάτων έχουν στιγματιστεί ως κρησφύγετα άπορων, εθισμένων στα ναρκωτικά και γενικότερα ως στέκια εξαθλιωμένων αλλοδαπών ανίκανων να ζήσουν μέσα στα πλαίσια του νόμου.

εικόνα 13 | φωτογραφία από εσωτερικό δρόμο του Abobo | Ali | προσωπικό αρχείο

Παντού όμως στον Τρίτο Κόσμο, η επιλογή κατοικίας είναι ένας δύσκολος και μπερδεμένος συμβιβασμός για τον κάθε υποψήφιο κάτοικο slum. Όπως διατύπωσε και ο αρχιτέκτων John Turner “housing is a verb” (η κατοίκηση είναι ρήμα). Ο αστικός φτωχός πρέπει να λύσει μια σύνθετη εξίσωση καθώς θα προσπαθήσει να βελτιστοποιήσει το κόστος κατοίκησης, την ποιότητα καταφύγιου, τη διαδρομή στη δουλειά του καθώς και την προσωπική του ασφάλεια. Για μερικούς ανθρώπους, ακόμα και για τους άστεγους, η τοποθεσία δίπλα στη δουλειά – ή μια αγορά προϊόντων ή ένας σταθμός τρένου, είναι πολύ πιο σημαντικό από μια οροφή. Για αυτόν το λόγο κι όλας, οι θέσεις εργασίας συνδέονται εν γένει με τις γύρω περιοχές.

Ένα τελικό σχόλιο της AUA (1992) αφορά την ταξινόμηση των περιοχών σε 3 τύπους:

1. Ο Δομημένος Τύπος, ο οποίος αναφέρεται στις περιοχές που είναι φυσικά διαχωρισμένες από τις νόμιμες ζώνες κατοικίας, καθώς έχουν χτιστεί σε καταπατημένη γη.
2. Ο Τύπος του Παράνομου Πλαισίου, ο οποίος αναφέρεται σε κτήματα με ακανόνιστα πλαίσια.
3. Ο Ασθενώς Μη-Δομημένος Τύπος ο οποίος χαρακτηρίζεται από περιοχές κακώς δομημένες ή μη δομημένες.

Κάτι άλλο που θα παρατηρήσουμε στο Αβοβο αλλά πρόκειται για ένα φαινόμενο που υπάρχει και σε άλλες συνοικίες του Abidjan, είναι ότι οι κάτοικοι χαρακτηρίζονται από μια ετερογένεια η οποία πέρα από το μεταναστευτικό κύμα που προέρχεται από τις γειτονικές χώρες όπως Burkina Faso ή Mali κτλ, οφείλεται επίσης και στους περιορισμούς που σχετίζονται με την έλλειψη χώρου. Έτσι, ένα μωσαικό από Ιβοριανούς κατοίκους και άλλες αφρικανικές εθνοτικές ομάδες συνοικεί και συμβιώνει στις ίδιες γειτονιές. Αυτή η πραγματικότητα θα έρθει να επιβεβαιωθεί και από την κοινωνικο-οικονομική έρευνα της AUA το 1994, η οποία αποκαλύπτει ότι ανά κάθε δέκα κατοίκους slum στο Abidjan, οι τέσσερις προέρχονται από την Ακτή Ελεφαντοστού ενώ οι υπόλοιποι από την Μπουρκίνα Φάσο με ποσοστό 20%, το Μάλι με 9%, την Γκάνα με 9%, και Τόγκο και Μπενίν με 12,3%.⁵⁸

3.1.3. Πώς αντιμετωπίζει η Δύση το πρόβλημα των παραγκουπόλεων και με ποιους τρόπους επεμβαίνει προκειμένου να περιορίσει το πρόβλημα και να προβεί σε βελτιώσεις.

Αντιμετωπίζοντας τα slums ως εξωτερικοί παρατηρητές από την εύπορη βιομηχανική Δύση, είναι λογικό όσον αφορά την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης να κυριαρχούν οι δικές μας δυτικές αντιδράσεις. Συναισθηματικά, αντιπαραβάλλουμε την αθλιότητα των παραγκουπόλεων, αναιρώντας όλα τα δικά μας κεκτημένα πρότυπα ιδιωτικότητας και υγιεινής, με μια εικόνα ειδυλλιακής αγροτικής ζωής στην οποία οι ασθένειες που προκαλούνται από παράγοντες όπως η ανεπαρκής παροχή νερού, εξαιρούνται βολικά. Η πραγματικότητα όμως είναι πολύ διαφορετική. Ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες το κοινωνικο-πολιτικό, οικονομικό ή οικολογικό αποτύπωμα των παραγκουπόλεων έχει αρχίσει να απασχολεί σημαντικούς φορείς, και πολλά μέσα έχουν εφαρμοστεί με σκοπό να λύσουν το πρόβλημα της συνεχούς αύξησης των slums ή ανεπίσημων οικισμών στις αναπτυσσόμενες χώρες. Πολιτικοί ηγέτες, ανήσυχοι για το πως θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τον αριθμητικά αυξανόμενο πληθυσμό των παραγκουπόλεων ειδικότερα σε περιόδους εκλογών, θα δώσουν υποσχέσεις για υλοποίηση διαφόρων προγραμμάτων βελτίωσής τους.

Όσον αφορά το ακαδημαϊκό μέτωπο, η εικόνα των απαθών και βίαιων παραγκουπόλεων αντιμετωπίζεται με περιγραφές ζωτικότητας, ενώ ένας μικροαστικός συντηρητισμός θα εμφανιστεί από την πλευρά των κοινωνικών ανθρωπολόγων που έζησαν μεταξύ των φτωχών. Αυτές οι συμπεριφορές, αρκετές φορές, αντικατοπτρίζουν τις πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί για τις παραγκουπόλεις. Συχνά απαιτείται η πλήρης εξάλειψή τους, αν και σπάνια εφαρμόζεται. Η έξωση του πληθυσμού απλώς τον μετακινεί σε μια άλλη νέα γωνιά της πόλης και εξοργίζει τις φιλελεύθερες απόψεις ως προς τη σοβαρότητα της δράσης. Είναι πολύ πιο εύκολο να αγνοήσουμε τα slums, αν σκεφτεί κανείς πως σε μερικές πόλεις δεν τα εμπεριέχουν καν στα σχέδια πόλης, υπάρχουν μόνο κάποια ανεξήγητα κενά. Κατά την περίοδο 1960-70, διεθνείς οργανισμοί όπως η Παγκόσμια Τράπεζα θα ξεκινήσει τη χρηματοδότηση για μια σειρά από μελέτες σχετικά με τον οικιστή και τα προβλήματα φτώχειας που προέρχονται από τις αναδυόμενες φτωχογειτονιές. Παράλληλα, αρκετά πανεπιστήμια θα ξεκινήσουν να αφιερώνουν τμήματά τους και έρευνα η οποία έχει διεξαχθεί σχεδόν σε κάθε χώρα. Σιγά σιγά λοιπόν, δημιουργείται μια κοινή παραδοχή στο ότι το πρόβλημα των υποβαθμισμένων περιοχών χρίζει άμεσης αντιμετώπισης. Η εξάλειψη των slums μετατρέπεται σε ένα σημαντικό πολιτικό και σχεδιαστικό ζήτημα της αστικής κυβέρνησης. Ανεξέλεγκτες και ανασφαλείς συνθήκες κατοχής γης «εμποδίζουν μια επαρκής κυβέρνηση, υπονομεύουν ακόμα και βραχυπρόθεσμους προσωπικούς και κοινοτικούς προγραμματισμούς, στρεβλώνουν σημαντικά τις τιμές των ακινήτων και των υπηρεσιών, αποτρέπουν τις επενδύσεις σε οικισμό, ενισχύουν τη φτώχεια, η εγκληματικότητα και του κοινωνικού αποκλεισμού»⁵⁹ Βλέπουμε λοιπόν πως το πολιτικό αντίκρουσμα είναι μεγάλο, και όπως θα παρατηρήσει και ο Appessika⁶⁰ από την καταστολή στην προθυμία για την ενσωμάτωση των παραγκουπόλεων στον αστικό ιστό γίνονται διάφορες κινήσεις που προκύπτουν από την αναδιάθρωση ορισμένων περιοχών.

59. Unruh, J. D. (2007): Urbanization in the developing world and the acutely tenure insecure | City | σελ.117

60. Kouame Appessika, Urban Slums Reports: The Case of Abidjan, Ivory Coast | UNDERSTANDING SLUMS: Case Studies for the Global Report on Human Settlements 2003 | σελ. 46

Βέβαια, η επιτυχία τέτοιου είδους επιχειρήσεων απαιτεί περισσότερο από ποτε, έναν επαναπροσδιορισμό των σχέσεων μεταξύ του κράτους, των τοπικών ομάδων και της κοινωνίας των πολιτών. Οι αστικές κυβερνήσεις θα πρέπει συνεπώς να έχουν συμφέρον από την ανάπτυξη και την ενσωμάτωση των slums στον αστικό ιστό, όπως και στην πρόληψη σχηματισμού νέων slums. Συνεπάγεται επίσης το να ληφθεί υπόψη η συμμετοχή των κατοίκων και η ενοποίηση του NGOs όπου εμπλέκεται. Ένα τέτοιο όραμα φάνηκε να έχει ήδη αρχίσει στο Blingue, όταν μια θρησκευτική οργάνωση έχτισε ένα δημοτικό σχολείο για τα παιδιά της περιοχής. Γενικότερα, η κινητοποίηση των τοπικών δυνάμεων είναι θεμελιώδους σημασίας για τη βιώσιμη αναβάθμιση των slum, καθώς και ο μεγαλύτερος τοπικός πόρος που κάθε χώρα έχει στη διάθεσή της είναι οι άνθρωποί της. Το γεγονός αυτό θα αρχίσει να αναγνωρίζεται στο σχέδιο δράσης της Συμμαχίας των Πόλεων.⁶¹

Η κοινοτική κινητοποίηση μπορεί όχι μόνο να βοηθήσει τους ανθρώπους να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους αλλά και τις ζωές τους σε γενικές γραμμές. Μπορεί ακόμη να δημιουργήσει και να ενισχύσει την ικανότητα της κοινότητας να συνεργαστεί ομαδικά για οποιοδήποτε στόχο είναι σημαντικός για τα μέλη της. Το αποτέλεσμα μιας επιτυχούς προσπάθειας κινητοποίησης της τοπικής κοινότητας «δεν είναι μόνο ένα «πρόβλημα που λύνεται» αλλά αφορά εξίσου την αυξημένη ικανότητα να αντιμετωπίζονται με επιτυχία άλλες κοινοτικές ανάγκες και επιθυμίες»⁶²

61. Cities Alliance (1999) Cities without Slums: Action Plan for Moving Slum Upgrading to Scale | Cities Alliance | Washington, D.C. | [www.citiesalliance.org/citiesalliancehomepage.nsf/Attachments/Cities+Without+Slums+Action+Plan/\\$File/brln_ap.pdf](http://www.citiesalliance.org/citiesalliancehomepage.nsf/Attachments/Cities+Without+Slums+Action+Plan/$File/brln_ap.pdf) | σελ.4

* Η Συμμαχία των Πόλεων ξεκίνησε το 1999 με την αρχική υποστήριξη της Παγκόσμιας Τράπεζας και του UN-HABITAT. Έταιροι της Συμμαχίας έχουν ενώσει τις δυνάμεις τους για να επεκτείνουν το επίπεδο των πόρων που φτάνει στους φτωχούς της πόλης, βελτιώνοντας παράλληλα τη συνοχή της προσπάθειας μεταξύ των εξελίξει αστικών προγραμμάτων, αλλά και πιο άμεσα σκοπός είναι να συνδεθούν σωστά οι χρηματοδοτήσεις των επιχορηγήσεων για αστική συνεργασία μεταξύ των αναπτυσσόμενων επενδύσεων

62. Howard-Grabman, L. και G.Snetro (2003): How to Mobilize Communities for Health and Social Change | πηγή: <http://www.jhuccp.org/pubs/> | σελ. 2

Οι κοινότητες εκπαιδεύονται αρχικά στη χρήση εργαλείων όπως είναι η καταμέτρηση, η χαρτογράφηση και η έρευνα, και στη συνέχεια ενθαρρύνονται και υποστηρίζουν την αξιοποίηση όλων αυτών, για τη συλλογή δημογραφικών δεδομένων και λεπτομερειών συνδεδεμένες με το ζήτημα της στέγασης, της ύδρευσης, της αποχετεύσεως και της αυτόνομης στέγασης, των νοικοκυριών και διακανονισμού. Η βασική προϋπόθεση είναι ότι οι ίδιες οι κοινότητες, αντιθέτως από τρίτους επαγγελματίες, συλλέγουν πληροφορίες για την κατάστασή τους. Στη συνέχεια, τις χρησιμοποιούν για να διερευνήσουν λύσεις και να διαπραγματευτούν με τις αρμόδιες αρχές. Αυτή η διαδικασία τις βοηθάει να εκτιμήσουν ότι απαιτείται μια συλλογική προσπάθεια για την αποτελεσματική αντιμετώπιση πολλών από τα προβλήματά τους. Επιπλέον και αυτό είναι πολύ σημαντικό, καθώς οι λεπτομερείς πληροφορίες που συλλέγουν δεν είναι διαθέσιμες με άλλο τρόπο, «βρίσκονται σε πολύ ισχυρότερη θέση να διαπραγματευτούν για τα δικαιώματά τους με την κυβέρνηση»⁶³ Η προσέγγιση του self help για την αναβάθμιση του τόπου προήλθε από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, αναγνωρίζοντας τις φτωχογειτονιές ως ένα ανθεκτικό διαρθρωτικό φαινόμενο που απαιτεί κατάλληλες απαντήσεις. Οι πολιτικές αναβάθμισης που αναφέρονται στο self help, τείνουν να επικεντρώνονται σε τρεις βασικούς τομείς ενδιαφέροντος:

1. παροχή βασικών αστικών υπηρεσιών
2. παροχή secure tenure για τους κατοίκους slum και την εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών όσον αφορά την πρόσβαση στη γη
3. πρόσβαση σε πιστώσεις, προσαρμοσμένη στο οικονομικό προφίλ, ανάγκες και απαιτήσεις των κατοίκων slum και των κοινοτήτων⁶⁴

63. SPARC, (2004): Cities Alliance Project on Pro-Poor Slum Upgrading Framework for Mumbai, India | Final report submitted to Cities Alliance and United Nations Centre for Human Settlements UN-HABITAT | σελ. 15

64. United Nations Human Settlements Programme | “The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003 | Routledge

Άλλα παραδείγματα στρατηγικών self help είναι η συμμαχία μεταξύ των William Mangin, ενός αμερικανού ανθρωπολόγου και του John Turner, βρετανού αρχιτέκτονα, ο οποίος υποστήριξε την ανάπτυξη των self-help policies σε έναν περουβιανό οικισμό, και οι δυο τους μαζί ενίσχυσαν μια αλλαγή της πολιτικής στο Περού η οποία επεκτάθηκε σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική.

Βέβαια, παρότι η κοινοτική κινητοποίηση είναι ένα σημαντικό βήμα καθώς σίγουρα οι τοπικοί φορείς και οι κάτοικοι των υποβαθμισμένων περιοχών εμπλεκόμενοι μέσα στην πραγματικότητα την οποία ζουν γνωρίζουν καλύτερα τις ανάγκες τους, θα έλεγα πως δεν είναι πάντα επαρκής καθώς το πρόβλημα των slums είναι μεγάλο και συνεχώς επιταχύνεται. Δεδομένου λοιπόν, ότι βοήθεια, πόροι και μια πιο συντονισμένη οργάνωση είναι πολλές φορές θεμιτά από εξωτερικούς παράγοντες απαιτούνται πιο συντονισμένα προγράμματα.

Ως πιο αποτελεσματικό μέσο για τη βελτίωση της οικονομίας και μείωση της φτώχειας το UN-Habitat θεωρεί έναν συνδυασμό καινοτόμων πολιτικών με προβλέψεις αστικού σχεδιασμού και υποδομών. Βραχυπρόθεσμες εγγυήσεις, αυξανόμενα δικαιώματα χωρίς να αλλάζει η επίσημη κατάσταση που αφορά την κατοχή γης και ατομικές στοιχειώδες διαδικασίες αναβάθμισης θα πρέπει να καθοριστούν. Ακόμα, οι οικονομικές συνθήκες και η κατάσταση των χρηματοπιστωτικών και του οικιακού τομέα θα πρέπει να αντιμετωπίζεται από καινοτόμα και ευέλικτα συστήματα προσαρμοσμένα στις τοπικές συνθήκες. Θα πρέπει να στοχοθετηθούν στρατηγικές δέσμευσης προκειμένου να είναι αποτελεσματικές. Είναι επίσης σημαντικό να γνωρίζουμε ποια τακτική θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί, με τί είδους πληθυσμό και πότε. Η ευθυράμμιση των στόχων δέσμευσης, των στόχων του πληθυσμού, και τακτικές εμπλοκής είναι κεντρικής σημασίας για τη διαδικασία αυτή. Οι στρατηγικές που θα αυξήσουν τη δέσμευση με το να διευρύνουν, εμβαθύνουν, τονίζοντας ή διαφοροποιώντας, θα διαφέρουν από το ένα πλαίσιο στο άλλο.⁶⁵

---

65. McCarthy and Jinnett, (2001): New Framework for Building Participation in the Arts | Rand, Santa Monica | πηγή: www.rand.org/publications/MR/MR1323?MR1323.pdf

Σύμφωνα με τους όρους των ταχέων αυξανόμενων πόλεων και «αστικοποίησης της φτώχειας»⁶⁶, ο ανταγωνισμός για ασφάλεια και γη αυξάνεται και οι κυβερνήσεις πιέζονται προκειμένου να βρουν ιδιοκτησιακά καθεστώτα και πολιτικές που ενθαρρύνουν την αποτελεσματική χρήση της γης και τη βελτίωση της πρόσβασης σε οικονομικά προσιτή γη.⁶⁷ Η ιδέα για την υλοποίηση προγραμμάτων για την επισημοποίηση της ανεπίσημης κατοχής γης βασίζεται στην έννοια ενός περουβιανού οικονομολόγου του Hermando de Soto, ο οποίος μαζί με το ILD διερευνά τη συνοχή της ιδιοκτησίας και του κεφαλαίου σε ένα ευρύτερο πλαίσιο.

Βασικά υποστηρίζει πως η επισημοποίηση της άτυπης περιουσίας (τόσο όσον αφορά τη στέγαση όσο και τις επιχειρήσεις) που ανήκει στους φτωχότερους κατοίκους του κόσμου θα γυρίσει το «νεκρό τους κεφάλαιο» σε χρησιμοποιήσιμα οικονομικά μέσα για να τροποποιήσει τις συνθήκες διαβίωσης των φτωχών και να ενισχύσει τις οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών. Περιγράφει τις θέσεις του, σαν ξεχασμένες ή υποσυνείδητες από τις προηγμένες χώρες, οι οποίες εφαρμόζουν τέτοιου είδους συστήματα εδώ και τόσο καιρό και τα θεωρούν τόσο συνηθισμένα ώστε δεν τα αντιμετωπίζουν σαν κλειδί για την οικονομική ευημερία και την καταγωγή του καπιταλισμού. Διατυπώνει ένα παραλληλισμό μεταξύ των προβλημάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες με εκείνων στις προηγμένων κατά τη διάρκεια της εκβιομηχάνισης, με τη μόνη διαφορά ότι η μετάβαση αυτή θα γίνει πολύ πιο γρήγορα σήμερα.⁶⁸

66. UN-Habitat (2004a): Global Campaign for Secure Tenure: Concept Paper | 2nd edition | UN-HABITAT | Nairobi | σελ. 19

67. Payne, G (2000): Urban land Tenure Policy Options: Titles or Rights? | Paper presented at World Bank Urban Forum | Westfield Marriott | VA. <http://www.worldbank.org/html/fpd/urban/forum2000/papers/realestate.pdf> | σελ. 5

68. de Soto, H. (2000): The mystery of capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else | Basic Books, New York | 65-70

Για τον ίδιο, οι λόγοι για την ανοχή για την ύπαρξη άτυπων καταυλισμών είναι πολιτικές σκοπιμότητες πριν από τις εκλογές και της εξασφάλισης κοινωνικής σταθερότητας. Ωστόσο, ο ίδιος θα πει επίσης, ότι η ευπάθεια των άτυπων οικισμών ποικίλλει και εξαρτάται από παράγοντες που σχετίζονται με τον ιδιοκτήτη της γης, την τοποθεσία και τις εναλλακτικές χρήσεις της γης, και τη συμπεριφορά των κυβερνήσεων. Σύμφωνα με τον Durand-Lasserve και Ρόιστον η διάρκεια της κατοχής γης, το μέγεθος του οικισμού, το επίπεδο της κοινοτικής οργάνωσης, καθώς και η στήριξη από οργανώσεις του τρίτου τομέα, όλα συμβάλλουν στην ασφάλεια κατοχής του ακινήτου.⁶⁹

Πιο γενικά, αναφερόμενοι στο τί περιλαμβάνει μια πολιτική αναβάθμισης των παραγκουπόλεων θα παρατηρήσουμε κυρίως φυσικές βελτιώσεις στην περιοχή με τη μορφή: διανομής νερού, αποχέτευσης, διάθεσης των στερεών αποβλήτων, βελτίωση δρόμων και μονοπατιών και του φωτισμού του δρόμου. Έργα βελτίωσης των παραγκουπόλεων συχνά περιλαμβάνουν την παράλληλη ανάπτυξη προσοδοφόρων δραστηριοτήτων και κοινωνικής ανάπτυξης, είτε εντός του slum είτε σε κοντινή απόσταση από αυτό, όπως χώροι αγοράς και παροχή σχολείων και κλινικών. Πολλά από τα έργα περιλαμβάνουν εκστρατείες ευαισθητοποίησης υγιεινής, ώστε τα πλεονεκτήματα των φυσικών βελτιώσεων να συνεπάγονται και με βελτιωμένη συμπεριφορά.⁷⁰ Η αναβάθμιση των slum περιλαμβάνει χαρακτηριστικά φυσικές, κοινωνικές, οικονομικές, οργανωτικές και περιβαλλοντικές βελτιώσεις στα προϋπάρχοντα slums και τους άτυπους οικισμούς. Γενικά πραγματοποιούνται από τους κατοίκους, κοινοτικές ομάδες, τοπικές αρχές και εξωτερικούς οργανισμούς που εργάζονται στο πλαίσιο εταιρικής σχέσης σε τοπικό επίπεδο.

---

69. Durand-Lasserve, A. and L. Royston (2002b): International Trends and Country Contexts – From Tenure Regularization to Tenure Security | In A. Durand-Lasserve and L. Royston (ed.), Holding their Ground. Secure Land Tenure for the Urban Poor in Developing Countries | Earthscan Publications Ltd. | London & Sterling | σελ.7

70. E.R. Alexander, (2012): Evaluation in Planning: Evolution and Prospects | Ashgate Publishing, Ltd | σελ. 160

Οι δράσεις που πραγματοποιούνται για την υλοποίηση των πρωτοβουλιών περί αναβάθμισης slums συνήθως περιλαμβάνουν:

Νομιμοποίηση του «secure tenure» που αφορά την κατοχύρωση του συνταγματικού δικαιώματος του ενοικιαστή για το κατάλυμα που νοικιάζει

Την εγκατάσταση ή τη βελτίωση των βασικών υποδομών, π.χ. δικτύωσης ύδατος, συλλογή αποχέτευσης / αποβλήτων, αποκατάσταση της κυκλοφορίας, αποχέτευσης ομβρίων και την πρόληψη των πλημμυρών, της ηλεκτρικής ενέργειας, φωτισμού ασφαλείας, και τα δημόσια τηλέφωνα

Βελτίωση κατοικιών

Απομάκρυνση ή τον μετριασμό των περιβαλλοντικών κινδύνων

Την κατασκευή ή την αποκατάσταση της κοινότητας εγκαταστάσεις όπως οι βρεφονηπιακοί σταθμοί, κέντρα υγείας, ή κοινότητας ανοιχτού χώρου

Βελτίωση της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση καθώς και σε προγράμματα κοινωνικής υποστήριξης για την αντιμετώπιση των ζητημάτων της ασφάλειας, τη βία, την κατάχρηση ουσιών κ.λπ.

Κτίριο του κοινωνικού κεφαλαίου και το θεσμικό πλαίσιο για τη διατήρηση της βελτίωσης

Αύξηση των ευκαιριών απόκτησης εισοδήματος μέσω της κατάρτισης και της μικρο-πίστωσης

Παροχή κινήτρων για τη διαχείριση και τη συντήρηση της κοινότητας

Μετεγκατάσταση / αποζημίωση για μικρό αριθμό των κατοίκων

Παρόλα αυτά, τα εκτεταμένα στοιχεία από την εφαρμογή των συστημάτων αυτών δείχνουν ότι τα έργα αποφέρουν σημαντικές βελτιώσεις στις συνθήκες διαβίωσης σε υποβαθμισμένες περιοχές, ειδικότερα όταν παρέχεται «tenure security», όταν δηλαδή κατοχυρώνεται συνταγματικά το δικαίωμα του ενοικιαστή. Όπου οι κοινότητες συμμετέχουν στην επιλογή των δράσεων όπου αυτές πρέπει να ληφθούν σε αυτά τα έργα αναβάθμισης, ενώ η εμπειρία δείχνει επίσης, ότι τα projects αυτά, είναι πιο πιθανό να είναι επιτυχής και βιώσιμα μακροπρόθεσμα. Έτσι, η ενδυνάμωση μπορεί να εισαχθεί μέσω αυτών των έργων, τα οποία διαφορετικά αποβλέπουν κυρίως στη βελτίωση των υλικών συνθηκών διαβίωσης των φτωχών.⁷¹

Τον Ιούλιο του 1999, η συμμαχία των πόλεων διατύπωσε ένα σχέδιο δράσης για τις πόλεις με slums. Εγκαινιάστηκε από τον πρώην Πρόεδρο της Νοτίου Αφρικής Νέλσον Μαντέλα κατά την εναρκτήρια συνεδρίαση της Συμμαχίας των Πόλεων στο Βερολίνο τον Δεκέμβριο του 1999. Το σχέδιο δράσης καλεί «δωρητές, κυβερνήσεις και κοινότητες slum να βελτιώσουν τις ζωές 5-10 εκ. κατοίκων παραγκουπόλεων μέχρι το 2005 και 100εκ. μέχρι το 2020».⁷²

71. E.R. Alexander, (2012): Evaluation in Planning: Evolution and Prospects | Ashgate Publishing, Ltd

72. Cities Alliance (1999) Cities without Slums: Action Plan for Moving Slum Upgrading to Scale | Cities Alliance | Washington, D.C. | [www.citiesalliance.org/citiesalliancehomepage.nsf/Attachments/Cities+Without+Slums+Action+Plan/\\$File/brln_ap.pdf](http://www.citiesalliance.org/citiesalliancehomepage.nsf/Attachments/Cities+Without+Slums+Action+Plan/$File/brln_ap.pdf) | σελ.46

Οι πρωτοβουλίες που πάρθηκαν για την αναβάθμιση των υποβαθμισμένων περιοχών που πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο 1970 με 1990 ήταν ως επί το πλείστον ανεπιτυχείς και καθόλου βιώσιμες όσον αφορά τοποθεσίες και υπηρεσίες. Βεβαίως, μια απλή αναβάθμιση ενός slum φαίνεται να είναι σημαντικά φτηνότερη από ότι άλλες εναλλακτικές λύσεις. Βέβαια, υπήρξε πάντα ένα πρόβλημα κακής διακυβέρνησης. Η μείωση της φτώχειας και η αναβάθμιση των slums ήταν χαμηλά στις ατζέντες αρκετών κυβερνήσεων. Πολλές κυβερνήσεις της πόλης απεδείχθησαν ανίκανες να διατηρήσουν ένα στοιχειώδες επίπεδο αστικών υπηρεσιών, επιβολή ανάκτησης του κόστους, ή διατήρηση μητρώων για τη γη όσον αφορά τον φόρο ακίνητης περιουσίας. Μια κατάσταση που μείωσε τους πόρους τους και της ικανότητά τους να αντιδρούν. στις χειρότερες περιπτώσεις, οι κυβερνήσεις φαίνεται να είναι σε μεγάλο βαθμό ένας αγωγός απάθειας για τους πολίτες. Είναι σαφές ότι θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να εφαρμοστεί μια αναβάθμιση με ένα βιώσιμο τρόπο από ότι θα μπορούσαν να πιστεύουν αρχικά. Ένας αριθμός διαφορετικών λύσεων έχει προταθεί, η κάθε μία με τους δικούς της οπαδούς και ιδεολόγους, προκειμένου να επιτευχθεί κάποια δυνατότητα προσέγγισης. (enabling approach)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είδαμε λοιπόν πως έχουν γίνει πολλές προσπάθειες εντοπισμού φτωχογειτονιών και στρατηγικών που αφορούν την βελτίωσή τους. Τί εννοούμε όμως ακριβώς με τον όρο “βελτίωση”; Βελτίωση υπό ποιές έννοιες, και βελτίωση ως προς το βαθύτερο όφελος ποιανού και με τί κριτήρια; Το θέμα “slum” ας μην το αρνηθούμε είναι ένα φλέγον ζήτημα για πολλούς καλλιτέχνες, ανθρωπολόγους, αρχιτέκτονες, ανθρωπιστές και γενικότερα συγκινεί από πολλούς ερευνητές και επιστήμονες, μέχρι και απλούς πολίτες. Και επειδή είθιστε η πλειοψηφία πολλών “επιτυχημένων” και “φτασμένων” προσωπικοτήτων να κάνουν κάποια στιγμή μια πιο ανθρωπιστική στροφή στην καριέρα τους προκειμένου να αφήσουν και κάποιο κοινωνικό στίγμα, οι κατατρεγμένοι του Τρίτου Κόσμου θα μπορούσε να είναι μια καλή και ασφαλής επιλογή.

Τον Ιανουάριο του 2009, μια έκταση της τάξεως των 2.000τ.μ. από οροφές σε κατοικίες slum καλύφθηκαν με φωτογραφίες από μάτια και πρόσωπα γυναικών στην Kibera, στην Κένυα από τον JR, έναν γάλλο φωτογράφο και graffiti artist. Ο 27χρονος τότε JR, θα εκτυπώσει τεράστια πορτρέτα σε αδιάβροχο βινύλιο και θα τα εμφανίσει σε περίοπτη θέση στις παραγκουπόλεις, επιστώντας την προσοχή στους παραμελημένους κατοίκους των εν λόγω περιοχών. Για τη δουλειά αυτή και θα κερδίσει το βραβείο TED (\$100,000), ένα ανθρωπιστικό βραβείο που θα εξυμνήσει το πάθος του και την προσπάθεια του να εισακουστεί το πολιτικό του μήνυμα στις εκάστωτε πολιτικές ηγεσίες. Ποιο είναι ακριβώς αυτό το πολιτικό μήνυμα; Φαντάζομαι το ότι είναι επιτακτική η ανάγκη βοήθειας και υποστήριξης των κατοίκων του Τρίτου Κόσμου. Μια πιο συγκεκριμένη περιγραφή παρόλη την αναζήτηση μου ή ένα πιο ουσιαστικό νόημα πέρα της αισθητικής και καλλιτεχνικής πλευράς δεν κατάφερα να εντοπίσω στην περιγραφή του project. Το ίδιο βραβείο το έχει κερδίσει στο παρελθόν ο Bill Clinton και ο Jamie Oliver.

Από την άλλη πλευρά βέβαια, δεν υπάρχει λάθος η σωστό, αυτό που εξετάζουμε εμείς είναι κυρίως τα κίνητρα και την πρόθεση, καθώς και την προέλευση αυτού του ενδιαφέροντος. Άλλωστε προσωπικά βρίσκω την πρόταση του κύριου JR αρκετά ενδιαφέρουσα και πιθανόν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως αναφορά και σε άλλου τύπου εικαστικά projects. Αυτό που αμφισβητώ είναι το φιλένσπλαχνο μήνυμα που θέλει να πέρασει μέσω αυτής της δουλειάς, ή ακόμα και αν όντως οι προθέσεις του είναι ειλικρινείς, κατά πόσο μπορούν να επωφεληθούν ουσιαστικά από αυτή την προσέγγιση οι κάτοικοι ενός slum.

JR project | <http://www.woostercollective.com>

Μία σημαντική ερευνήτρια κατά την άποψή μου, της οποίας το έργο με άγγιξε και θα μπορούσα χωρίς υπερβολή να πω πως αυτή μου επέστησε την προσοχή στις παραγκουπόλεις και με εντρίγκαρε να ακολουθήσω τα βήματά της είναι η Janice Elaine Perlman. Βραβευμένη συγγραφέας και ομιλήτρια, η οποία έχει κινητοποιήσει εταιρικές σχέσεις συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων, κυβερνήσεων και μη-κερδοσκοπικών οργανώσεων και ακαδημαϊκής κοινότητας για την αντιμετώπιση παγκόσμιων και τοπικών αστικών θεμάτων σε όλο τον κόσμο. Η μελέτη που δημοσίευσε το 1976 για τις φαβέλες θεωρείται η καλύτερη που έχει γίνει έως σήμερα, ενώ έχει αποσπάσει το σημαντικό βραβείο C. Wright Mills Award. Ταυτόχρονα είναι μία από τις κορυφαίες μελέτες για τη ζωή στις οικουμενικές πόλεις του πλανήτη, αποτελεί σημείο αναφοράς για οποιονδήποτε ασχολείται με τα προβλήματα και τις προοπτικές της ραγδαίας αστικοποίησης.

Βέβαια, το ενδιαφέρον μου και ο θαυμασμός μου επικεντρώθηκαν (στην αρχή τουλάχιστον), σε ένα λίγο πιο επιφανειακό γεγονός και λιγότερο επιστημονικό, καθώς η Perlman, προκειμένου να αποκτήσει ξεκάθαρη ιδέα για τη ζωή στις φαβέλες και να καταγράψει με αποτελεσματικά με ποιον τρόπο επιδρούσε το αστικό περιβάλλον στους μετανάστες και με ποιον τρόπο εκείνοι μετασχημάτιζαν το αστικό περιβάλλον, έζησε την περίοδο που έκανε το διδακτορικό της 18 μήνες σε φαβέλες του Ρίου, σε 3 διαφορετικές γειτονιές από 6 μήνες στην Κάθεμια, μια απόφαση υπερβολικά ριψοκίνδυνη θα λέγαμε. Βέβαια, πιστεύω ότι το παράτολμο της ιστορίας είναι και αυτό, που τελικά της έδωσε την ώθηση να ξεχωρίσει από τους συναδέλφους της και ενίσχυσε το image της ως αυθεντία στην έρευνά της. Ποιος θα τολμούσε να αμφισβητήσει μια επιτόπια έρευνα ή να μην εκφράσει τον απερίγραπτο θαυμασμό του για το δυναμισμό και το θάρρος που εσωκλείει μια τέτοια απόφαση; Η Perlman έζησε 18 μήνες στην απολύτη αδρεναλίνη, βιώνοντας μια εμπειρία που δεν αγοράζεται και όπως θα πει και η ίδια σε μία συνέντευξή της, πέρασε υπέροχα και δεν κινδύνευσε ούτε για μια στιγμή. Σαφώς να προσθέσω πως εκείνα τα χρόνια η μορφή των παραγκουπόλεων δεν ήταν ακριβώς αυτή που είδαμε προηγουμένως, αλλά μεγάλες εκτάσεις γης οι οποίες για διάφορους λόγους δεν είχαν οικοδομηθεί, συνήθως διότι ήταν σε περιοχές που πλημμύριζαν εύκολα. Οι άνθρωποι που ήρθαν από τα χωριά, απλώς εγκαταστάθηκαν στο κομμάτι αστικής γης που απέρριπτε η κοινωνία. Κι επειδή έφτιαχναν τα σπίτια τους με ευτελή και παράταιρα υλικά, αντιμετώπιζονταν σαν ορδές βαρβάρων, υπήρχε η προκατάληψη ότι ήταν κακοποιοί, ότι οι γυναίκες εκπορνεύονταν ή ότι ήταν ριζοσπαστικά στοιχεία, που σχεδίαζαν να ανατρέψουν το κατεστημένο. Ανάλογα με την οπτική γωνία, διέφερε και η προκατασκευασμένη εικόνα (να συμπληρώσω ότι αυτή η κατάσταση ισχύει για τα χρόνια πριν το '85 όπου η Αμερική επιχείρησε να πατάξει το εμπόριο κοκαΐνης από την Κολομβία με αποτέλεσμα οι παραγωγοί να πρέπει να ψάξουν για άλλη διαδρομή προς τις διεθνείς αγορές και βρήκαν καταφύγιο μέσα στις φαβέλες όπου

δεν είχε πρόσβαση η αστυνομία, τότε η κατάσταση άρχισε να γίνεται επικίνδυνη και για τους κατοίκους slum). Το έργο της έκτοτε είναι αδιαμφισβήτητο και σίγουρα η προσέγγισή της επί του θέματος πολύ εύστοχη.

Τις δεκαετίες 1990 και 2000 τα slums άρχισαν να προσεγγίζονται εκ νέου ως αρχιτεκτονικά case studies και πάλι. Η οργανική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των καταλυμάτων και του περιβάλλοντα χώρου καθώς και η ευελιξία των χώρων να φιλοξενεί διάφορες λειτουργίες και τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των χρηστών, όπως είδαμε συγκινεί το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Ο John Turner, τον οποίο μελετήσαμε προηγουμένως είχε γοητευτεί από την εφευρετικότητα που είχε παρατηρηθεί στους περουβιανούς οικισμούς καταλήψεων. Με τον ίδιο ενθουσιασμό ο Rem Koolhaas θα κάνει παρατηρήσεις σχετικά με τις αυτοσχέδιες συνθήκες που θα εντοπίσει ο ίδιος με τους μαθητές του στο Λάγος, μια πόλη που έχει ξεπεράσει κατά πολύ τις σύγχρονες υποδομές της. Με την τοποθέτηση του Λάγος σε αντιδιαστολή με τα σύννητες δυτικά ιδεώδη που δαιμονοποιεί, ο Koolhaas σχεδόν εξιδανικεύει τις φτωχογειτονιές. Αλλά σε αντίθεση με τον Turner, δεν προβάλλει το δικό του πνευματικό ενθουσιασμό σε ένα επίπεδο που να δικαιολογεί μια παθητική στάση επί του θέματος. Βέβαια, ο Koolhaas εντέλλει δεν θα προτείνει πώς θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν όλα αυτά τα μαθήματα από το Λάγος χωρίς να διαιωνίζονται οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης που τους ενθαρρύνουν.

Κοινώς, ένα κύμα πνευματικών ανθρώπων από τη Δύση επιχειρεί να βάλει το λιθαράκι του με όποιο τρόπο εκφράζει την τέχνη του ή την άποψη του, με κοινό παρονομαστή μικρές χειρονομίες χωρίς κάποιο στρατηγικό σχέδιο για ένα για παράδειγμα ολόκληρο slum, και συνήθως με αναφορά στον ίδιο. Μια κινέζικη παροιμία λέει “Give a man a fish, and you feed him for a day; show him how to catch fish, and you feed him for a lifetime”. Πώς θα μπορούσαμε να το συσχετίσουμε αυτό το ρητό με την περίπτωσή μας? Οι φτωχογειτονιές δεν αποτελούν κάποιου είδους καμβά που απευθύνεται στον καλλιτεχνικό

οίστρο ή στην έμπνευση του καθενός. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που απαιτεί επίλυση και διαφορετική προσέγγιση. Μια κατεύθυνση που θα μπορούσε να δωθεί κατά την άποχί μου είναι η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο πριν καν ξεκινήσουν οι προτάσεις περί αναβάθμισης υποδομών. Το ανθρώπινο δυναμικό είναι ένα σημαντικό κεφάλαιο. Καθώς οι κάτοικοι slum κινδυνεύουν με περιθωριοποίηση και δεν έχουν νόμιμες δουλειές, αν δεν υπάρχει κάποια διοίκηση που θα βοηθήσει στην ενσωμάτωσή τους, τότε πώς οι χώροι στους οποίους θα κατοικήσουν τελικά αυτοί θα είναι περιβαλλοντικά, κοινωνικά αλλά και πολιτικά βιώσιμοι; Η εφαρμογή αυτής της πρότασης θα μπορούσε να βρει αντίκρουσμα ακόμα και στη χώρα μας. Ειδικότερα, στην περίπτωση της Αθήνας, των ατελειώτων και επειγόντων προβλημάτων. Παρακάτω παραθέτονται διάφορες φωτογραφίες από διάφορες γειτονιές της πρωτεύουσας.

εικόνες από πλημμυρισμένη περιοχή της Αθήνας, Ίλιον

Στιγμιότυπα που μαρτυρούν ότι οι κακές υποδομές οδηγούν πολλές φορές λόγω κακής συντήρησης και περιβαλλοντικών συνθηκών σε εικόνες παρόμοιες με αυτές που αντικρύσαμε παραπάνω, μελετώντας τις παραγκουπόλεις από χώρες του Τρίτου Κόσμου. Αλήθεια πόσες ομοιότητες μπορούμε να παρατηρήσουμε στην Αθήνα του 2015 με τα slums στη Μανίλα ή το Λάγος της Νιγηρίας;

Είναι στενόμυαλο να έχεις ένα ολόκληρο κομμάτι του πληθυσμού αποκλεισμένο, χωρίς φωνή και ως εκ τούτου να μην αντλείς απ' όσα μπορούν να προσφέρουν. Δεν βλάπτονται μόνον οι περιθωριοποιημένοι, βλάπτεται ολόκληρη η πόλη. Και τέλος, αξίζει να θυμόμαστε ότι οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες ενός ανθρώπου δεν συνεπάγονται σε καμία περίπτωση με την μειωμένη πνευματική του εμβέλεια, ούτε υπολείπονται έναντι των άλλων, απλά βιώνουν την πιθανή ή περιορισμένη έλλειψη ευκαιριών.

εικόνες από το κέντρο της Αθήνας πλημμυρισμένο λόγω ελλειπούς αποχετευτικού συστήματος και γεμάτο σκουπίδια που εμποδίζουν τη διέλευση πεζών.

πλημύρες σε συνοικία της Αθήνας

Μάλιστα, όσοι μετανάστες καταφέρνουν, παρ' όλα τα εμπόδια, να παραμείνουν στις πόλεις, είναι ίσως και οι πιο επινοητικοί - γιατί να μην αξιοποιήσει μια κοινωνία την επινοητικότητά τους;

Η προπαγάνδα που έχει διαμορφωθεί γύρω από τις παραγκουπόλεις και τους κατοίκους τους, που “δεν διανοείται να είναι ευτυχισμένοι ζώντας υπό αυτές τις συνθήκες” και περιμένουν τη βοήθεια της Δύσης για να βιώσουν την πραγματική ευτυχία, την προκατασκευασμένη ευτυχία που υποβάλει η Δύση, αυτή των άφθονα αγαθών, πιστεύω πως πιθανόν έχει μεγάλη απόκλιση από την πραγματικότητα. Τουλάχιστον για την περίπτωση του Abidjan που μελέτησα, αν και πιστεύω ότι η κατάσταση δεν μπορεί να διαφοροποιείται τόσο πολύ σε άλλες χώρες. Έχοντας μιλήσει με όσο πιο πολύ κόσμο μπορούσα που δεν άνηκε στην λευκή φυλή, συνεπώς και απείχε κατά πολύ από τον πιο ταπεινό ευρωπαϊκό τρόπο ζωής που μπορούμε να φανταστούμε, η αλήθεια είναι πως η κατάσταση να είναι δύσκολη αλλά είδα περιέργως πολλούς χαμογελαστούς και ζωντανούς ανθρώπους.

μετανάστες στον Άγιο Παντελεήμονα

πανοραμική φωτογραφία της Αθήνας

Ποιά είναι λοιπόν η ειδοποιός διαφορά μεταξύ ενός Δυτικού και ενός “πρωτόγονου”? Ουσιαστικά, όταν αρχίσει να φτάνει η “απειλή” των μεταναστών, των αγρίων δηλαδή που πλέον δεν αποτελούν παραδείσιο αξιοθέατο ενός τροπικού τοπίου αλλά μετατρέπονται σε πραγματικούς ανθρώπους οι οποίοι αναζητούν τροφή, στέγη και ασφάλεια, οι οποίοι καταφθάνουν κατά συρροή στις εξευγενισμένες χώρες, ο “απελευθερωμένος” Ευρωπαίος ξεχνάει τα μαθήματα περί ισότητας που έχει διδαχθεί από τους μεγάλους θεωρητικούς και στρέφεται με φόβο και προκατάληψη εναντίον τους. Αυτή η διαφοροποίηση των πολιτισμένων από τους “άλλους”, φαντάζει δύσκολο να αφαιρεθεί από τη συνείδηση του καλλιεργημένου Ευρωπαίου, πόσο μάλλον όταν έρχεται η στιγμή όπου ο τελευταίος καλείται να προτείνει λύσεις προκειμένου να συνεισφέρει στην αναβάθμιση του βιωτικού επιπέδου αυτών των ανθρώπων.

Συνοικία στο Λάγος

Συνοικία στην Αθήνα

Συνοικία στο Λάγος

Συνοικία στα Χανιά

Στην καθημερινότητά μας, παρά την ποικιλία και τις διαφορές τις οποίες θεωρητικά έχουμε μάθει να αποδεχόμαστε, όσο και να επιχειρούμε να διακηρύσσουμε το αντίθετο σχεδόν πάντα ένα κομμάτι μας θα αντιταχθεί στο διαφορετικό. Αυτό επικροτείται και με την παραγωγή των διαφόρων μέσων ενημέρωσης η οποία δεν είναι ούτε αυθόρμητη ούτε εντελώς “ελεύθερη”: τίποτα δεν συμβαίνει απλά, εικόνες και ιδέες δεν πηγάζουν απλώς από την πραγματικότητα κατευθείαν στα μάτια και το μυαλό μας ενώ η αλήθεια δεν είναι άμεσα διαθέσιμη. Προσωπικά όμως, πιστεύω πως όσο και αν προσπαθούμε να αντιταχθούμε σε αυτή την πραγματικότητα, πολεμάμε ένα κομμάτι του εαυτού μας, καθώς ο “πρωτογονισμός” συνυπάρχει με τις δυτικές αξίες μέσα μας και πολύ πιθανόν αν μπορούσαμε να τον διακρίνουμε και να τον αξιοποιήσουμε επικοδομητικά θα μπορούσε να είναι η αρχή για τη θεμελίωση και την αναδιάρθρωση διαφόρων αξιών, αρχικά σε προσωπικό επίπεδο και στη συνέχεια σε ένα πιο συλλογικό πλαίσιο. Εφόσον συνυπάρχουμε ήδη με ετερόκλητα στοιχεία, και αυτό είναι μια μη αναστρέψιμη πραγματικότητα, μια προσέγγιση λιγότερο απόλυτη προς αυτά θα οφελούσε μελλοντικά και τις δυο πλευρές, όχι μόνο από την πλευρά του αρχιτεκτονικού ή αστικού σχεδιασμού που έχει -ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είχε- αναφορά στο πώς διαρθρώνεται μια περιοχή σε σχέση με το ανθρώπινο δυναμικό αλλά και από την άποψη ενός πιο ανθρωποκεντρικού μοντέλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bartlett, F.C. (1923): *Psychology and Primitive Culture*, Cambridge University Press

Bettina Messias Carbonell(2012): *Museum Studies: An Anthology of Contexts*, εκδόσεις John Wiley & Sons, 23 Απριλίου

Bronislaw Malinowski (1993): *Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία*, εκδόσεις Καστανιώτη

Colin Rhodes(1994): *Primitivism and Modern Art*, εκδόσεις Thames and Hudson

Claude Lévi-Strauss(1977): *Άγρια Σκεψη*, εκδόσεις Παπαζήση Α.Ε.Β.Ε., Αθήνα

Claude Lévi-Strauss(1972): *Ο τοτεμισμός σήμερα*, εκδόσεις Λάμπης Ράππας, Αθήνα

Edward Burnett Tylor (1871): *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*, τόμος πρώτος, εκδόσεις J. Murray

Edward W.Said (1996): *Οριενταλισμός*, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Franz Boas(1911): *The mind of primitive man*, εκδόσεις The Macmillan Company

Franz Boas(2010): *Primitive Art*, εκδόσεις Courier Corporation

Howard Morphy, Morgan Perkins (2009): *The Anthropology of Art: A Reader*, εκδόσεις Wiley & Sons, 4 Φεβρουαρίου

- Jacob K.Olupona (2004): *Beyond Primitivism: Indigenous Religious Traditions and Modernity*, εκδόσεις Psychology Press
- Jack D. Flam, Miriam Deutch(2003): *Primitivism and Twentieth-century Art: A Documentary History*, εκδόσεις University of California Press
- James Clifford(1988): *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art*, εκδόσεις Harvard University Press, 18 Μαΐου
- Lois psychologiques de l' evolution des peuples, Gustave Le Bon
- Robert John Goldwater (1986): *Primitivism in Modern Art*, εκδόσεις Harvard University Press, 1 Ιανουαρίου
- Roger Little(2001): *Between Totem and Taboo: Black Man, White Woman in Francographic Literature*, University of Exeter Press, 1 Ιανουαρίου
- Marianna Torgovnic(1991): *Gone Primitive: savages intellects, modern lives*, εκδόσεις University of Chicago Press, 13 Αυγούστου
- Mary Gluck(2009): *Popular Bohemia: Modernism and Urban Culture in Nineteenth-Century Paris*, 30 Ιουνίου
- Michel Leiris, Jacqueline Delange (1968): *African Art: The Arts of Mankind*, εκδόσεις Golden press
- Petrine Archer-Straw (2000): *Negrophilia: avant-garde Parris and Black Culture in the '20s*, εκδόσεις Thames & Hudson
- Reinard Wolfgang (2008): *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, Stuttgart
- Richard R. Brettell, Paul Hayes Tucker, Natalie Henderson Lee (2009): *Nineteenth- and Twentieth-century Paintings in the Robert Lehman Collection*, Metropolitan Museum of Art
- R. Jon McGee, Richard L. Warms (2013): *Theory in Social and Cultural Anthropology: An Encyclopedia*, εκδόσεις SAGE Publications, 26 Σεπτεμβρίου
- Robert John Goldwater(1986): *Primitivism in Modern Art*, εκδόσεις Harvard University Press, 1 Ιανουαρίου

Simonetta Falasca-Zamponi(2011): Rethinking the Political: The Sacred, Aesthetic Politics, and the Collège de Sociologie, εκδόσεις McGill-Queen's Press - MQUP, 19 Δεκεμβρίου

Sigmund Freud(2001): Totem and Taboo: Some Points of Agreement Between the Mental Lives of Savages and Neurotics, Psychology Press

Shelly Errington (1998): The Death of Authentic Art and Other Tales of Progress, University of California Press

Stanley Diamond (1974): In Search of the Primitive: A Critique of Civilization, Transaction Publishers

Victor Li (2006): The Neo-primitivist Turn: Critical Reflections on Alterity, Culture, and Modernity, University of Toronto Press

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

Άγγελος Νταλαχάνης, Διάλεξη ΕΚΠΑ «γαλλική αποικιοκρατία και αραβικός κόσμος, Αθήνα, 8 Απριλίου 2013
πηγή:http://www.academia.edu/3490409/Γαλλική_αποικιοκρατία_και_αραβικός_κόσμος

H.and H.A. Frankfort, John A.Wilson, Thorkild Jacobsen, William A.Irwin (1946): The Intellectual Adventure of Ancient Man, The University of Chicago Press, πηγή: http://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/intellectual_adventure.pdf

Herbert S.Lewis, The Influence of Edward Said and Orientalism on Anthropology, or: Can the Anthropologist Speak?, πηγή: http://www.academia.edu/169292/The_Influence_of_Edward_Said_and_Orientalism_on_Anthropology

Jean-Francois Staszak (2004): Primitivism and the Other, History of Art and Cultural Geography, published in GeoJournal, πηγή: <http://www.unige.ch/sciences-societe/geo/collaborateurs/publicationsJFS/PrimitivismAndTheOther.pdf>

Jean-Francois Staszak (2008): Other/Otherness, published in International Encyclopedia of Human Geography, πηγή: <http://www.unige.ch/sciences-societe/geo/collaborateurs/publicationsJFS/OtherOtherness.pdf>

AbdouMaliq Simone and Abdelghani Abouhani, (2005): Urban Africa: Changing Contours of Survival in the City (Africa in the New Millennium), Zed Books, 14 Ιουλίου

Anthony S. Wohl (1977): Eternal Slum: Housing and Social Policy in Victorian London, Publisher

Aldo Rossi (1991): η αρχιτεκτονική της πόλης, μετάφραση: Βασιλική Πετρίδου University Studio Press, Θεσσαλονίκη

Banerjee B. (1991): The determinants of migrating with a pre-arranged job and the initial duration of urban unemployment: An analysis based on Indian data on rural to urban migrants, Journal of Development Economics

Ben C.Arimah, “slums as expressions of social exclusion: explaining the prevalence of slums in african countries”, United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), Nairobi, Kenya

Brockerhoff, M. (1995): Fertility and family planning in African cities: The impact of female migration, Journal of Biosocial Science 27: 347-358

David Anderson and Richard Rathbone (2000): Africa’s Urban Past, Heine-mann, 6 Ιανουαρίου

David Cannadine and Cavid Reeder, (1982): Exploring the Urban Past: Essays in Urban History by H.J.Dyos, Cambridge University Press, 30 Σεπτεμβρίου

Easterly, William and Ross Levine, (1997): “Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions”, Quarterly Journal of Economics”

E. Partridge,(1958): Origins: a Short Etymological Dictionary of Modern English

Fassil Demissie, (2012): Colonial Architecture and Urbanism in Africa: Intertwined and Contested Histories, Ashgate Pub Co, Surrey, England; Burlington, 30 Ιουνίου

Gilbert, Alan, and Josef Gugler (1992): *Cities, Poverty and Development*, New York NY, Oxford UP

H.J.Dyos and Michael Wolff (1973): *The Victorian City: Images and Realities*, τόμος πρώτος, Routledge & Kegan Paul

Judith Flanders, (1973): *The Victorian City: Everyday Life in Dickens' London*, Thomas Dunne Books, 15 Ιουλίου

Karen Lynn Williams, (2013): *Beatrice's Dream: life in an African Slum*, Frances Lincoln Children's Books, PB Reissue edition, 23 Ιουλίου

Kevin Lynch,(1960): *the image of the city*, the MIT Press, Cambridge, Massachusetts

Kochar A. (2004): *Urban influences on rural schooling in India*, *Journal of Development Economics*, 74, 113-36.

Machel McCatty (2004): "The Process of Rural-Urban Migration in Developing Countries, Department of Economics Carleton University, Ottawa, Ontario, 11 May

Mike Davis(2004): *Planet of Slums*, Verso, London-New York, 17 Σεπτεμβρίου

M.J.Cullen, (1975): *The Statistical Movement in Early Victorian Britain: The Foundations of Empirical Social Research*, Barnes & Noble, 1 Ιανουάριος

Njoh A.J. (2003): *planning in contemporary Africa: the state, town planning and society in Cameroon*, Ashgate Publishers: Aldershot

Peter Cutt Lloyd (1982): *Slums of Hope: Shanty Towns of the Third World*, Palgrave Macmillan

Roberts K. (2001): *The determinants of job choice by rural labor migrants in Shanghai*, *China Economic Review*, 12, 15-39

Sarah Wise,(2009): *The blackest Streets: The life and death of a Victorian slum*, Vintage Books, 26 Ιουνίου

Somik V.Lall, Harris Selod and Zmarak Shalizi, (2006): "Rural-urban migration in developing countries: a survey of theoretical predictions and empirical findings", World Bank Policy Research Working Paper 3915,

Steven J.Salm, Toyin Farola, (2009): “African Urban Spaces in Historical Perspective, University Rochester Press, 1 Ιανουαρίου

Steven J. Salm and Toyin Falola, (2010): “African Urban Spaces in Historical Perspective”, Rochester, N.Y.;University of Rochester Press, Woodbridge: Boydell&Brewer (distributor)

Steve Kayizzi-Mugerwa, Abebe Shimeles and Nadege Desiree Yameogo, (2014): “Urbanization and Socio-Economic Development in Africa Challenges and Opportunities, Routledge African Studies, 16 Μαΐου

Stephen Berrisford, Caroline Wanjiku Kihato, Rob McGaffin, Mark Napier, Lauren Royston (2013): Trading Places: Accessing land in African cities, African Minds Publishers, South Africa

UN-HABITAT (2003b) the challenge of slums: global report on human settlements 2003, Earthscan, London.

UN-HABITAT (2002): World Urban Forum: Cities without Slums, Nairobi

UN-HABITAT(2006): Analytical Perspective of Pro-poor Slum Upgrading Frameworks

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

Ben C.Arimah, United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), Slums As Expressions of Social Exclusion: Explaining the Prevalence of Slums in African Countries, Nairobi, Kenya | πηγή: <http://www.oecd.org/dev/pgd/46837274.pdf>

Cheru F, Globalization and uneven development in Africa: the limits to effective urban governance in the provision of basic services, UCLA Globalization Research Center-Africa | πηγή: <http://globalization-africa.org/papers/57.pdf>

<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/29914#page/10/mode/2up>

<http://www.communityplanning.net/JohnTurnerArchive/pdfs/FreedomtoBuildCh7.pdf>

In one slum, misery, work, politics and hope Jim Yardley, New York Times (December 28, 2011) | πηγή: http://www.nytimes.com/2011/12/29/world/asia/indian-slum-misery-work-politics-and-hope.html?pagewanted=all&_r=0

Slums: Past, Present and Future United Nations Habitat (2007) | πηγή: http://unhabitat.org/documents/media_centre/sowcr2006/SOWCR%204.pdf

Assessing Slums in the Development Context United Nations Habitat Group (2011) | πηγή: <http://unhabitat.org/downloads/docs/GRHS.2003.2.pdf>

An Inventory of the Slums in Nairobi Irene Wangari Karanja and Jack Makau, IRIN, United Nations News Service (2010) | πηγή: http://www.irinnews.org/pdf/nairobi_inventory.pdf

Banerji, M. (2009), Provision of basic services in the slums and resettlement colonies of Delhi, Institute of Social Studies Trust | πηγή: <http://dspace.africa-portal.org/jspui/bitstream/123456789/21075/1/Provision%20of%20Basic%20Services%20in%20the%20Slums%20and%20Resettlement%20Colonies%20of%20Delhi.pdf?1>

Alfredo Brillembourg, Hubert Klumpner, Patrick Coulombel (2011): Beyond Shelter: Architecture and Human Dignity, Metropolis Books

Bob Hendriks, (2010): “Urban Livelihoods, Institutions and Inclusive Governance in Nairobi: “spaces” and their impacts on quality of life, influence and political rights”, Amsterdam University Press

de Soto, H. (1990): The other path: the invisible revolution in the Third World, Harper & Row, New York.

Design Like you Give a Damn[2], edited by Architecture for Humanity, Abrams, New York

Durand-Lasserve, A. (2000): Land Management and Tenure Security. International Lessons to be Learned and Conditions for Success, Policy Discussion Paper, Participatory Urban Management Programme, Cairo.

Durand-Lasserve, A. and L. Royston (2002b): International Trends and Country Contexts – From Tenure Regularization to Tenure Security, In A. Durand-Lasserve and L. Royston (ed.), Holding their Ground. Secure Land Tenure for the Urban Poor in Developing Countries, Earthscan Publications Ltd., London & Sterling

E.R.Alexander, (2012): “Evaluation in Panning: Evolution and Prospects”, Ashgate Publishing, Ltd.

Fran Tonkiss (2014): Cities by Design: The Social Life of Urban Form, John Wiley & Sons

Gordon Prain, Diana Lee-Smith, Nancy Karanja (2010): African Urban Harvest: Agriculture in the Cities of Cameroon, Kenya and Uganda, IDRC

George Martine, Gordon McGranahan, Mark Montgomery, Rogelio Fernandez-Castilla (2012): The New Global Frontier: Urbanization, Poverty and Environment in the 21st Century, Routledge

Georg Thieme Verlag,(1956): “The Slum Areas, Improvement and Clearance Act, Universal Law Publishing CO

Gerardo Marletto (2013): Creating a Sustainable Economy: An Institutional and Evolutionary Approach to Environmental Policy, Routledge

Steve Kayizzi-Mugerwa, Abebe Shimeles, Nadège Désirée Yaméogo (2014): Urbanization and Socio-Economic Development in Africa: Challenges and Opportunities, Routledge

SPARC (2004): cities alliance project on pro-poor slum upgrading framework for Mumbai, India, final report submitted to cities alliance and united nations center for human settlements, UN-HABITAT

Stephen Berrisford, Caroline Wanjiku Kihato, Rob McGaffin, Mark Napier, Lauren Royston(2003): Trading Places, African Minds Publishers

Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer (2012): Cities for People, Not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City , Routledge

Vivien Foster, Cecilia Briceño-Garmendia (2010): Africa’s Infrastructure: A Time for Transformation, World Bank Publications

Robert Potter (201): Urbanisation and Planning in the Third World: Spatial Perceptions and Public Participation, Routledge

UN-HABITAT, Amenagement foncier urbain et gouvernance locale en Afrique sub-saharienne: enjeux et opportunités après la Conference Habitat II: rapport du Colloque regional des professionnels africains, Ouagadougou, Burkina Faso, 20-23 Απριλίου 1999, 1 Ιανουαρίου 1999

UN-HABITAT (2010): State of the World’s Cities 2010/11: Cities for All: Bridging the Urban Divide, Routledge

UN-HABITAT(2010): Bridging the Urban Divide

United Nations Human Settlements Programme, “The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003, Routledge

United Nations Human Settlements Programme(2007): Enhancing Urban Safety and Security: Global report on Human Settlements, Earthscan

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

<http://unhabitat.org/urban-themes/housing-slum-upgrading/>

<http://unhabitat.org/slum-upgrading-moves-to-next-stage-in-ivory-coast/>

Kouame Appessika, Urban Slums Reports: The Case of Abidjan, Ivory Coast, UNDERSTANDING SLUMS: Case Studies for the Global Report on Human Settlements 2003

http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Abidjan.pdf

http://egypt-urban.pdp-gtz.de1.cc/wp-content/uploads/2009/11/Thesis_Runkel_GTZ.pdf

UN-HABITAT (2002c) “the global campaign for secure tenure progress report of the executive director”

http://www.unhabitat.org/cdrom/unhabitat_cdrom/html/documents/digpaper6.pdf

Cities Alliance (1999) cities without slums: action plan for moving slum upgrading to scale. Cities alliance, Washington, DC

<http://web.mit.edu/urbanupgrading/sponsor/>

Cities Alliance for Action Plan for Moving Slum | <http://web.mit.edu/urbanupgrading/sponsor/ActionPlan.pdf>

Ben C. Arimah, United Nations Humans Settlements Programme (UN-HABITAT), Nairobi, Kenya

<http://www.oecd.org/dev/pgd/46837274.pdf>

McCarthy, K.F. and K.Jinnett (2001) new framework for building participation in the arts, sand, santa monica

<http://www.rand.org/publications/MR/MR1323/MR1323.pdf>

Howard-Grabman, L. and G.Snetro (2003) how to mobilize communities for health and social change
<http://www.jhuccp.org/pubs/>

UN-HABITAT (2003d): The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003 | Earthscan | London

UN-HABITAT (2003e): Monitoring Housing Rights: Developing a Set of Indicators to Monitor the Full and Progressive Realisation of the Human Right to Adequate Housing | UNHRP Working Paper | Nairobi

UN-HABITAT (2003f): Water and Sanitation in the World's Cities | Earthscan | London

UN-HABITAT (2004b): Urban Indicators Guidelines: Monitoring the Habitat Agenda and the Millenium Development Goals | www.unhabitat.org/programmes/guo/documents/urban_indicators_guidelines.pdf | Nairobi

UN-HABITAT, State of the World's Cities 2010/11: Cities for All: Bridging the Urban Divide, Routledge

UN-HABITAT (2006): "Analytical Perspective of Pro-poor Slum Upgrading Frameworks",¹ Ιαvouαπίου

UN-HABITAT (2003): "Slums of the World: The Face of Urban Poverty in the New Millennium?"

